

NARODNA KNJIŽNICA

VAN REDNO IZDANJE

Dr GUSTAV LE BON

PSIHOLOGIJA GOMILA

ZAGREB 1920.

TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE

TH. RIBOTU,

RAVNATELJU LISTA „REVUE PHILOSOPHIQUE«, PROFESORU
PSIHOLOGIJE NA COLLEGE DE FRANCE-U

POSVEĆENJE U ZNAK OSOBITOG ŠTOVANJA

GUSTAV LE BON

Predgovor.

Prijašnje naše djelo bilo je posvećeno opisu duše plemena. U ovomu želimo ispitati dušu gomila.

Skup zajedničkih karaktera, što no ih nasljedstvo pridaje svim pojedincima nekog plemena, sačinjava dušu toga plemena. No kad se izvjesni broj tih pojedinaca stopi u gomilu, da zajedno radi, u i nas opservacija, da iz same injenice njihovog zbliženja proizlaze izvjesni novi psihološki karakteri, kojih nije bilo u plećenskim karakterima i koji se od njih bitno odvajaju.

Organizirane su gomile uvijek igrale veliku ulogu u životu naroda, no ta uloga nije nikad bila tako važna, kao danas. Nesvjesna akcija gomila, koja zamjenjuje svijesno djelovanje pojedinaca, jedna je od glavnih značajki današnjega vijeka.

Pokušao sam, da teški problem gomila razložim na isključivo znanstveni način, to jest da se držim neke metode ne mare i za razna mišljenja, teorije i doktrine. Držim, da se samo na taj način može razotkriti nešto istine, pogotovo kad se radi, kao ovdje, o pitanju, koje živo zaokuplja duhove. Naučnik, koji nastoji, da utvrdi neki pojav, ne smije se obazirati na interese, koje bi svojim utvrdjenjima mogao dirnuti. U svom djelu, koje je netom izašlo, primjećuje odlični mislilac g. Goblet d'Alviela, da se ja, koji ne spadam ni u jednu suvremenu školu, nalazim u opreci s izvjesnim zaključcima svih škola. O ovom se djelu zacijelom i isto primijetiti. Spadati u koju školu, zna i usvajati njene predrasude i njene teorije.

No ipak moram da objasnim itaocu, zašto izvodim iz svojih proučavanja druge zaključke, nego što bi se u prvi mah moglo misliti, da ih izvesti. Kad na priliku utvrđujem krajnju duševnu inferiornost gomila, ne izuzevši ni elitne skupine, pa ipak izjavljujem, da bi unatoč svojoj inferiornosti bilo opasno dirati u njihovu organizaciju.

Pozorno proučavanje historičkih injenica uvijek mi je pokazivalo, da su socijalni organizmi jednako zamršeni kao i organizmi biološki, te da nam nije u vlasti, da ih naglo podvrgnemo du-

bokim promjenama. Priroda je ponekad radikalna, no nikad, kako mi to mislimo i zato je manija velikih reformi nešto najpogubnije po narod, makar koliko se te reforme ine u teoriji valjanima. One bi bile korisne tek onda, kad bi se odjednom mogla promijeniti i duša naroda. Samo vrijeme bi moglo imati takovu mo . Ljudima vladaju ideje, osje aji i obi aji, ono, što je u nama samima. Uredbe i zakoni o itovanja su naše duše, izražaj njenih potreba. Proizlaze i iz te duše, ne bi je uredbe i zakoni mogli promijeniti.

Prou avanje socijalnih pojava ne može se odijeliti od prou avanja naroda, od kojih su ti pojavi proistekli. Filozofski mogu ti pojavi imati apsolutnu vrijednost; u praksi imadu samo relativnu vrijednost.

Prou avaju i socijalne pojave, valja ih dakle postepeno ispitivati s dva vrlo razli na stajališta. Tad emo do i do toga, da su izvodi istog razuma vrlo esto u opreci s prakti nim razumom. Nema injenica, pa ni fizi kih, na koje se ta razlika ne bi mogla primijeniti. Sa stajališta apsolutne istine kocka su i krug nepromjenljive geometrijske figure, koje se mogu strogo definirati izvjesnim formulama. Sa stajališta našega oka pako, mogu te geometrijske figure poprimiti vrlo razli ite oblike. Perspektiva može prometnuti kocku u piramidu ili U etvrokut, krug u elipsu ili u ravni pravac i ti uobraženi oblici mnogo su važniji za promatranje od zbiljskih oblika, jer su to jedini oblici, koje vidimo i koje fotografija i slikarstvo mogu reproducirati. Irealnost je u mnogom slu aju istinitija od realnosti. Zamišljati predmete u njihovim to nim geometrijskim oblicima, zna ilo bi deformirati prirodu i u initi je takvom, da se ne bi mogla prepoznati. Zamislimo li svijet, gdje stanovnici ne bi umjeli drugo, nego kopirati ili fotografirati predmete, ne mogavši ih opipati, to bi oni vrlo teško nadošli na to an pojam o njihovom' obliku. Poznavanje ovog oblika, koje bi bilo pristupa no samo malomu broju nau enjaka, bilo bi uostalom od vrlo slabog interesa.

Filozof, koji ispituje socijalne pojave, ne smije smetnuti s uma, da oni uz svoju teoretsku vrijednost imadu i prekticnu, te da s gledišta evolucije civilizacija imade samo potonja neku važnost. Kad to utvrdi, mora biti vrlo obziran u zaklju cima, koje bi mu u prvi mah nametala logika.

Ovu mu rezervu nalažu još i drugi momenti. Kompliciranost socijalnih injenica je tolika, da ih ne možemo obuhvatiti u njihovoj cjelini i predvidjati u inke njihovog uzajamnog utjecaja. Pored

toga se ini, da se iza vidljivih injenica ponekad kriju tisu e nevidljivih uzroka. Vidljivi socijalni pojavi o ito su rezultantom golemog nesvjesnog rada, koji je od ve e esti nepristupa an našoj analizi. Vidljivi .se pojavi mogu uporediti s valovima, koji na površini oceana uzrokuju podzemne potrebe, kojima je ocean sjedištem, a koje mi ne poznajemo. Ispitujemo li gomile po ve ini njenih djela, one nam naj eš e razotkrivaju vrlo inferiorni mentalitet, no ima i drugih injenica, gdje nam se ini, da njima upravljaju one tajanstvene sile, koje su stari nazivali usdom, prirodom, providnoš u, a koje mi nazivamo glasom mrtvih i kojima ne možemo opore i mo i, iako ne poznamo njihovu bit. Ponekad e se initi, da se u grudima naroda nalaze latentne sile, koje ih pokre u. Ima li primjerice išta kompliciranije, logi nije i, divnije od jezika? A odakle proistje e ta tako dobro organizirana i tako suptilna stvar, nego iz nesvjesne duše gomila? Naju eniji akademari, najuvaženiji gramatari s teškom mukom utvrđuju zakone, koji vladaju tim jezicima i ne bi bili podobni, da ih sami stvore. A jesmo li sigurni, da su genijalne ideje velikana isklju ivo njihovo djelo? One bezuvjetno proizlaze iz pojedinih duhova, ali tisu e zrnaca praha, koje sa injavaju naplavu, u kojoj su te ideje nikle, nije li to bila duša gomila, koja ih je uobli ila?

Gomile su" bez sumnje uvijek nesvjesne; no i ta nesvjesnost može biti jedna od tajni njihove snage. U prirodi vrše bi a, koja su podvržena isklju ivo nagonu, djela, koja nas svojom divnom kompliciranoš u pune udivljenjem. Razum je ovje anstvu previše nov pojam i još previše nedotjeran, a da bi nam mogao razotkriti i nadomjestiti zakone nesvjesnosti. U svim našim inima ima nesvjesnost golemu ulogu, a razum vrlo malenu. Nesvjesnost utje e kao sila, koja je još nepoznata.

Želimo li dakle ostati u uskim, no sigurnim granicama stvari, koje nauka može razabrati, te ne emo li lutati neizvjesnim krajevima i predavati se ispraznim hipotezama, moramo naprosto utvrditi pojave, koji su nam pristupa ni i ograni iti se na to utvrđenje. Svaki zaključak, koji bismo izveli iz svojeg promatranja, naj eš e je preuranjen, jer iza pojava, koje dobro vidimo, ima drugih, koje zlo vidimo, a iza ovih ima možda i takovih, koje uop e ne vidimo.

PSYCHOLOGIE DES FOULES

Psihologija gomila.

UVOD.

Era gomila.

Evolucija sadašnjega doba. — Velike promjene civilizacije posljedice su promjena u mišljenju naroda. — Moderno vjerovanje u moć gomila. — Ono mijenja tradicionalnu politiku država. — Nužne posljedice moći gomila. — One mogu imati samo razornu ulogu. — Po njima dolazi do rasula civilizacija, koje su se preživjele. — Općenito nepoznavanje psihologije gomila. — Važnost proučavanja gomila po zakonodavce i državnike.

Veliki prevrati, koji dolaze prije promjena civilizacije, kao na prilik pad rimskoga carstva i osnutak arapskoga carstva, ine se na prvi pogled, kao da su determinirani poglavito znatnim političkim promjenama: invanzijama naroda ili obaranjem dinastija. No pozornije proučavanje ovih događaja pokazuje, da se iza njihovih prividnih uzroka kao realni uzrok najčešće krije duboka promjena mišljenja naroda. Pravi historički prevrati nisu oni, kojima se divimo zbog njihove veličine i žestine. Uistinu važne promjene, naime one, iz kojih proizlazi obnova civilizacija, zbivaju se u idejama, shvaćanjima i vjerovanjima. Veliki historički događaji vidljivi su efekat nevidljivih promjena u ljudskom mišljenju. Ovi se veliki događaji očituju tako rijetko zato, jer svako je pleme najpostojanije u hereditarnim osnovama mišljenja.

Današnje razdoblje donosi jedan od onih kritičnih momenata, kad je mišljenje ljudsko na putu da se promijeni.

Temeljem ove promjene dva su osnovna faktora. Prvi je destrukcija religioznih, političkih i socijalnih vjerovanja, iz kojih proizlaze sva poela naše civilizacije. Drugi je stvaranje sasvim novih životnih uvjeta i mišljenja uslijed modernih otkrića na ograšju znanosti i industrije.

Budu i da su ideje prošlosti — iako napolak razorene — još uvijek vrlo moćne, a ideje, koje bi ih imale nadomjestiti, tek u razvitku, predoči je moderno doba razdoblje prelaza i anarhije.

Nije međutim lako kazati, što bi moglo jednog dana izaći iz toga malo kaotičnoga razdoblja. Koje će biti osnovne ideje, na kojima će se sazdati društva, koja će slijediti za našim? Zasad to još ne znamo. No već i sada dobro vidimo, da će ta društva za svoju organizaciju morati računati s novom silom, koja je posljednji suveren modernoga doba: silom gomila. Iz ruševina tolikih ideja, koje su se nekad smatrale pravima, a koje su danas mrtve i tolikih vlasti, koje su revolucije postepeno skršile, iskrsnula je ova sila sama i čini se, da će doskora absorbirati sve ostale. U vrijeme, kad su se uzdrimala i izginula sva naša stara vjerovanja, kad se stari stupovi društva pomalo ruše, moć gomila je jedina sila, koju ništa ne ugrožava i kojoj ugled može samo rasti. Doba, u koje stupamo, bit će uistinu era gomila.

Jedva jedno nas stoljeće dijeli od vremena, kad su glavni faktori događaja bili tradicionalna politika država i suparništva vladalaca. Mišljenje gomila nije mnogo, a ponajčešće i uopće nije dolazilo u obzir. Danas više ne vrijede političke tradicije, individualne težnje suverena i njihova suparništva, već je naprotiv glas gomila zadobio svu važnost. Taj glas nalaže kraljevima, kako da se drže i oni taj glas nastoje da shvate. Danas već o sudbini naroda ne odlučuju vladalačka vijeća, već duša gomila.

Pristup političkih slojeva u politički život, to jest, u realnost, njihovo postepeno preobražavanje u vodeće klase, jedna je od najotročitijih značajki našeg prelaznog razdoblja. Taj pristup nije za pravo označeno općenitim pravom glasa, koji već odavna ima slab utjecaj, a kojim se može vrlo lako upravljati. Postepeno radjanje moći gomila promicala je u političku propagaciju izvjesnih misli, koje su se pomalo upile u duhove, zatim postepeno udruživanje pojedinaca u svrhu oživotvorenja teoretskih zamisli. Udruživanjem su gomile napokon uobličile ideje, iako ne sasvim ispravne, ali vrlo primjerene njihovim interesima i stekle svijest o svojoj snazi. One osnivaju sindikate, pred kojima pomalo kapituliraju sve vlasti, burze za rad, koji ne mare i za ekonomske zakone, nastoje da zavladaju uvjetima rada i naplate. One šalju na mjerodavna mjesta svoje predstavnike, lišene svake inicijative, svake neovisnosti i odveć estetičnu upućenu samo na to, da budu tumači i druga, koje su ih izabrale.

Danas postaju zahtjevi gomila sve više određeni i idu izravno za tim, da stubokom prevrnu sadašnje društvo i da ga privedu onom primitivnom komunizmu, koji je vladao kod svih ljudskih skupina prije svitanja civilizacije. Ograničenje radnih satova, izvlaštenje rudnika, željeznica, tvornica i zemljišta; jednaka razdioba svih produkata, eliminacija svih viših klasa u probit pučkih klasa itd. Ovo su eto njihovi zahtjevi.

Gomile nisu podobne, da mnogo mudruju, ali su vrlo podese za akciju. Njihovom sadašnjom organizacijom postala je njihova snaga golemom. Dogme, koje nam se pred oči ima radjaju, doskora će zadobiti moć starih dogmi, to jest: tirjansku i suverenu snagu, koja ih štiti od razglabanja. Božansko pravo gomila zamijenit će božansko pravo kraljeva.

Pisci, koji rade u prilog našoj današnjoj buržoaziji, oni koji najbolje zastupaju njene neštetne ideje, njene kratke poglede, njen nagli skepticizam, njenu malo pretjeranu sebnost, gube svoj mir pred novom silom, koju vide, kako raste, te u svom nastojanju, da suzbiju nesredjenost duhova, upravljaju očajne pozive na moralne sile crkve, od kojih su nekad toliko zazirali. Govore nam o bankrotu znanosti i vraćaju i se pokajni ki iz Rima, hoće da nas pouče o otkrivenim istinama. No ovi novi obrađivači zaboravljaju, da je već prekasno. Ako ih je uistinu zahvatila milost, ne bi ona mogla imati iste moć i nad dušama, koje su dosad slabo marile za ono, što je prošlo te nove pobožnike. Gomile danas više ne čine bogova, kojih jučer i oni nisu htjeli i koje su pomagali rušiti. Nema te božanske ni ljudske sile, koja bi mogla prisiliti rijeke, da se vrate svome izvoru.

Znanost nije bankrotirala i nema uloge u današnjoj anarhiji duhova, kao ni u novoj sili, koja se iz te anarhije izdiže. Ona nam je obećala istinu, odnosno barem poznavanje relacija, koje naš um može da shvati, ona nam nikad nije obećala mir ni sreću. U svom suverenom nehaju prema našim osjećajima, ne mari ona za naše jadikovke. Naša je dužnost, da se trisimo s njom živjeti, budući da nam ništa ne bi moglo vratiti iluzije, koje je ona odagnala.

Univerzalni simptomi, koji se mogu primijetiti kod svih naroda, pokazuju nam nagli porast moći gomila i ne dopuštaju nam, da pretpostavimo, da će ta sila doskora prestati rasti. Makar što nam ona donese, moramo to preturiti. Svako raspređanje protiv nje puke su i isprazne riječi. Dakako, da je moguće, da ta uloga gomila označuje jednu od posljednjih etapa zapadnih civilizacija,

potpuni povratak u razdoblja konfuzne anarhije, što, kako se čini, mora uvijek da prethodi nastajanju svakoga novoga društva. Kako da to spriječi imo?

Dosad su velika rasula civilizacija, koje su se preživjele, najjasnije odredila ulogu gomila. I uistinu ne javlja se tek danas ta uloga na svijetu. Historija nas uči, da uopće, pošto moralne sile, na kojima je stajala neka civilizacija, izgube svoju vlast, izvršuju konačni raspad nesvijesne i brutalne gomile, koje se dosta opravdano nazivaju barbarskima. Civilizacije su dosad stvarale i promicale male intelektualne aristokracije, no nikad gomile. Gomile nemaju druge podobnosti, nego da razaraju. Njihovo gospodarstvo uvijek preduje barbarsku fazu. Civilizacija sadržava u sebi utvrđena pravila, zapt, prelaz od instinktivnog k racionalnom, predviđanje budućnosti, te viši stepen kulture, sve same uvjete, koje gomile, prepuštene samima sebi, nisu nikad mogle ostvariti. One svojom isključivo razornom silom djeluju poput mikroba, koji pridonose rastvaranju bolesnoga tijela ili lešine. Kad je zdanje neke civilizacije crvima isto eno, uvijek ga gomile obaraju. Tada se javlja njihova glavna uloga i tada izgleda, kao da je filozofija broja jedina filozofija historije.

Da li će se isto dogoditi s našom civilizacijom? Toga se možemo bojati, ali to još ne možemo znati.

Bilo kako bilo, moramo se pripremiti, da preturimo vladavinu gomila, jer su kratkovidne ruke postepeno oborile sve barijere, koje bi ih mogle zadržati.

Ove gomile, o kojima se počinje toliko govoriti, vrlo slabo poznajemo. Zvani su psiholozi, koji su živjeli daleko od njih, uvijek su ih ignorirali, a kad su se njima u posljednje vrijeme bavili, proučavali su ih samo sa stajališta zločina, što bi ih one mogle ponuditi. Bez sumnje ima zločinačkih gomila, no ima i estetskih gomila, herojskih gomila i raznih drugih. Zločini gomila preduju samo jedan posebni slučaj njihove psihologije i tko proučava samo njihove zločine, ne poznaje mentalni sastav gomila, kao što ne bi poznavao ni mentalni sastav pojedinca, opisuju i samo njegove poroke.

Da pravo kažemo, svi su gospodari svijeta, svi osnivači religija ili carevina, apostoli svih vjerovanja, najodličniji državnici i — u ednijim sferama — jednostavni prosvjetnici manjih ljudskih sklopova, uvijek bili nesvijesni psiholozi, koji su dušu gomila — esto vrlo pouzdano — poznavali. I upravo zato, jer su je dobro

poznavali, postajali su lako gospodarima. Napoleon je divno poznao psihologiju gomila svoje zemlje, gdje je vladao, no nije potpuno shvaćao psihologiju gomila, koje su pripadale raznim društvima i plemenima¹⁾ i zato, jer ih nije poznao, upustio se u ratovanja naročito u Španjolskoj i u Rusiji, gdje su njegovu moć zadesili udarci, koji su je morali doskora oboriti.

Poznavanje psihologije gomila danas je posljednje što i iste državnika, koji hoće, ne da vlada gomilama — to je već postalo preteško, — već da barem one ne zavladaju njime.

Samo ako se malo zadubimo u psihologiju gomila, možemo i emocionalno razumjeti, kako zakoni i uredbе imaju malo utjecaja na njih; kako su gomile nepodobne, da imaju kakvo drugo mišljenje izim onoga, koje im je nametnuto, da se gomile ne mogu voditi pravilima, koja su utvrđena na istoj teoretskoj pravici, već samo onim, što ih može impresionirati i zavesti. Ako na priliku zakonodavac želi uvesti neki novi porez, hoće li odabrati onaj, koji će teoretski biti najpravedniji? Nipošto! Ono, što je najnepravednije, može u praksi biti po gomile najbolje. Ako se to još i najmanje osjeća i prividno je najmanje teško, možemo i se lako provesti. S ovog i razloga gomila mirno primiti kakav indirektni porez, makar kako bio neumjestan, jer ga valja danomice neznatnim svotama plaćati od predmeta, što se troše, te on ne dira navika gomile i ne razdražuje je. Smijemo takav porez razmjernim porezom na plaćanje ili druge dohotke, koji se ima platiti na jedanput, pa ćemo vidjeti, kako će do i do jednostavnih prosvjeda, makar da je taj porez i deset puta lakši od prvajšnjega. One neznatne i neosjetljive svotice, što se danomice plaćaju, sa injavaju zapravo relativno visoku svotu, koja će se ići niti golemom i podsticati nezadovoljstvo onoga dana, kad će se morati da plati. Ona ne bi bila manja, ni da se je danomice filir po filir metala na stranu, ali ovakav ekonomski postupak predočuje izvjesno predviđanje, za koje su gomile nepodobne.

Navedeni primjer jedan je od najjednostavnijih, a njegova se ispravnost lako poima. Ovo nije izmaklo pozornosti psihologa kakav je bio Napoleon, no zakonodavci, koji ne poznaju dušu gomila, ne

¹⁾ Njegovi najbolji savjetnici nisu je takodjer bolje poznavali. Talleyrand mu je pisao, da će Španjolska pozdraviti njegove vojnike kao osloboditelje. A do ekala ih je kao divlje zvijeri. Psiholog, koji bi poznao nasljedne nagone toga plemena, bio bi lako predviđao taj do ek.

e to možemo i primijetiti. Njima nije iskustvo dovoljno pokazalo, da se ljudi nikad ne vode propisima istoga razuma.

Moglo bi se navesti još i mnogo drugih primjena psihologije gomila. Poznavanje te psihologije baca najživlje svjetlo na velik broj historijskih i ekonomskih pojava, koji su bez nje sasvim nerazumljivi. Imamo prilike pokazati, da je i najveći naš moderni historičar, g. Taine, ponekad nepotpuno shvatio događaje naše velike revolucije, samo zato, jer nije nikad pomišljao na to, da proučava dušu gomila. On se u proučavanju tog zamršenog razdoblja poslužio deskriptivnom metodom prirodoslovca; no među pojavama, što ih ispituju prirodoslovci, nemaju uloge moralne sile. A baš te sile sa injavaju glavna pokretala historije.

Dakle već i s praktičnog je gledišta potrebno, da se pokušamo pozabaviti psihologijom gomila. No to bi ona zavrjedjivala i onda, kad bi se radilo samo o interesu iste radoznalosti. Jednako je zanimljivo odgonetati pokretala ljudskih djela, kao i razumjeti kakvu rulu ili biljku.

Naša studija o duši gomila bit će samo kratka sinteza, jedinstveni skup naših istraživanja. Ne će pružiti više, nego nekoliko sugestivnih gledišta. Drugi će bolje izorati brazdu. Mi ovdje samo obilježujemo djevi ansku još zemlju.¹⁾

1) Rijetki autori, koji su se bavili psihološkim ispitivanjem gomila, činili su to, kako sam više istaknuo, samo s kriminalnog stajališta. Budući da ja nisam ovom predmetu posvetio u ovom djelu više od kratkog poglavlja, upućujem itaocsa obzirom na ovo pitanje, na studije od Tarde-a i na djelce od Sighelea: »Les foules criminelles«. Ovo posljednje djelo ne sadržaje samo osobne misli autorove, već obuhvata kompilaciju fakata, koji će dobro doći psihologizima. Uostalom moji su zaključci o kriminalitetu i moralu gomila sasvim oprečni od onih, što ih usvojiše navedena dva pisca.

U narednom u djelu »La Psychologie du Socialisme« predložiti važne konsekvencije zakona, koji vladaju psihologijom gomila. Ovi zakoni nalaze uostalom primjenu u najrazličitijim predmetima. Ravnatelj kraljevskog konservatorija u Bruselju, A. Gevaert iznio je nedavno važnu primjenu zakona, koje smo predočili, u djelu o glazbi, označeno po njemu vrlo umjesno: »umjetnost gomila«. »Vaša dva su me djela«, piše mi vrlo taj profesor, šaljući i mi svoj memoar, »dovela na riješenje problema, koji sam dosad smatrao nerješivim, odgonetao sam za jednu podobnost svih gomila, da osjećaju kakvo glazbeno djelo, bilo ono novo ili staro, domaće ili strano,

PRVA KNJIGA.

Duša gomili

PRVO POGLAVLJE.

Op enite karakteristike gomila.

Psihološki zakon njihovog duševnog jedinstva.

Što sa injava gomilu s psihološkog stajališta. — Brojno sa- kupljanje pojedinaca ne dostaje, da sastavi gomilu. — Posebni ka- rakteri psiholoških gomila. — Stalna orijentacija ideja i osje aja kod pojedinaca, koji sa injavaju gomile i nestajanje njihove osob- nosti. — Gomilom uvijek ravna nesvjesnost. — Nestajanje života mozga i prevlast života moždine. — Padanje inteligencije i potpuna promjena osje aja. — Promijenjeni osje aji mogu biti bolji i gori od onih u pojedinaca, od kojih je gomila sastavljena. — Gomila je jednako lako juna ka, kao -i zlo ina ka.

U obi nom smislu predo uje rije gomila skup pojedinaca bez obzira na njihovu narodnost, zvanje ili spol i bez obzira na slu aj, koji ih je okupio.

S psihološkog stajališta dobiva izraz gomila sasvim drugo zna enje. U izvjesnim konkretnim prilikama i samo u tim prili- kama ima nagomilavanje ljudi nove zna ajke, koje se u mnogom razlikuju od onih, što ih imadu pojedinci, koji sa injavaju taj skup. Svjesne osobnosti nestaje, osje aji i ideje svih pojedinaca upravljene su u istom smjeru. Nastaje skupna duša, bez sumnje prolazna, no

jednostavno ili komplicirano, samo ako se ono lijepo izvodi i po glazbenicima, kojima ravna oduševljeni prvak«. G. Gervaert pre- krasno predo uje, zašto »neko djelo, koje ostaje nerazumljivo sta- rim muzi arima, koji itaju partituru u osami svoje radne sobe, mogu napre ac shvatiti slušaoci, koji nemaju pojma o kakvoj teh- ni koj kulturi«. On jednako dobro predo uje, zašto ti estetski doj- movi ne ostavljaju nikakva traga. Koliko ja znam, nije se nikad napisalo o glazbi ništa sugestivnije, nego što su kratke stranice ovog vrlog profesora.

koja predo uje sasvim određene zna ajke. Skup je tada postao ono, što u ja u nedostatku boljega izraza nazivati organiziranom go- milom. Ona sa injava jedno bi e i podvrgnuta je zakonu du- ševnog jedinstva gomila.

Jasno je, da samom injenicom, što se mnogo pojedinaca nadje slu ajno na okupu, oni ne dobivaju zna aj organizirane go- mile. Hiljadu pojedinaca, koji se slu ajno okupe na kakvom javnom trgu, bez određene svrhe, nikako ne sa injava gomilu s psihološ- koga gledišta. Da dodje do specijalnih karakterata, treba utjecaja izvjesnih podražaja, kojima emo odrediti narav.

Nestajanje svjesne osobnosti i orijentacija osje aja i misli u određenomu smislu, u emu se nalaze prvi znaci gomile, koja e se organizirati, ne zahtijeva uvijek istodobno prisu e više poje- dinaca na jednoj to ki. Hiljade odijeljenih pojedinaca mogu u iz- vjesnim asovima, pod dojmom izvjesnih žestokih emocija, kao što je na priliku kakav veliki narodni doga jaj, dobiti zna ajke psiho- loške gomile. Tada dostaje, da ih ujedini makar kakav slu aj, da njihova djela takodjer poprime posebne zna ajke djela gomila. U izvjesnim momentima može i pol tuceta ljudi sa injavati psihološku gomilu, dok je ne mogu obrazovati ni stotine ljudi, koje je slu aj okupio. U drugu ruku, može cijeli jedan narod, bez svakog vi- dljivog nagomilavanja, pod dojmom izvjesnih utjecaja postati go- milom.

Kad je psihološka gomila sastavljena, zadobiva op e, pri- vremene, ali određene karaktere. Ovim op im karakterima pridru- žuju se posebni, promjenljivi karakteri, prema elementima, od kojih je gomila sastavljena i koji joj mogu preina iti duševni sastav.

Psihološke su gomile podesne za klasifikaciju i kad se bu- demo pozabavili tom klasifikacijom, vidjet emo, da heterogena gomila, to jest takva, koja je sastavljena od razrožnih elemenata, predo uje s homogenim gomilama, naime onima, koje su sasta- vljene od više ili manje sli nih elemenata (sekte, kaste i klase), za- jedni ke karaktere i pored tih zajedni kih karakterata i osobitosti, koje dopuštaju, da se po njima razlikuju.

No prije, nego što se pozabavimo raznim kategorijama go- mila, moramo u prvom redu ispitati karaktere, koji su svima zaje- dni ki. Postupat emo kao prirodoslovac, koji po inje opisivati op enite zna ajke, zajedni ke svim pojedincima neke porodice, a tek iza toga se bavi posebnim zna ajkama, po kojima se razlikuju rodovi i vrste, od kojih se porodica sastoji.

Nije lako to no opisati dušu gomila, jer se njena organizacija mijenja ne samo prema plemenu i sastavu zajednica, ve i prema prirodi i stepenu podražaji, kojima su te zajednice podvržene. No ista poteškoća nastaje i u psihološkom proučavanju bilo kojeg pojedinca. Samo u romanima nalazimo pojedince, gdje sa stalnim karakterom prolaze životom. Samo jednolika priroda stvara prividnu jednoliku prirodu karaktera. Na drugom mjestu predložio, da sve duševne konstitucije imaju u sebi karakternih mogući, koje se mogu otkriti, ali se naglo promijeni milieu. Zato su se među najbjesnijim članovima Konventa nalazili i bezazleni građani, koji bi u redovitim prilikama bili mirni odvjetnici i dobri inženjerci. Pošto je oluja prošla, oni su opet poprimili svoj normalni značaj mirnih građana. Napoleon je među njima našao svoje najpokornije sluge.

Budući da ne možemo ovdje ispitati sve stepene obrazovanja gomila, uočimo naročito one, koji su posljednji u fazi potpune organizacije. Na taj način možemo naći i vidjeti, što one mogu postati, no ne, što one gdje su. Samo u toj odmakloj fazi organizacije javljaju se na nepromjenljivim i gospodujućim osnovama plemena, izvjesni novi i posebni karakteri, te se izvršuje orijentacija svih osjećaja i misli zajednice u istom smjeru. Tek onda se otkriva ono, što sam više nazvao psihološkim zakonom duševnog jedinstva gomila.

Medju psihološkim karakterima gomila ima takovih, koje one mogu predložiti kao zajedničke izoliranim pojedincima; drugi su naprotiv apsolutno posebni i nalaze se samo kod zajednica. Ovo su oni specijalni karakteri, koje možemo prije ispitati, da im bolje istaknemo važnost.

inženjerci, koja najviše udara u oči kod psihološke gomile, je ova: makar kakvi su pojedinci, koji se sačinjavaju, makar kako su srodni ili nesrodni u naumu života, zanimanju, značaju ili inteligenciji, oni ve samom inženjercima, koja ih je preobrazila u gomilu, dobivaju neku zajedničku dušu, kojom osjećaju, misle i rade na način sasvim različit od onoga, kojim bi mislio, osjećao i radio svaki od njih zasebno. Ima ideja, osjećaja, što nastaju ili se stvaraju u djela samo kad su pojedinci u gomili. Psihološka je gomila privremeno biće, sastavljeno od heterogenih elemenata, koji su se načas stopili, sasvim kao što i stanice, koje sačinjavaju neko živo tijelo, koje svojim udruženjem novo biće, koje otkriva značajke, koje se uvelike razlikuju od onih, što ih ima svaka od tih stanica.

Suprotno je mišljenje, koje je za to poteklo iz pera tako pronicavog filozofa, kakav je bio Herbert Spencer: u agregatu, koji sačinjava gomilu, nema zbroja i prosječnih elemenata, ve se tu kombiniraju i stvaraju novi karakteri, kao što se i u kemiji izvjesni elementi, na priliku baze i kiseline, kad se sastave, stvaraju u novo tijelo, koje imade sasvim druge svojine od tijela, koja su ga sačinila.

Lako je konstatirati, koliko se pojedinac u gomili razlikuje od izoliranoga pojedinca, no manje je lako otkriti razloge te razlike.

Da se barem uzmognu razabrati ovi uzroci, valja se u prvom redu sjetiti one utvrde moderne psihologije, koja veli, da ne samo u organizmu životu, ve i u funkcioniranju inteligencije igraju nesvjesni pojavi vrlo zamašnu ulogu. Svjesni život duha predložuje samo malen dijelak naprama njegovomu nesvjesnomu životu. Najsuptilniji analizator i najpronicaviji posmatrač može otkriti samo malen broj nesvjesnih pokretala, koja ga vode. Naša svjesna djela proizlaze iz nesvjesnog substrata, koji stvaraju u prvom redu utjecaji nasljedstva. Taj substrat obuhvata bezbrojne, od predaka baštinjene ostatke, koji sačinjavaju dušu plemena. Iza priznatih uzroka naših djela ima bez sumnje tajnih uzroka, koje ne priznajemo, no iza tajnih uzroka ima mnogo još tajnijih, koje i sami ne poznajemo. Naša svakidašnja djela nisu od veće drugi, nego efekat sakrivenih pokretala, koja i mi ne poznajemo.

Po nesvjesnim elementima, koji oblikuju dušu plemena, dolazi do razlika između svih pojedinaca istoga plemena, dok razlika između njih nastaje uslijed svjesnih elemenata, plodova odgoja i naročito izuzetnog nasljedstva. Ljudi, koji su najrazrožniji svojom inteligencijom, imaju ipak vrlo slične nagone, strasti i osjećaje. U svemu, što je pitanje osjećaja: u vjeri, politici, moralu, sklonostima i antipatijama itd., vrlo rijetko nadmašuju najodličniji ljudi nivoa najobitnijih individua. Između velikoga matematičara i njegovog postolara može u pogledu intelektualnom postojati jaz, no s obzirom na karakter, razlika je od veće estetske, nego efekat sakrivenih pokretala, koja i mi ne poznajemo.

A to su upravo one osobine karaktera, kojima upravlja nesvjesnost i koje se nalaze u veće normalnih pojedinaca neke rase u gotovo istom stepenu, a koje kod gomila izbijaju. U kolektivnoj duši nestaju intelektualne podobnosti pojedinaca.

dinaca, a prema tomu i njihova individualnost. Heterogenost se utapa u homogenosti i nesvjesne osobine gospoduju.

Upravo ovo izbijanje običnih osobina objašnjuje nam, zašto gomile nikad nisu kadre, da izvrše djela, koja zahtijevaju veći stepen inteligencije. Odluke od općenitoga interesa, što bi ih stvorio skup odličnih ljudi, koji se u pojedinostima razlikuju, ne natkriljuju baš izrazito odluke, koje bi stvorio skup proste svjetine. Oni zapravo mogu zajedno očitovati samo one prosječne osobine, koje svatko posjeduje. U gomilama se nagomilava ograničenost, a ne duh. Zacijelo nije cijeli svijet onaj, koji — kako se esto poručava — ima više duha od Voltaire-a, ali zacijelo ima Voltaire više duha od cijeloga svijeta, ako pod »cijelim svijetom« valja računati gomile.

No kad bi se pojedinci u gomili ograničili ili na'to, da poručuju miješaju obične osobine, u koliko ih svaki od njih ima, očitovale bi se naprosto prosječne osobine, a ne bi se, kako smo mi ustvrdili, stvorili novi karakteri. Kako da se uglavnom ti novi karakteri? To nam je sada ispitati.

Razni uzroci određuju pojavu ovih specijalnih karaktera gomila, koji se u izoliranih pojedinaca ne nalaze. Prvi se sastoji u tom, što pojedinac u gomili već zbog samoga broja dobiva osjećaj nesavladive moći, koji mu dopušta, da se predaje nagonima, koje bi sam obuzdao. On se s tim manje trudi, da ih obuzda, što je gomila bezimena, a dosljedno tomu i neodgovorna; osjećaj odgovornosti, koji uvijek sputava pojedince, potpuno nestaje.

Drugi uzrok: zaraza, jednako upliva, da odredi kod gomila očitovanje specijalnih karaktera, a u isto vrijeme i njihovu orijentaciju. Zaraza je pojav, koji se može lako utvrditi, ali ne i objašnjati, a koji valja pripojiti hipnotičkim pojavima, koje ćemo sada istražiti. U gomili je svaki osjećaj, svaki čin zarazan i to tako zarazan, da pojedinac vrlo lako žrtvuje svoj interes zajednici kojim probiti. To je podobnost, koja je u opreci s prirodom uvijek i za koju on nije podoban, već ako se nalazi u gomili.

Treći uzrok, a taj je najvažniji, određuje u pojedincima u gomili specijalne karaktere, koji su ponekad sasvim oprečni od karaktera izoliranog pojedinca. Hoću da govorim o sugestivnosti, kojoj je gore spomenuta zaraza pukim rezultatom.

Da se taj pojav shvati, valja držati na umu izvjesna nova otkrića u fiziologiji. Danas već znamo, da se raznim postupcima može pojedinac dovesti u takvo stanje, da izgubi svu svoju svjesnu

osobnost i da se pokorava svim sugestijama operatera, koji mu je oteo, te da čini djela, koja su najopreznija njegovomu značenju i navikama. Vrlo pomna istraživanja o ito dokazuju, da pojedinac, koji već neko vrijeme tone u burnoj gomili, dolazi doskora — uslijed struja, koje iz nje naviru ili iz sasvim drugih uzroka, koje mi ne poznajemo — u neko posebno stanje, koje u mnogom nalazi i na neku općenitost, u kojoj se nalazi hipnotizirani, kad je u rukama hipnotizera. U hipnotizovanoga je paraliziran život mozga i on postaje robom svih nesvjesnih akcija svoje kćerke mene moždine, kojom hipnotizer po miloj volji upravlja. Svjesne je osobnosti potpuno nestalo, izgubila se sva volja i prosudjivanje. Svi osjećaji i misli orijentiraju se u smjeru, što ga hipnotizer odredi.

Gotovo u ovakvom se stanju nalazi i pojedinac, koji je dijelom psihološke gomile. On nije više svijestan svojih djela. Kod njega, kao i kod hipnotizovanoga, izvjesne su podobnosti uništene, a druge se mogu dovesti do stepena krajnje ekscitacije. Pod dojmom sugestije on se s neodoljivom žestinom baciti na vršenje izvjesnih čina. Ova je žestina još neodoljivija kod gomila, nego kod hipnotizovanoga, jer sugestija, koja je ista za sve pojedince, sve više raste, postaju i uzajamna. Individualnosti, koje bi u gomili posjedovale dosta snažnu osobnost, da se oprećuju sugestiji, brojano su preslabe, a da bi se mogle boriti protiv bujice. U najboljem slučaju mogle bi pokušati diverziju kakvom drugom sugestijom. Uslijed toga je na priliku gdjekoja sretna riječ ili zgodna slika ponekad odvrtila gomile od najkrvoločnih čina.

Prema tomu: nestajanje svjesne osobnosti, prevlast nesvjesne osobnosti, orijentacija osjećaja i ideja u istom smislu sugestijom i zarazom, težnja, da se sugerirane ideje neposredno premetnu u djela, ovo su glavne značajke pojedinca u gomili. On nije više onaj, koji je bio, on je postao automat, koga više ne vodi njegova volja.

Već i samom inženjericom, da je dijelom organizirane gomile, silazi uvijek za više stepenica niz ljestve civilizacije. Izoliran je možda bio kulturno biće, u gomili je barbar, to jest igra kćerke nagona. U njega je spontanost, žestina, divljaštvo, a i zanos i junaštvo primitivnih bića. On je sklon, da im se približi čak i ako lako otiče, kojom ga mogu impresionirati riječi i slike — što bi ostalo sasvim bez djelovanja na izolirane pojedince, koji sačinjavaju gomilu — te da se dade navesti na čine, koji su u opreci s

»njegovim najočitijim i najpoznatijim običajima. Pojedinaac u gomili je zrno pijeska među drugim zrnjem pijeska, kojima vjetar po miloj volji gospodari..

I zato se događa, da porotna sudišta donose osude, koje ne bi ni jedan član suda sam stvorio, zatim da parlamentarne skupine prihvataju zakone i uredbe, koje bi zabacio svaki pojedini član, od kojih su sastavljene. Članovi Konventa bili su zasebice prosvjetljeni građani, mirnih navika. Udruženi u gomilu nisu oklijevali, da potvrđuju najmahnitije predloge i da šalju pod gilotinu i one, koji su o to bili nedužni. Šta više: oni su opretno od svih svojih interesa odustali od svoje nepovrjedivosti i sami se decimirali.

No pojedinaac u gomili ne odvajaju se samo ovim činima bitno od samoga sebe. Prije nego što je izgubio svu svoju nezavisnost, promijenio se njegove ideje i osjećaje, a preobraženje je tako duboko, da je prometnulo škrtca u rasipnika, skeptika u onoga, što vjeruje, poštenjaka u zločinca, nitkova u junaka. Odreknu se od svih povlastica, koje je plemstvo izglasalo znamenite noć 4. kolovoza 1789., ne bi zacijelo bio nikad prihvatio ni jedan od njegovih članova zasebice.

Iz svega, što je dosad rečeno, zaključujemo, da je gomila intelektualno uvijek inferiornija od izoliranog pojedinca, no da ona s obzirom na osjećaje i potrebe, što ih ti osjećaji izazivaju, može prema prilikama biti bolja ili gora. Sve ovisi o okolnostima, kako je gomila suggestionirana. Ovo su potpuno previdjeli pisci, koji su gomile proučavali samo s kriminalnog gledišta. Gomila je bez znanja esto zločinca, no ona je esto i herojska. Ovakve su naročito gomile, koje su se dale voditi u smrt za pobjedu kakvog vjerovanja ili kakve ideje, koje se oduševljavaju za slavu i čast, koje srcu gotovo bez kruha i oružja, kao u vrijeme križarskih vojni, da se sveti grob oslobodi od nevjernika ili kao godine 1793. da se obrani otadžbina. To je doduše nesvjesni heroizam, ali ovaj heroizam gradi povjesnicu. Kad bi se u aktivu naroda mogla upisati samo velika djela, koja su bila hladno promišljena, imali bi anali svijeta malo toga zapisati!

DRUGO POGLAVLJE.

Osjećaji i moralnost gomila.

§ 1. Impulzivnost, pokretljivost i razdražljivost gomila. — Gomila je igra svih vanjskih podražaja, pod kojima se na njoj odrazuju neprestane promjene. — Motivi, kojima se ona pokorava, dosta su snažni, da izbrišu osobni interes. — Kod gomila nije ništa unaprijed promišljeno. — Akcija plemena. — § 2. Sugestivnost i lakovjernost gomila. — Njihovo pokoravanje sugestijama. — Slike, što joj se izazovu u duhu, smatra ona stvarnošću. — Zašto su te slike sliče ne za sve pojedince, koji sačinjavaju gomilu. — Izjednačenje naučnjaka i budale u gomili. — Razni primjeri iluzija, kojima su potvrđeni svi pojedinci gomile. — Nemogućnost vjerovanja svjedočanstvu gomila. — Jednodušnost brojnih svjedoka jedan je od najgorih dokaza, koji se može namaknuti, da se utvrdi istina. — Slaba vrijednost historičkih knjiga. — § 3. Pretjeranost i jednostranost osjećaja gomila. — Gomile ne poznaju ni sumnju, ni neizvjesnost i uvijek zapadaju u krajnosti. — Njihovi su osjećaji uvijek pretjerani. — § 4. Netolerantnost, autoritarizam i konzervativizam gomila. — Uzroci ovim osjećajima. — Surovost gomila pred jakim autoritetom. — Suroviti revolucionarni nagoni gomila ne sprečavaju ih, da budu vrlo konzervativne. — One su svojim nagonom nesklone promjenama i napretku. — § 5. Moralnost gomila. — Moralnost gomila može prema sugestijama biti mnogo niža ili mnogo viša od moralnosti pojedinaca, koji ih sastavljaju. — Razlaganja i primjeri. — Gomile rijetko vode interes, koji je od veće estetske isključivi pokreta izoliranoga pojedinca. — Moralizatorska uloga gomila.

Pošto smo na vrlo općeniti način označili glavne karaktere gomila, preostaje nam, da se zadubimo u podrobnosti tih karakterera.

Primijetimo se, da među posebnim karakterima gomila ima više takovih, kao na prilikama impulzivnost, razdražljivost, nepodobnost razmišljanja, manjak prosudjivanja i kritičnoga duha, pretjerivanje u osjećajima i razni drugi, koji se opažaju jednako kud bi ona, koja pripadaju nižim oblicima razvoja, kao što su žena, divljak i dijete. No to je analogija, koju samo mnogogredno ističemo; Njen dokaz proizilazi i iz cjeline ovoga djela. Ona bi uostalom

bila. zališna za ljude, koji su upu eni u psihologiju primitivnih bi a, a nikad ne bi uvjerila one, koji je ne poznaju.

Sad u redom uzeti u pretres razne karaktere, koji se mogu opažati kod ve ine gomila.

§ 1. — Impulzivnost, pokretljivost i razdražljivost gomila.

Prou avaju i temeljne karaktere gomila, rekli smo, da go milu gotovo isklju ivo vodi nesvjesnost. Njena su djela ve ma pod uplivom ki mene moždine, nego li mozga. Ona se u tomu približuje sasvim primitivnim bi ima. Njena izvršena djela mogu biti, što se ti e njihovog izvršenja, potpuna, no pojedinca vodi u tome slu aj podražaja, jer mozak njima ne upravlja. Gomila je igra ka u rukama svih vanjskih podražaja, pod kojima se na njoj odrazuju neprestane promjene. Ona je rob impulsa, koje prima. Izolirani pojedinac može biti podvrgnut istim podražajima, kao i ovjek u gomili, no im mu mozak predo i neugodnosti, koje bi mogle nastati, ako im se preda, on im se ne predaje. Ovo bi se moglo fiziološki izraziti tako, da se kaže, da izolirani pojedinac posjeduje podobnost, da vlada svojim refleksima, dok je gomila ne posjeduje.

Ovi razli iti impulsi, kojima se gomile pokoravaju, mogu biti, prema podražajima, plemeniti ili okrutni, herojski ili malodušni, no uvijek e biti tako zapovjedni, da ih ne e mo i prevladati osobni interes, niti interes samoodržanja.

Podražaji, koji mogu djelovati na gomile, vrlo su razli iti i budu i da im se gomile uvijek pokoravaju, to su one i vrlo pokretljive. Zato ih vidimo, gdje u istom trenutku prelaze iz najbjesnijeg divljaštva u najapsolutniju velikodušnost ili heroizam. Godila vrlo lako postaje krvnikom, no jednako lako postaje i mu enikom. Iz njenih su grudi potekle bujice krvi, koju je tražila pobjeda svakog vjerovanja. Ne trebamo se prenijeti u herojsko doba, da uvidimo, što su sve u tom pogledu gomile kadre. One nikad ne štede svoj život u kakvoj pobuni, a prije malo godina mogao je jedan general, koji je naglo postao popularan, da je htio zatražiti, na i stotinu hiljada ljudi, spremnih, da se za njegovu stvar dadu ubiti.

Kod gomila ne može ništa biti unaprijed promišljeno. One su nalik na liš e, što ga uzvitla oluja, rasprši na sve strane i pobaca po zemlji. Prou avaju i na drugom mjestu izvjesne revo-

lucionarne gomile, predo it emo nekoliko primjera promjenljivosti njihovih osje aja.

Ova pokretljivost gomila ini, da je gomilama vrlo teško vladati, naro ito, ako je dio javne vlasti pao u njihove ruke. Kad potrebe svakdašnjeg života ne bi u neku ruku nevidljivo regulirale stvari, demokracije ne bi mogle dugo potrajati. No ako gomile nešto s upornim bijesom zahtijevaju, one to zacijelo dugo ne ine. One su jednako nepodobne za trajnu volju, kao i za mišljenje.

Gomila nije samo impulzivna i pokretljiva. Kao i divljak, ona ne dopušta, da se išta umetne izmedju njene želje i ostvarenja te želje. Ona to s tim manje razumije, što joj broj daje osje aj neodoljive snage. Pojedinac u gomili gubi pojam nemogu nosti. Izolirani pojedinac dobro osje a, da sam ne bi mogao zapaliti kakovu pala u, oplja kati skladište i kad bi to pokušao, da bi se njegov pokušaj lako sprije io. Nalaze i se u gomili, ima on svijest snage, koju mu nami e broj i dostaje sugerirati mu misao o ubojstvu i plja ki, da smjesta popusti kušnji. Ne ekivana zapreka s bjesnilom e se ukloniti. Kad bi ljudski organizam dopuštao trajnost bjesnila, moglo bi se re i, da bi normalno stanje gomile, koja je naišla na zapreke, bilo bjesnilo.

U razdražljivosti gomila, u njihovoj impulzivnosti i njihovoj pokretljivosti, kao i u svim narodnim osje ajima, što emo ih prou avati, javljaju se uvijek osnovni karakteri plemena, koji sa injavaju nepromjenljivu osnovku, na kojoj ni u svi naši osje aji. Sve su gomile bez sumnje uvijek razdražljive i impulzivne, no s velikim razlikama u stepenu. Razlika izmedju latinske i anglosaksonske gomile upravo je golema. Najnoviji događaji naše povjesnice bacaju na tu to ku živo svijetlo. Dvadeset i pet godina prije izdanja ove knjige (1870.) dostajalo je objelodanjenje jednostavnog brzjava, koji je sadržavao navodnu uvrijedu, nanesenu jednom poklisaru, da izazove eksploziju bijesa, iz koje je neposredno potekao strahovit rat. Nekoliko godina kasnije, brzojavno objavljene poraza u Langsonu izazvalo je novu eksploziju, zbog koje je naglo pala vlada. U isto vrijeme pobudio je u Engleskoj mnogo teži poraz jedne engleske ekspedicije pred Kartumom, vrlo slabo uzbuđenje, te ministarstvo nije palo. Gomile su svuda feminilne, ali najfeminilnije su latinske gomile. Tko se na njih osloni, može se vrlo visoko i vrlo brzo uspjeti, no pri tom e neprestano lebdjeti na Tarpejskoj hridi i pouzdano je, da e jednog dana biti s nje survan.

§ 2. — Sugestivnost i lakovjernost gomila.

Definiraju i gomile, rekosmo, da je jedan od njenih glavnih karaktera, pretjerana sugestivnost, te smo predo ili, kako je u svakom ljudskom sklopu sugestija zarazna, što objašnjava naglu orijentaciju osje aja u o redjenomu smjeru.

Makar kako se gomila zamišlja neutralnom, ona se od ve e esti nalazi u stanju pozornog iš ekivanja, koje olakšava sugestiju. Prva formulirana sugestija, koja se pojavi, name e se neposredno svim mozgovima i u isti mah je orijentacija utvrđena. Kao kod svih sugestioniranih bi a, ideja, koja je prodrła u mozgove, nastoji, da se prometne u djelo. Bilo da se radi o pala i, koju valja za paliti ili o izvršenju kakvog djela odanosti, gomila je na oboje spremna s istom lako om. Sve e ovisiti o prirodi poticala, a ne, kao kod izoliranog bi a, o odnosima, koji postoje izmedju sugeriranog djela i razuma, koji se može isprije iti ostvarenju.

Lutaju i ovako granicama nesvijesnosti, podležu i lako svakoj sugestiji, imaju i svu žestinu osje aja bi a, koja ne mogu prizvati na utjecaje razuma, može gomila biti samo do krajnosti lakovjerna. Za nju ne postoji nevjerovatnost, što valja dobro imati na umu, da se uzmogne shvatiti lako a, kojom se stvaraju i šire najnevjerovatnije legende i bajke.¹⁾

Stvaranje legenda, koje tako lako kruže gomilama, nije de terminirano samo potpunom lakovjernoš u. Ono ima svoj korijen i u za udnim deformacijama, kojima su podvrženi događaji u uobrazilji sakupljenih ljudi. Najobi nije događaj, što ga vidi gomila, za as je sasvim promijenjen. Gomila misli u slikama, a razbudjena slika izaziva samo niz drugih slika, koje nisu ni u kakvoj logi noj vezi s prvom. Ovo emo stanje lako razumjeti, pomislivši na bizarno nadovezivanje ideja, na koje nas ponekad navede izazvanje bilo kakvog fakta. Razum nas upu uje, kako u tim slikama nema suvislosti, no gomila to ne vidi i ono, šta njena deformiraju a uobrazilja pridaje zbiljskomu događaju, stapa ona sa samim događajem. Ona smatra stvarnima slike, koje su se u

1) Oni koji su prisustvovali opsadi Pariza, vidjeli su brojne primjere ove lakovjernosti gomila u najnevjerovatnijim stvarima. Svije a, što bi je tko zapalio na kojemu katu, odmah se smatrala kao znak opsjeda ima, iako je nakon najkra eg razmišljanja bilo o evidentno, da oni nikako ne mogu na više milja udaljenosti vidjeti svijetlo ove svije e.

njenom duhu razbudile i koja su od ve e esti u najdaljoj vezi s posmatranim faktom.

Deformacije, kojima gomila iznakazi neki događaj, kojemu je svjedokom, morale bi, kako se ini, biti bezbrojne i razli ite, budu i da su pojedinci, koji je sa injavaju, vrlo razli itih temperamenata. No ipak nije tako. Uslijed zaraze deformacije su iste naravi i istoga smjera za sve pojedince. Prva deformacija, koju je opazio jedan od pojedinaca u zajednici, jest klica zarazne sugestije. Prije nego što e se sveti Juraj prikazati svima križarima, zacijelo ga je opazio samo jedan od opsjeda a.

Takav je uvijek mehanizam ovih zajedni kih halucinacija, koje su tako este u historiji i koje kao da sve imaju klasi ne zna ajke autenti nosti, budu i da se radi o pojavima, koje su ustanovile hiljade ljudi.

Da se pobija ovo, što je prije re eno, ne treba se utjecati duševnoj kvaliteti pojedinaca, od kojih je gomila sastavljena. Ova kvaliteta je bez ikakve važnosti. Neznalica i nau enjak, im se nadju u gomili, jednako su nepodobni za posmatranje.

Ova se teza može initi paradoksalnom. Da se temeljito predo i, valjalo bi navesti velik broj histori kih injenica, za što ne bi dostajalo ni više svezaka.

No budu i da ne u ostaviti itaoca pod dojmom tvrdnje bez dokaza, navest u mu nekoliko primjera, ispabir enih slu ajem izmedju mnogih, koji bi se mogli navesti.

Slijede i je slu aj najtipi nije, jer je izabran izmedju zajedni kih halucinacija, koje su zarazile gomilu, u kojoj je bilo najrazli itijih pojedinaca, najve h nezalica i naju enijih ljudi. Pri povijedao ga je pomorski poru nik Julien Felix u svojoj knjizi o morskim strujama, a donijela ga je i Revue Scientifique.

Ratni brod »La Belle-Poule« krstarilo je morem, da nadje brod »Berceau«, od kojega ga je odijelila žestoka oluja. Bilo je to za vedra, sun ana dana. Odjednom javi straža, da je opazila razbijeni brod. Svi uperiše poglede na ozna eno mjesto i cijela posada, asnici i mornari opaziše sasvim jasno jednu splav, krcatu ljudima, koju su vukli amci, na kojima su lepršali znakovi brodoloma. Sve je to međjutim bila puka zajedni ka halucinacija. Admiral Desfosses naloži, da se opremi jedan amac, da podje u pomo brodolomcima. Približuju i se, vidjeli su mornari i asnici u amcu »mnoštvo ljudi, kako sa mi u, pružaju ruke i uli muklo komešanje i buku brojnih glasova«. Kad je amac

prispio na lice mjesta, nadjoše se pred liš em pokrivenim granjem drve a, što je bilo na susjednoj obali polupano. Pred ovako jasnom o evidnoš u nestalo je halucinacije.

U ovom se primjeru vrlo jasno opaža razvoj mehanizma zajedni ke halucinacije, kako smo ga mi razložili. S jedne strane gomila u stanju pozornog iš ekivanja, a na drugoj sugestija, uzrokovana izvještajem straže o razbijenoj la i na moru, sugestija, koja se putem zaraze prenijela na sve prisutne, na asnike, kao i na mornare.

Nije potrebno, da gomila bude brojna, da joj se smuti podobnost, da pravo vidi, što se pred njom događa i da se zbiljske injenice smijene halucinacijama, koje nisu s njima u srodstvu. im je nekoliko pojedinaca na okupu, sa injavaju oni gomilu, pa makar su to i odli ni nau enjaci, ipak poprimaju sve zna ajke gomila u onom, što je izvan njihove struke. Podobnost posmatranja i kriti ki duh, što ga svaki od njih posjeduje, u isti mah iš ezavaju. Jedan odli ni psiholog, g. Davey pružio nam je u tom pogledu vrlo zanimljiv primjer, koji je iznesen u »Annales des Sciences psychiques«, a koji zavrjedjuje, da bude ovdje priop en. G. Davey, pozvavši skup odli nih posmatra a, medju kojima je bio i jedan od prvih engleskih nau enjaka, g. Wallace, izvodio je pred njima, pošto ih je prije pustio, da ispitaju predmete, te da svuda, gdje ho e, stave svoje pe ate, sve klasi ke spiritisti ke pojave: materijalizaciju duhova, pisanje po plo icama, itd. Pošto je iza toga dobio od tih odli nih posmatra a pismene potvrde, da su se posmatrani pojavi mogli dobiti samo nadnaravnim sredstvima, otkrio im je, da je sve to rezultat vrlo jednostavne varke. »Najudnovatije je u Daveyevom istraživanju«, piše autor izvještaja, »ne možda samo udesno eksperimentiranje, ve ona krajnja slabost i shva anja, što su je o itovali neupu eni svjedoci. Ti svjedoci mogu najposlije praviti brojne i pozitivne izvještaje, koji su skroz pogrešni, ali iji je rezultat, ako se njihovi opisi uzmu kao to ni, da se pojavi, što ih opisuju, ne mogu objasniti varkom. Metode, koje je pronašao Davey, bile su tako jednostavne, da se svatko mora udititi, kako se je usudio, da ih upotrijebi, no on je imao toliku vlast na duh gomile, da ju je mogao uvjeriti, da vidi ono, što uistinu nije vidjela«. Ovo je uvijek mo hipnotizera nad hipnotizovanim. No kad se vidi, kolika je ta mo i nad nadmo nim duhovima, koji predhodno dolaze s nepovjerenjem, može se shvatiti, kako je lako opiniti obi ne gomile.

Sli ni su primjeri bezbrojni. U as, kad sam pisao ove retke, bile su novine pune događaja dviju utopljenih djevojica, koje su izvukli iz Seine. Ovu je djecu u prvi mah na najkategoriji ni in prepoznalo dvanaest svjedoka. Sve izjave bile su tako u skladu, da sudac istražitelj nije ni asa sumnjao. On dade sastaviti spis o njihovoj smrti. No u asu, kad se prešlo na pokop, slučajno se otkrilo, da su obje pretpostavljene žrtve ile i zdrave, te da su tek nešto nalik na male utopljenice. Kao i u ve ini prijašnjih primjera, dostajala je i ovdje tvrdnja prvoga svjedoka, koji je bio žrtva iluzije, da je sugerira svim ostalima.

U obi nim slučajevima polazi sugestija uvijek iz iluzije, koja nastane kod jednog pojedinca uslijed više ili manje blijedih podsjećanja, zatim iz zaraze, putem afirmacije, te prvobitne iluzije. Ako je prvi posmatra vrlo prijemljiv za impresije, dostajat e isto, da se na mrtvom tijelu, za koje misli, da ga je prepoznao, nalazi bez svake stvarne sli nosti kakva pojedinost, kakva brazgotina ili dio odje e, koji bi u njemu mogao razbuditi misao na neku drugu osobu. Razbudjena ideja može iza toga postati klicom neke kristalizacije, koja oblada poljem razuma i oslabi svaku kritiku podobnost. Ono, što tada posmatra vidi, nije više sam predmet, ve slika, koja se razbudila u njegovom duhu. Ovako se tuma i pogrešno raspoznavanje djece po vlastitoj majci, a takav je i slučaj de i slučaj, koji je ve dosta star, no na koji su netom podsjetile novine i iz kojeg se vidi, kako se precizno o ituju dvije vrste sugestija, kojih sam mehanizam upravo oznaio.

»Dijete je prepoznalo neko drugo dijete — koje se prevarilo. I sad nastade itav niz neto njih prepoznavanja.

Dokora se pokazalo nešto osobito. Sutradan, pošto je dijete njegov školski drug prepoznao, povi e neka žena: „Ah Bože, to je moje dijete!“

Povedoše je k mrtvom tijelu, ona ga pogleda i ustanovi brazgotinu na elu. „To je“, re e ona, „moj nesretni sin, koji se je izgubio u mjesecu srpnju, Ukradoše mi ga i ubiše!“

Ta je žena bila vratarka u ulici du Four, a zvala se Chavandret. Kad dovedoše njenoga šurjaka, on bez skanjivanja re e: „Gle, maloga Philiberta!“ Više stanovnika iz ulice takodjer je prepoznalo u djetetu iz Villette Philiberta Chavandreta, ne izuzevši ni njegovog vlastitog uitelja, kojemu bijaše znakom jedna medalja.

Pa ipak: susjedi, šurjak, uitelj i majka, svi su se varali. Šest nedjelja kasnije ustanovila se identitnost djeteta. Bilo je to

neko dijete iz Bordeauxa, ubijeno u Bordeauxu i u poštanskom zavežljaju poslano u Paris.¹⁾

Primje uje se, da ova prepoznavanja potje u od ve e esti od žena i djece, to jest od bi a, koja se mogu najlakše impresio- nirati. Ona nam podjedno pokazuju, koliko mogu vrijediti kod suda takva svjedo anstva. Naro ito što se ti e djece, na bi se na nji- hove tvrdnje trebalo nikad pozivati. Sudci obi no govore, da se u toj dobi ne laže. No s malo više psihološkog znanja mogli bi znati, da se upravo u toj dobi uvijek laže. Ta je laž bez sumnje bezazlena, ali zato je ipak laž. Bolje bi bilo žrijebom odlu iti o osudi nekog optuženika, nego odlu ivati — kako se to esto ini — prema svjedo anstvu djeteta.

Vrativši se na posmatranja gomila, do i emo do zaklju ka, da su zajedni ka posmatranja najneispravnija i da vrlo esto pre- do uju puku iluziju nekog pojedinca, koji je putem zaraze suge- rirao i ostale. Moglo bi se navesti nebrojeno primjera, koji doka- zuju, kako valja gojiti krajnje nepovjerenje prema svjedo anstvu gomila. Prije dvadeset i pet godina prisustvovala su hiljade ljudi slavnom konjani kom jurišu u bitci kod Sedana, pa ipak je nemo- gu e iz najopre njih tvrdnja o evidaca razabrati, tko je njime zapovijedao. U nedavnoj svojoj knjizi dokazao je engleski general Wolseley, da su dosad po injene vrlo teške omaške, u predi ivanju najvažnijih fakata, koje je više stotina svjedoka potvrdilo.²⁾

Takove nam injenice pokazuju, koliko vrijedi svjedo anstvo gomila. Rasprave u logici unose jednodušnost brojnih svjedoka u kategoriju najsolidnijih dokaza, koji se mogu navesti, da se do- kaže ispravnost injenice. No ono, što znamo o psihologiji gomila,

1) Eclair od 21. travnja 1895.

2) Znamo li mi za jednu jedinu bitku, kako je to no pro- tekla? Ne vjerujem. Znamo, tko su bili pobjednici, a tko pobije- djeni, no ništa više. Ono, što g. d'Harcourt, u esnik i svjedok, pripovijeda o bitci kod Solferina, može se primijeniti na sve bitke: »Generali (obaviješteni dakako stotinama izjava) predaju svoje službene izvještaje; asnici, koji to imaju srediti, preina uju ove dokumente i priredjuju kona ni sastav; glavari glavnog stožera ga osporava i iznova preradjuje. Sad ga nose maršalu i on povi e: »Vi se varate!« i sastavlja novi prikaz. Napokon ne ostane ništa od prvobitnog izvještaja«. G. d'Harcourt pripovijeda ove injenice, kao dokaz nemogu nosti, da se utvrdi istina o najshvatljivijem, najbolje posmatranom događaju«.

pokazuje, da se logi ke raspravo moraju u tom pogledu sasvim preraditi. Najsumnjiviji su zacijelo oni događaji, koje je po sma- traio najve i broj osoba. Re i, da je neku injenicu utvrdilo hiljadu svjedoka, zna i naj eš e ustvrditi, da se zbiljski fakat uvelike ra- zlikuje od usvojenih navoda.

Iz svega, što je dosad re eno, proizlazi, da histori ke knjige valja uzimati kao djela istog uobražavanja. To je skup fantasti nih pri a o loše posmatranim injenicama, popra enih naknadnim tu- ma enjima. Mnogo je korisniji posao mlatiti praznu slamu, nego pisati ovakve knjige. Da nam prošlost nije ostavila svoja literarna, umjetni ka i monumentalna djela, ne bismo znali ni trunak istine o onom, što se dogodilo. Poznajemo li jednu istinitu rije o životu velikih ljudi, koji su u ove anstvu igrali važne uloge, kao što su Herkul, Budha, Isus ili Muhamed? Zacijelo ne poznamo! Uosta- lom njihov realni život malo nas se ti e. Ono, za što se zani- mamo, jesu veliki ti ljudi u onom obliku, kako ih je uobli ila pu ka legenda. Legendarni junaci, a ne stvarni junaci impresionirali su dušu gomila.

Na nesre u legende — pa i onda, kad su utvrdjene u knji- gama — nemaju nikakve postojanosti. Uobrazilja gomila nepre- stano ih mijenja prema vremenu i prema plemenima. Kolika je razlika izmedju krvožednoga biblijskoga Jehove i Boga ljubavi svete Terezije, a Budha, kojega obožavaju u Kini, nema ni jedne zajedni ke crte s onim, koji se štuje u Indiji.

Ne treba ni da vijekovi prodju preko junaka, da njihovu le- gendu uobrazilja gomila preina i. Do toga dolazi ponekad ve i za nekoliko godina. Iz svojega doba znamo, kako se legenda jednoga od najve ih junaka historije u manje od pedeset godina više puta promijenila. Pod Bourbonima Napoleon postaje neka vrsta idilske, filantropske i liberalne osobnosti, prijatelj potištenih, koji bi, kako kažu pjesnici, u svojim kolibama morali dugo sa uvati njegovu napomenu. Trideset godina kasnije, dobro udni je junak postao krvožednim despotom, koji je uzurpiraju i vlast i slobodu, pogubio tri milijuna ljudi, samo da izdovolji svoju ambiciju. U naše dane nalazimo novo preobraženje te legende. Pošto pak predje preko nje nekoliko desetina vijekova, nau enjaci e na osnovu ovih opre nih prikaza možda i posumnjati, da je taj junak ikad po- stojao, kako danas neki sumnjaju, da je postojao Budha, te ne e u njemu vidjeti drugo, nego kakav sun ani mit ili razvijenu lege- ndu Herkulu. Oni s se medjutim lako utješiti zbog te neizvjes-

nos ti, jer bolje upu eni u poznavanje psihologije gomila, nego danas, oni e znati, da historija ne može ovjekovje iti drugo, nego mite.

§ 3. — Pretjeranost i jednostranost osje aja gomila.

Makar kakvi su ^osje aji, što ih gomila o ituje, dobri ili zli, oni pokazuju dvojaki karakter, da su naime vrlo priprosti i vrlo pretjerani. U ovoj se to ki, kao i u mnogim drugima gomila približuje primitivnim bi ima. Neprijemljiva za nuanse, vidi ona stvari u cijelosti i ne poznaje prelaze. U gomili je pretjeranost osje aja u vrš ena injenicom, da time, što se o itovani osje aj vrlo brzo širi putem sugestije i zaraze, o ito odobravanje, kojemu je predmetom, znatno uve ava njegovu snagu.

Priprostost i pretjeranost osje aja gomila ine, da potonje ne poznaju ni sumnju ni neizvjesnost. Poput žena zapadaju one odmah u ekstreme. Iznesena sumnja brzo se prome e u neospo rivu o evidnost. Za etak antipatije ili negodovanja, koji se kod izoliranog pojedinca ne bi isticao, postaje odmah divljom mržnjom kod pojedinca u gomili.

Žestina osje aja gomila još je i pretjerana, naro ito kod heterogenih gomila uslijed odsu a odgovornosti. Izvjesnost nekaž njivosti, s tim ve a izvjesnost, što je gomila brojnija i poznavanje asovite znatne broj ane snage, omogu uje zajednicama osje aje i ine, koji su izoliranim pojedincima nemogu i. U gomilama su glupani, nezalice i zavidnici oslobođeni od osje aja svoje ništetnosti i svoje nemo i, koji zamjenjuje poznavanje brutalne, prolazne, ali goleme snage.

Pretjeranost navodi esto gomile na ružne osje aje, na tu atavisti ku ostavštinu nagoni primitivna ovjeka, koju izolirani i odgovorni pojedinac ,u svojoj bojazni od kazni obuzdava. U tome leži razlog, zašto se gomile mogu tako lako navesti na opake ispade.

No zato ipak ne stoji, da gomile, ako su vješto sugerirane, ne bi bile podobne za heroizam, odanost i vrlo visoke vrline. One su zato ak i podobnije, nego osamljeni pojedinac. Imat emo do skora prilike, da se vratimo na tu to ku, prou avaju i moralnost gomila.

Pretjerana u svojim osje ajima, gomila je prijemljiva samo za krajnje osje aje. Govornik, koji ho e da je zavede, mora zlou potrebljavati žestoke tvrdnje. Pretjerivati, tvrditi, ponavljati i nikad

ne pokušati išta predo iti umnim razlaganjem, najpoznatiji je na in argumentiranja pu kih govornika.

Gomila traži isto pretjerivanje i u osje ajima svojih junaka. Njihove osobine i prividne vrline moraju uvijek biti uve ane. U kazalištu se može jasno primijetiti, da gomila zahtijeva od junaka komada sva svojstva hrabrosti, moralnosti i vrline, kakvih u ži votu nikad nema.

O posebnoj optici kazališta nije se bez razloga govorilo. Ona bez sumnje postoji, no njena pravila nisu od ve e esti ni u kakvoj vezi sa zdravim razumom i logikom. Vještina govorenja gomilama bez sumnje je podređene vrste, ali ona iziskuje sasvim posebne podobnosti, esto je nemogu e po itanju zaklju ivati us pjev izvjesnih komada. Kazališni ravnatelji, kad ih primaju, vrlo esto su i sami u neizvjesnosti o uspjehu, jer kad bi htjeli pravo suditi, morali bi se prometnuti u gomilu.¹⁾ I ovdje, kad bismo se mogli upustiti u šira razlaganja, dokazali bismo pretežni utjecaj plemena. Kazališni komad, za koji se gomila u jednoj zemlji odu ievljava, ne doživi ponekad uspjeha u drugoj ili pak doživi uspjeh, koji se osniva samo na cijenjen ju i u tivosti, jer u njemu nema pokretala, koja bi bila kadra, da njegovo novo op instvo uzbude.

Ne trebam dodavati, da se pretjeranost gomila odnosi samo im osje aje, a nipošto na inteligenciju. Ve sam predo io, da sa mom injenicom, da je pojedinac u gomili, neposredno i znatno pada njegov intelektualni niveau. To je utvrdio i iskusni sudac, g. Tarde, u svojim istraživanjima o zlo inima gomila. Prema tomu mogu se gomile samo u osje ajima izdignuti vrlo visoko ili obratno: vrlo nisko si i.

!) Ovo omogu uje, da se shvati, zašto neki komadi, koje su »vi kazališni ravnatelji, odbili, ipak doživljuju golem uspjeh, ako »c slu ajno ipak prikazuju. Poznat je nedavni uspjeh komada g. Copp c-a »Pour la couronne«, koji su deset godina odbijali ravna lp||l prvih kazališta, unato imenu njegovog autora. »La mar rnluc de Charley«, koji su odbila sva kazališta, a napokon ic prikazivao o trošku nekog bankira, doživio je dvije stotine pril »tvii u Francuskoj i više od hiljade u Engleskoj. Bez gornjega i!!!iSnjcnja o nemogu nosti, u kojoj se nalaze kazališni ravnatelji, ilu ne duševno prijube gomili, ne bi se mogle shvatiti tako krupne mnliluc u ocjeni sa strane nadležnih i vrlo interesiranih osoba. Ovu je predmet, koji ne mogu ovdje potanje razviti, a koji bi za vrleillo, da se njim pozabavi pero ovjeka od kazališta, a ujedno psihologa, kakav je na priliku g. Sarcey.

§ 4. — Netolerantnost, autoritarizam i konzervativizam gomila.

Gomile poznavaju samo priproste i krajnje osjeaje; mišljenja, ideje i vjerovanja, što su im sugerirana, prihvaćaju ili otklanjaju one u cjelini, pa ih smatraju kao apsolutne istine ili jednako apsolutne zablude. Ovako se uvijek događaju s vjerovanjima, koja su putem sugestije determinirana, mjesto da su nastala putem razmišljanja. Svatko zna, kako su religiozna vjerovanja netolerantna i kako despotski gospoduju dušama.

Nemaju i nikakve sumnje o onom, što smatra istinom ili zabludom, a poznavaju i u drugu ruku jasan pojam o svojoj snazi, gomila je autoritativna kao i netolerantna. Pojedinaac može trpjeti, da mu se protuslovi i da se s njim raspravlja, no gomila to nikad ne podnosi. Na javnim skupštinama primaju se najblaža protivurijeja sa strane govornika s bijesnom vikom i žestokim pogrdama, iza kojih brzo slijede djela i ako govornik ostane pri svome, bit će brzo bačena na polje. Da nije straha od prisutnoga izaslanika oblasti, gomila bi izmrcvarila govornika, koji joj protuslovi.

Autoritarizam i netolerantnost općenite su svojine svih kategorija gomila, no one se javljaju u vrlo različitom stepenu, te se i ovdje javlja osnovna značajka plemena, koja vlada svim osjećanjima i svim mislima ljudi. Autoritarizam i netolerantnost razvijene su u osobito visokom stepenu kod latinskih gomila. One su sasvim uništile onaj osjećaj pojedina ne nezavisnosti, koji je tako snažan kod anglo-saksonskoga plemena. Latinske gomile su osjetljive samo za zajedničku nezavisnost sekte, kojoj pripadaju i značajka nezavisnosti je potreba, da se svi otpadnici neposredno i naglo podjarme njihovom vjerovanju. Kod latinskih plemena nisu se jakobinci svih vijekova, po evši od onih Inkvizicije mogli izdignuti do drugog pojma o slobodi.

Autoritarizam i netolerantnost su za gomile vrlo jasne, te ih one lako shvaćaju i jednako brzo prihvaćaju, kao što i izvršuju, im im jednom budu nametnute. Gomile slijepo poštuju silu, dok dobrota djeluje na njih slabije, jer ona nije drugo, nego jedan oblik slabosti. Simpatija gomila nije se, nikad priklanjala dobroćudnim gospodarima, već tiranima, koji su ih jakim rukom tlaćili ili. Samo ovakvima dižu one najviše spomenike. Ako pak gomile rado gaze nogama oborenoga despota, biva to zato, jer je izgubio svoju moć, pa se vratio u kategoriju slabih, koje gomile preziru, jer ih se ne boje. Tip heroja, koji je drag gomilama, imaće uvijek struk-

туру Cezara. Njegova perjanica ih zavodi, njegov autoritet im imponira, a njegova ih sablja nagoni u strah.

Gomila, koja je uvijek spremna, da se podigne na slab autoritet, ropski se klanja jakomu autoritetu. Ako je snaga autoriteta promjenljiva, gomila, slijede i uvijek svoje krajnje osjeaje, prelazi izmjenice iz anarhije u ropstvo i iz ropstva u anarhiju.

Tko bi vjerovao u nadmašnost revolucionarnih nagona gomila, ne bi poznavao njihovu psihologiju. U tom nas pogledu zavrava samo njihova žestina. Njihove eksplozije, uzbune i razaranja uvijek su vrlo efemerne. Gomilama previše gospoduje nesvjesnost i one su previše potčinjene utjecaju stoljetnih nasljedstva, a da ne bi bile do krajnosti konzervativne. Prepuštene samima sebi, brzo se zasite nereda i instinktivno zaplove prema ropstvu. Najoholiji i najneobuzdaniji jakobinci najbucije su klicali Bonapartu, kad je ugušio sve slobode i kruto im dao osjetiti svoju željeznu ruku.

Teško je shvatiti historiju, naročito onu narodnih revolucija, ako se ne uoči duboko konzervativni nagoni gomila. One će promijeniti imena svojih uredbi, a ponekad izvrše i nasilne prevrate, da se domognu tih promjena, no osnov tih uredbi previše je izražaj nasljednih potreba plemena, a da se one ne bi uvijek na njih vraćale. Njihova neprestana pokretljivost ne odnosi se na drugo, nego na površne stvari. Zapravo imaju one isto tako konzervativne nagone, kao i sva primitivna bića. Njihovo idolopoklonstveno poitanje prema tradicijama je apsolutno, a nesvjesno zaziranje od svih novotarija, koje bi mogle promijeniti realne uvjete života, vrlo duboko. Da su demokracije imale vlast, što je imadu danas, u vrijeme, kad su pronadjeni mehanički strojevi, para i željeznice, bilo bi ostvarenje tih iznašaja a onemogućeno, ili bi se bilo omogućilo tek iza prevrata i ponovnih pokolja. Sva je sreća po razvoj civilizacije, da je mogomila poela rasti tek nakon izvršenih velikih obreta znanosti i industrije.

§ 5. — Moralnost gomila.

Ako uzmemo riječ moralnost u smislu stalnog štovanja izvjesnih društvenih konvencija i trajnog potlaćivanja sebi njih poriva, jasno je, da su gomile previše impulzivne i previše pokretljive, dakle budu prijemljive za moralnost. Ako pak u pojam moralnosti uključimo asovitu pojavu izvjesnih osobina, kao što su odricanje, odanost, neinteresiranost, samoprijegor, potreba pravosti, možemo ustvrditi, da su gomile ponekad prijemljive za vrlo visoku moralnost.

Rijetki psiholozi, koji su ispitivali gomile, uzeli su ih u pretres samo sa stajališta njihovih kriminalnih djela i vide ih, kako su ta djela esta, pridali su gomilama vrlo niski moralni niveau.

Bez sumnje je esto tako, ali zašto? Naprosto zato, jer su divlji razorni nagoni ostatci primitivnih doba, koji drijemaju duboko u svakomu od nas. U životu izoliranog pojedinca vezalo bi se s pogibli, da ih izdovolji, dok stapanje s neodgovornom gomilom, gdje mu je obezbijedjena nekažnjivost, daje mu svu slobodu, da te nagone slijedi. Budu i da ne možemo u obinom životu izdovoljavati te razorne nagone na sebi ravnima, izdovoljujemo ih na životinjama. Općenita strast za lovom i divljačka djela gomila potječu iz istoga vrela. Gomila, koja lagano mrcvari kakvu žrtvu bez obrane, dokazuje vrlo kukavnu divljinu, no filozofu je ta divljinu blizom rodicom krvožednosti lovaca, kojih se mnogo skupi, da se nasladuju, kako njihova pseta gone i kidaju kakvog nesretnog jelena.

Ako je gomila podobna da ubija, pali i počinjava svakovrsne zločine, ona je jednako podobna i za vrlo visoka djela odanosti, požrtvovnosti, i to još za mnogo viša, nego što bi bio podoban izolirani pojedinac. Na pojedinca u gomili može se najснаžnije i esto uz žrtvu smrti utjecati, bude i u njega osjećaji slave, časti, religije i domovine. Historija vrvi od primjera, koji su slični onima križarskih vojni ili francuskih dobrovoljaca od godine 1793. Samo su zajednice podobne za velike neinteresiranosti i velike odanosti. Koliko se gomila dala herojski poklati za vjerovanja, ideje i riječi, što su ih jedva razumjele. Gomile, koje štrajkuju, čine to više zato, da se pokore nalogu, nego da dobiju povišicu mršave plaće, kojom se zadovoljavaju. Osobna probit rijetko je moguća poriv kod gomila, dok je gotovo isključivo pobudom izoliranoga pojedinca. Probit nije zacijelo vodila gomile u tolike ratove, koji su esto bili njihovoj inteligenciji neshvatljivi i gdje su se tako lako dale klali, kao ščeve, hipnotizirane lovačkim zrcalom.

Vrlo esto se događalo, da i potpuni nitkovi time, što se nadju u gomili, sasvito poprimaju na sebi vrlo stroge moralnosti. Taine isti čine, da su oni, koji su u rujnu francuske revolucije klali i ubijali, donosili na stol odbora lisnice i dragulje, što su ih našli na svojim žrtvama, a koje su lako mogli pokrasti. Budu na, divljač i jedna gomila, koja je za revolucije od godine 1848. provalila u Tuilerije, nije segnula ni za jednim od predmeta, koji su je svojim sjajem zablješćavali! i od kojih bi jedan jedini bio dostajao, da namakne kruha za mnogo dana.

Ovo moraliziranje, koje nad pojedincem vrši gomila, nije stalno pravilo, ali je pravilo, koje se esto opaža. Ono se primjenjuje čak i u manje teškim prilikama od onih, koje sam naveo. Rekao sam već, da u kazalištu zahtijeva gomila od junaka komada pretjerane vrline, a općenito je poznato, da se prisutno općenitvo, pa ako je sastavljeno i od nižih elemenata, pokazuje uglavnom vrlo moralnim. Poznati bonvivanti, izdržavati, besposlićari i razvratnici esto prigovaraju kakvoj slobodnijoj ili oštrijoj sceni, iako su inače u svojim običajnim razgovorima vrlo slobodni.

Kolikogod se dakle gomile esto predaju niskim nagonima, pružaju one ponekad i primjer visoke moralnosti. Ako su neinteresiranost, resignacija, apsolutna odanost kakvom uobraženom ili zbiljskom idealu moralne vrline, može se ustvrditi, da gomile esto posjeduju te vrline u stepenu, koji su i najmudriji filozofi rijetko dosežali. One ih bez sumnje vrše nesvjesno, no ipak ih vrše. Zato ne valja previše žaliti, što gomile vodi poglavito nesvjesnost i što one ne razmišljaju. Da su koji put razmišljale i pitale neposrednu svoju probit za savjet, ne bi se možda ni jedna civilizacija bila razvila na površini našega planeta i općenitvo ne bi imalo historije.

TREĆE POGLAVLJE.

Ideje, razmišljanje i uobražavanje gomila.

§ 1. Ideje gomila. — Osnovne i poredne ideje. — Kako mogu istovremeno postojati oprečne ideje. — Promjene, kojima se moraju podvrgnuti više ideje, da postanu pristupačne gomilama. — Socijalna uloga ideja neovisna je o istinu, koju mogu sadržavati. — § 2. Razmišljanje gomila. — Gomile nisu pristupačne utjecajima razmišljanja. — Razmišljanja gomila uvijek su vrlo podređene vrste. — Ideje, koje prate razmišljanje, imaju samo prividnost analogije i posljedici. — § 3. Uobražavanje gomila. — Snaga uobražavanja gomila. — One misle u slikama, nite se slike redaju bez ikakve veze. — Na gomile naročito utječe udesna strana stvari. — Udesnost i legendarnost su prava potpora civilizacija. — Puko uobražavanje uvijek je bilo osnovkom vlasti državnika. — Kako se predočuju fakti, koji su kadri da djeluju na uobražavanje gomila.

§ 1. — Ideje gomila.

Ispituju i u predjašnjemu dijelu ulogu ideja u evoluciji naroda, pokazali smo, da svaka civilizacija proizlazi iz malog broja osnovnih ideja, koje se vrlo rijetko obnavljaju. Razložili smo, kako se te ideje utvrđuju u duši gomila, s kakvom poteškoćom one u nju prodiru i kako su moćne, kad su već jednom u nju prodrle. Vidjeli smo napokon, kako veliki historički prevrati proizlaze od veće i manje iz promjena tih osnovnih ideja.

Budući da sam dovoljno osvijetlio taj predmet, neću se sada na nj vraćati i ograničiti u se, da kažem nekoliko riječi o idejama, koje su pristupačne gomilama i u kojim ih oblicima one shvaćaju.

Te se ideje mogu razdijeliti u dva razreda. U prvi ćemo svrstati poredne i prolazne ideje, koje se tvore pod utjecajem okolnosti: na priliku pristranost prema nekom pojedincu ili kakva doktrina. U drugi spadaju osnovne ideje, kojima milieu, nasljednost, opće mišljenje daju veliku stalnost. Ovakve su ideje nekadašnja religiozna vjerovanja, te današnje demokratske i socijalne ideje.

Osnovne ideje mogle bi se predložiti kao vodene mase neke rijeke, koje sporo teku koritom, a prolazne ideje kao mali valovi, koji se izdižu na površini i koji se bez zbiljske važnosti, više opazuju od samoga toka rijeke.

U naše vrijeme uskolebahu se velike osnovne ideje, u kojima su živjeli naši pretci. Izgubile su svu svoju solidnost i u isti mah duboko uzdrmaše uredbe, koje su na njima počivale. Danomice se stvara mnogo onih prelaznih malih ideja, o kojima sam upravo govorio, no čini se, da se vrlo rijetke od njih vidljivo utjecavaju i da će zadobiti pretežni utjecaj.

Makar kakve su ideje, što se gomilama sugeriraju, one ne mogu zagospodovati, izim pod uvjetom, da poprime vrlo apsolutnu i vrlo jednostavnu formu. One se tada prikazuju u obliku slika i masama su samo u ovom obliku pristupačne. Ove ideje, u obliku slika nisu međusobno vezane nikakvom logičkom vezom analogije ili posljedičnosti, a mogu se uzajamno smjenjivati kao stakla u aronjoj svjetiljci (laterne magique), koja uvijek izvlači iz kutije, gdje su bila jedno na drugom ponaslagana. I zato se može vidjeti, kako se u gomilama drže jedna do druge najopretnije ideje. Prema utjecajem slušaju gomila i biti pod utjecajem neke od različitih ideja, što se nalaze u njenome poimanju, pa i prema tomu mogu

počinjati najrazročnija djela. Potpuno otpuše kritička noga duha ne dopušta joj, da primijeti protivuriječja.

Taj se pojav ne javlja samo kod gomila, on se opaža i kod mnogih izoliranih pojedinaca, i to ne samo kod primitivnih bića već kod svih onih, koji se bilo kojom stranom svoga duha približuju primitivnim bićima, kao na priliku kod gorljivih sljedbenika kakve vjerske nauke. U zanimljivom stepenu opažao sam to kod u njih Hinda, koji su crpili naobrazbu na našim sveučilištima i dobivali sve diplome. Ne njihovom nepokretnom osnovu religioznih ili socijalnih nasljednih ideja, naslagao se — a da ih nije nimalo promijenio — sloj zapadnjačkih ideja, koje nisu ni u kakvom srodstvu s prijašnjima. Te se ideje prema igri nasovitog slušaju naizmjenice javljaju sa svim svojim posebnim oblicima i riječi ima, te isti pojedinac oituje najoštrije opreke. Te su opreke uostalom već ma prividne, nego zbiljske, jer samo nasljedne su ideje dosta snažne kod izoliranog pojedinca, da pokrenu njegovim vladanjem. Samo onda, kad se uslijed križanja nadje u ovojaka različitih nasljednih poriva, mogu njegovi oblici biti odnosa u sasvim oprečni.

Bilo bi zališno, da se zadržim kod ovih pojava, iako je njihova psihološka važnost vrlo zamašna. Držim, da onaj, koji ih hoće razumjeti, mora barem deset godina putovati i posmatrati.

Budući da su ideje pristupačne gomilama tek pošto su primile vrlo jednostavan oblik, moraju, da postanu popularna, i to isto pro i potpunim promjenama. Naročito onda, kad se radi o visokim filozofskim ili znanstvenim idejama, može se konstatirati dubina promjeni, koje su im potrebne, da silaze i od sloja do sloja, dospiju do nivoa gomila. Ove promjene ovise o kategorijama gomila ili plemena, kojemu te gomile pripadaju, no one uvijek umanjuju i ujednostavnjuju. Stoga sa stajališta socijalnoga nema zapravo više hierarhije ideja, to jest manje ili više uzvišenih ideja. Samom injenicom, da neka ideja dolazi do gomila i može djelovati, makar kako bila po svom poreklu velika ili istinita, lišena je ona gotovo svega, što je sa injavalo njenu uzvišenost i veličinu.

Uostalom sa socijalnog je gledišta hierarhijska vrijednost neke ideje bez svake važnosti. Ono, što valja proučavati, jesu u stvari, koje ona proizvodi. Kršćanske ideje srednjega vijeka, demokratske ideje posljednjega vijeka, današnje socijalne ideje nisu baš osobito uzvišene. One se filozofski mogu smatrati kao dosta

slabe zablude, a ipak je njihova uloga bila i bit e golema, te e se one dugo ubrajati medju najbitnije faktore vladanja država.

I onda, pošto je ideja prešla sve promjene, koje je ine pri- stupa nom za gomile, djeluje ona raznim postupcima, koji e biti na drugom mjestu ispitani, tek pošto je prodrila u nesvjiesnost i postala osje ajem, što sve vrlo dugo traje.

Ne treba medjutim misliti, da bi neka ideja, jer joj je otkrivena opravdanost, mogla proizvesti svoje djelovanje, pa i na prosvijetljene duhove. O tome se može biti brzo na istu, kad se opazi, kako najjasnije predo ivanje slabo utje e na ve inu ljudi. O evidnost, ako je i jasna, mo i e shvatiti upu eni slušalac, no taj novoobra enik bit e svojom nesvjiesnoš u brzo vra en svojim prvobitnim pojmovima. Pohodite ga za nekoliko dana i on e vam opet iznijeti svoje stare argumente, sasvim istim rije ima. On je de facto pod utjecajem prvobitnih ideja, koje su postale osje aji i ovi su jedini, koji djeluju na duboke pobude naših ina i rije i. A druga ije ne može biti ni kod gomila.

No kad se raznim postupcima neka ideja napokon ugnijezdi u duši gomila, dobiva ona neodoljivu mo i pokazuje cijeli niz u inaka, kojima se treba podvr i. Filozofske ideje, koje su dovele do francuske revolucije, trebale su gotovo jedan vijek, dok su se presadile u duSu gomila. A kad su se tu u vrstila, zna se, kako su bile neodoljivo jake. Ustanak cijeloga naroda za polu enje soci- jalne jednakosti, za ostvarenje apstraktnih prava i idealnih slo- boda uzdrmao je svim prijestoljima i stubokom prevrnuo zapadni svijet. Tokom dvadeset godina obarali su se narodi jedni ne druge i Evropa je upoznala hekatombe, kojih bi se bio zaprepastio i Džingiskan i Tamerlan. Nikad još dotle nije vidio svijet, što može proizvesti slom veriga jedne ideje.

Ideje trebaju mnogo vremena, dok se u vrste u duši go- mila, ali i ne trebaju ništa manje, da iz nje izadju. Zato su gomile u idejama uvijek za više generacija u zaostanku iza nau enjaka i filozofa. Danas svi državnici dobro znadu, u koliko su pogrešne osnovne ideje, koje sam baš prikazao, no budu i da je njihov utjecaj još uvijek vrlo snažan, prisiljeni su, da vladaju prema na elima, u iju istinitost više ne vjeruju.

§ 2. — Razmišljanje gomila.

Ne može se re i na sasvim apsolutan na in, da gomile ne razmišljaju i da razmišljanja na njih ne uplivaju. No argumenti,

koje oni upotrebljavaju i koji mogu na njih djelovati, s logi kog su stajališta tako podređeni, da se samo putem analogije mogu kvalificirati razmišljanjem.

Ova inferiorna razmišljanja gomila, kao i uzvišena razmi- šljanja osnivaju se na asocijacijama; no ideje, koje se po gomi- lama asociraju, ne vežu uzajamno druge vidljive veze, nego ana- logija i posljedi nost. One se spajaju kao i ideje Eskimaca, koji znaju i iz iskustva, da se led, prozirno tijelo, topi u ustima, za- klju uju, da se i staklo, koje je jednako prozirno tijelo, mora ta- kodjer topiti u ustima, ili kao ideje divljaka, koji misli, jedu i srce juna koga neprijatelja, da e zadobiti i njegovo junaštvo ili napokon radnika, kojega je jedan poslodavac sebi ne iskoristio, pa na misli, da su svi poslodavci sebi ni eksploateri.

Asocijacija nesli enih stvari, izmed kojih postoje samo pri- vidni snošaji i neposredna generalizacija posebnih slu ajeva, ovo su zna ajke razmišljanja gomila. To su ona razmatranja, koja im i uvijek predo uju oni, koji umiju njima upravljati; to su i jedina, koja mogu za njih djelovati. Niz logi nih razmišljanja posve je neshvatljiv za gomile i zato se govori, da gomile ne razmišljaju ili da krivo razmišljaju i da razmišljanje na njih ne utje e. itaju i izvjesne govore, koji su imali golem upliv na go- mile, koje su ih slušale, moramo se ponekad uđiti njihovoj sla- bo i, no tu se uvijek zaboravlja, da je tim govorima bila svrha, da predobiju gomilu, a ne da ih itaju filozofi. Govornik, koji je u intimnom saobra aju s gomilom, umije izazvati slike, koje gomilu zavode. Ako uspije, postigao je svoj cilj i dvadeset knjiga razlaganja — skovanih uvijek iza gotove stvari — ne vrijedi ko- liko onih nekoliko fraza, koje su prodrle u mozgove, koje je netrebalo uvjeriti.

Bilo bi nepotrebno dodati, da nepodobnost gomila, da ispra- vno razmišljaju, sprje ava gomile, da imadu ikakva pojma o kriti komu duhu, to jest, da budu kadre razaznavati istinu od zablude i imati makar o emu precizan sud. Sud, što ga gomile prihva aju, uvijek je nametnut, a nikad obrazložen sud. U tom pogledu ima i mnogo ljudi, koji se ne izdižu nad gomilu. La- ko a, kojom izvjesna mišljenja postaju op enita, potje e poglavito od nemogu nosti, u kojoj se nalazi ve ina ljudi, da stvori po- sebno mišljenje, koje bi se osnivalo na njihovom vlastitom raz misljanju.

§ 3. — Uobražavanje gomili.

Jednako kao i kod bi a, kod kojih razmišljanje ne upliva, predodžbena je uobrazilja gomila vrlo mo na, vrlo aktivna i prihvatljiva, da bude živo impresionirana. Slike, koje u njihovom duhu razbudi koja osoba, događaj, slu aj, imaju gotovo svu živahnost stvarnosti. Gomile su donekle kao ovjek, koji spava, iji razum, asovito zaustavljen, pušta da se u duhu izdižu slike krajnje intenzivnosti, no koje bi se u tili mah raspršile, kad bi se mogle podvr i razmišljanju. Gomile, koje nisu po dobne ni za razmišljanje, ni za mozganje, ne poznaju nevjerovatnost: jer baš najnevjerovatnije stvari uglavnom najja e djeluju na dušu.

Zato na gomile i najviše djeluju udesne i legendarne strane događaja. Analiziraju i civilizaciju, vidimo, da su joj pravi osnovi udesnost i legendarnost. U historiji je uvijek prividnost igrala važniju ulogu od realnosti. Tu nerealno uvijek gospoduje nad realnim.

Budu i da gomile mogu misliti samo u slikama, mogu ih samo slike impresionirati. Samo slike mogu gomilu zaprepastiti ili zavesti, te postaju pokretalom akcije.

Kazališne predstave, koje predo uju slike u najjasnijem obliku, imaju uvijek golem utjecaj na gomile. Kruh i igre bijahu nekad rimskomu plebsu ideal sre e i on nije više tražio. Tokom vijekova taj se ideal u malo emu promijenio. Ništa se ne doima živahnije gomila svih kategorija, od kazališnih predstava. Cijela dvorana pokazuje u isto vrijeme ista uzbuđenja, a ako se te emocije ne prome u odmah u djela, biva to zato, jer najnesvjesniji gledalac ne može neznati, da je žrtva iluzije i da se je smijao ili plakao zbog uobraženih događajeva. Ponekad su međjutim osje aji, što ih slike sugeriraju, tako jaki, da nastoje poput obi nih sugestija, da se pretvore u djela. esto se ulo, kako je u pu kom kazalištu, gdje se prikazuju samo mra ne drame, valjalo na izlasku zaštititi glumca, koji je prikazivao izdajnika, od nasilja gledalaca, koji su se zgražali nad uobraženim dakako zlo inima, što ih je taj izdajica po inio. U tome je, držim, jedan od najo itijih znakova duševnoga stanja gomila, a naro ito lako e, kojom se one sugeriraju. Irealno gotovo jednako utje e na njih kao i realno.

Na pu kom uobražavanju osniva se mo osvaja a i vlast država. Gomile se predobivaju utjecanjem na uobrazilju. Svi veliki historički događaji, osnutak budhizma, krš anstva, muslimstva,

reformacije, revolucije i u naše vrijeme opasno prodiranje socijalizma, izravne su ili daleke posljedice snažnih impresija na uobražavajuću gomilu.

Jednako su i najve i državnici svih vijekova i krajeva, uključujući i najapsolutnije despote smatrali pu ko uobražavanje osnovom svoje vlasti i nikad nisu kušali protiv njega vladati. »Prave i se katolikom«, rekao je Napoleon u državnomu vijeku, »svršio sam rat u Vendee-ji; ine i se muslimom u vrstio sam se u Egiptu, a ine i se ultramontanom, predo bio sam talijansko svjetloststvo. Da sam vladao Jevrejima, bio bih uspostavio Salomonov hram.« Možda nikad iza Aleksandra i Cezara nije nitko bolje umio, kako treba impresionirati uobrazilja gomila. On se uvijek bavio mišlju, kako da na njih djeluje. Na to je mislio u svojim pobjedama, u svojim govorima i u svim svojim činovima. I na samom mrtvom je još krevetu na to mislio.

Kako se impresionira uobrazilja gomila? To emo odmah vidjeti. Ograničimo se na nas, da kažemo, da to nikad ne biva na na in, da kušamo djelovati na inteligenciju i razum, to jest putem dokazivanja. Antoniju nije u enom retorikom uspjelo povesti puk protiv Cezarovih ubica. On je to izveo, hitaju i puku njegovu oporuku i pokazavši mu njegovo mrtvo tijelo.

Sve, što snažno djeluje na uobrazilju gomila, javlja se u obliku zavodljive i vrlo jasne slike, bez svakog porednog objašnjenja i bez drugih pritruha, izuzevši nekoliko udesnih ili tajanstvenih fakata, kakvi su velika pobjeda, veliko udo, veliki zločin, velika nada. Stvari valja uvijek predo iti u skupnosti, a nikad im oza ivati poreklo. Stotinu malih zločina ili stotinu malih događajeva ne e se snažno dojmiti uobrazilje gomila, dok e je se samo jedan veliki zločin, jedan veliki događaj duboko dojmiti, makar da je i rezultat daleko manje krvav, nego od onih stotinu malih događajeva zajedno. Epidemija influence, na kojoj je prije nekoliko godina pomrlo u samom Parizu kroz nekoliko sedmica 5000 ljudi, slabo se dojmila pu ke uobrazilje. Ova prava hekatomba nije se predo ila u kakvoj vidljivoj slici, ve samo u nedjeljnim statističkim izvještajima. Da se je desio drugi kakvi nesretni slučaj, koji bi bio o itiji, da se je na priliku srušio Eiffelov toranj, pa da je zaglavilo samo 500, a ne 5000 ljudi, ali istoga dana i na javnom mjestu, bilo bi to proizvelo na pu ku uobrazilju golem dojam. Vjerojatni gubitak jednog transatlantskog broda, sa koji se u nestatku vijesti samo pretpostavljalo, da je potonuo, uzbu-

djivao je osam dana uobrazilju gomila. A službene statistike ka-
zuju, da je iste godine 1894. potonulo 850 jedrenja a i 203 paro-
broda. Ali za ove postepene gubitke, koji su daleko ve i od iz-
gubljenih života i robe na transatlantskomu brodu, nisu se gomile
ni asa zagrijavale.

Prema tomu fakti sami sobom ne proizvode snažan dojam
na pu ku uobrazilju, ve na in, kako su se oni predo ili i svrstali.
Od potrebe je, da oni svojom zbijenoš u, ako se mogu ovako izra-
ziti, proizvedu frapantnu sliku, koja e prožeti i op initi duhove.
Tko poznaje vještinu impresioniranja gomila, poznaje i umje e,
kako se njima vlada.

ETVRTO POGLAVLJE.

Religiozni oblici, koji zaodijevaju uvjerenja gomila.

U emu se sastoji religiozni osje aj. — On je neovisan o
obožavanju nekog božanstva. — Njegove zna ajke. — Mo uvje-
renja, kad poprime religiozni oblik. — Razni primjeri. — Popu-
larna božanstva nisu nikad izginula. — Novi oblici, u kojima se
radjaju. — Religiozne forme ateizma. — Važnost ovih pojmova
s historikoga gledišta. — Reformacija, Bartolomejska no , teror
i svi analogni događaji posljedica su religioznih osje aja gomila,
a ne volje izoliranih pojedinaca.

Predo ili smo, da gomile ne razmišljaju, ve da prihva aju
ili otklanjaju ideje u cjelini; da ne podnašaju diskusiju ni protu-
slovljenja i da im sugestije, što na njih utje u, esto sasvim za-
sjene polje razuma i teže, da se odmah pretvore u djela. Pokazali
smo, da su gomile, koje su temeljito sugerirane, spremne, da se
žrtvuju za ideal, koji im je bio sugeriran. Vidjeli smo i to, da
one poznavaju samo žestoke i krajnje osje aje, te da se antipatija,
tek što se pomolila, pretvara u mržnju. Ve i ovi op eniti znakovi
dostaju, da se razabere priroda njihovog uvjerenja.

Kad se izbliže ispituju uvjerenja gomila, u vjerskim epo-
hama, kao i u velikim političkim pokretima, kakvi su zaredali u
posljednjemu vijeku, može se utvrditi, da ta uvjerenja uvijek po-
primaju specijalan oblik, koji ne mogu bolje ozna iti, nego da
ga nazovem religioznim osje ajem.

Ovaj osje aj ima vrlo jednostavne zna ajke: obožavanje
nekog neodređenog, višeg bi a, božan od arobne mo i, koja
mu se pridaje, slijepo pokoravanje njegovim odredbama, nemo-
nost razglabanja njegovih dogma, želja za njihovim širenjem,
težnja, da se svi, koji ih ne prihva aju, smatraju neprijateljima.
Makar da se takvi osje aj primjenjuje na nevidljivoga Boga, na
kameni ili drveni idol, na kakvog junaka ili na političku ideju,
ostaje on uvijek religiozne biti ve od asa, kad poprime gornje
zna ajke. Ono, što je natprirodno i udesno, sastaje se tu u istom
stepenu. Gomile nesvjesno zaodijevaju tajanstvenom mo i poli-
tičku formulu ili pobjedonosnoga glavarara, koji ih u taj as fa-
natizira.

Religioznost se ne sastoji samo u tome, da se obožava neko
božanstvo, ve i u tome, da se sve sile duha, sve pobude volje,
sva žestina fanatizma stave u službu neke stvari ili nekoga bi a,
koje postaje ciljem i vodi em misli i djela.

Netolerantnost i fanatizam bezuvjetni su pratioci religioznog
osje anja. Oni su neizbježivi kod onih, koji misle, da posjeduju
tajnu zemaljske ili vje ne sre e. Ove dvije crte nalaze se kod
svih ljudi u skupini, kad ih pokrene kakvo uvjerenje. Jakobinci
u doba terora bili su jednako duboko religiozni, kao i katolici iz
doba inkvizicije, a njihova okrutna gorljivost proizlazila je iz
istoga vrela.

Uvjerenja gomila poprimaju karaktere slijepe pot injenosti,
divlje netolerancije, potrebe žestoke propagande, što sve' sa injava
religiozni osje aj. Zato se može re i, da sva njihova vjeronja
imadu religiozan oblik. Junak, kojemu gomila kli e, po nju je
pravo božanstvo. Napoleon je to bio petnaest godina i nikad nije
ni jedno božanstvo imalo više obožavatelja. Ni jedno nije lakše
od njega šiljalo ljude u smrt. Bogovi poganstva i božanstvo krš-
anstva nisu nikad apsolutnije vladali dušama, koje su osvojili.

Svi osniva i religioznih ili političkih vjeronja osnivali su
ih samo tako, što su umjeli nametati gomilama one osje aje fana-
tizma, koji omogu uju, da ovjek nadje svoju sre u u obožavanju
i poslušnosti, te je spreman, da žrtvuje život za svoj idol. Ovako
je to bilo u svako doba. U svojoj lijepoj knjizi o Rimskoj Galiji,
ispravno primje uje Fustel de Coulanges, da se rimsko carstvo
nije održalo svojom snagom, ve religioznim obožavanjem, koje-
ga je prožimalo. »U svjetskoj bi povjesnici bilo besprimjerno«,
veli on, sasvim opravdano, »da bi se vlast, koja je pu anstvu omra-

žena, držala pet vijekova... Ne bi se moglo objasniti, da bi tri-
deset legija carstva bilo moglo držati u pokornosti stotinu mili-
juna ljudi«. Razlog pokornosti bio je u tomu, što je imperator, koji
je personificirao rimsku veliku, bio jednodušnom privolom obo-
žavan kao božanstvo. U najmanjem ku erku carstva imperator je
imao svoj žrtvenik. »U ono se vrijeme vidjelo, kako se s jednog
kraja carstva do drugog diže nova religija, koja je imala za bo-
žanstva same imperatore. Nekoliko godina prije kršćanske ere
cijela je Galija, zastupana od šezdeset gradova, zajednički podigla
Augustu hram, nedaleko od grada Lyona... Njegovi svećenici,
Sto su ih birale skupštine galskih gradova, bili su prve ličnosti
u svojoj zemlji... Nemoguće je sve to pridavati bojazni i servil-
nosti. Cijeli narodi nisu servilni, a nisu to kroz itava tri vijeka.
Imperatore nisu obožavali udvorice, već Rim. A to nije bio samo
Rim, već je to bila i Galija, bila je Španjolska, bila je Grčka
i Azija«.

Danas nemaju više veliki osvajači i duša žrtvenike, no imaju
spomenike i slike, a kult, koji im se iskazuje, ne razlikuje se
mnogo od onog, koji im se nekad iskazivao. Filozofiju povijesti
možemo donekle shvatiti tek onda, pošto smo pronikli tu osnovnu
točku psihologije gomila. Za gomile ili treba biti bog ili ništa!

Ne valja vjerovati, da su to bile predrasude nekog drugog
doba, koje je razum konačno razagnao. U svojoj vječnoj borbi s ra-
zumom, nije osjeća nikad ostao pobijedjen. Gomile ne su više slu-
šati riječi i božanstva i religije, u koje su ime bile tako dugo ugnje-
tavane, no one nisu nikad imale toliko idola, kao posljednjeg sto-
ljeća i nikad se starim božanstvima nisu dizali toliki spomenici
i oltari. Oni, koji su posljednjih godina proučavali pučki pokret,
poznat pod imenom bulanžizma, mogli su vidjeti, s kojom se lako-
ćom mogu iznova roditi religiozni nagoni gomila. Nije bilo seoske
krme, koja ne bi imala sliku junaka. Pridavahu mu moć, da sa-
nira sve nepravde i uklanja sva zla, te bi hiljade ljudi bilo rado
žrtvovalo za njegov život. Kakvo li bi mjesto bio zauzeo u po-
vijesti, da je u njegovom karakteru bilo snage, da neko vrijeme
podrži svoju legendu!

Jednako je vrlo zališna banalnost ponavljati, da gomile tre-
baju neku religiju, budući da se sva vjerovanja, politička, božanska
i socijalna, u vršuju u njima samo pod uvjetom, da se uvijek
zaodjenu religioznom formom, koja ih štiti od razglabanja. Kad
bi se gomilama mogao nametnuti ateizam, poprimio bi svu neto-
lerantnu gorljivost religioznog osjeća i u svom bi vanjskom

obliku doskora postao kultom. Evolucija male sekte pozitivista
pruža nam zanimljiv dokaz. Dogodilo joj se vrlo brzo ono, što
se desilo onomu nihilistu, koji nam događaj pripovijeda pronicavi
Dostojevski. Prosvijetljen jednog dana svjetlom razuma, razbio je
slike božanstva i svetaca, što su visjele nad oltarom kapelice, po-
gasio svijeće, te nečistoću, a nečistoću, zamijenio uništene slike djelima
ateista-filozofa, kao što su Buchner i Moleschott, zatim opet po-
božno pripalio svijeće. Predmet njegovih religioznih vjerovanja se
promijenio, no može li se reći, da su se uistinu promijenili i nje-
govu religiozni osjeći?

Ponavljam još jednom, da se izvjesni historički događaji
— i to baš oni, koji su najvažniji — rije mogu pravo shvatiti, dok
se ne uzme u obzir ova religiozna forma, koju uvijek na poslijetku
poprimaju uvjerenja gomila. Ima socijalnih pojava, koje valja
proučavati s psihološke, nego li s naturalističke strane. Naš
veliki historičar Taine proučavao je revoluciju kao naturalist i
zato mu je esto izmakla realna geneza događaja. On je potpuno
posmatrao injenice, no budući da nije proučavao psihologiju go-
mila, nije uvijek mogao dokučiti uzroka. Njega su zastrašili fakti
svojom krvavom, anarhičnom i divljom stranom, on je u junacima
velike epopeje vidjao rulju epileptičkih bjesomaka, koji su se
neobuzdano predavali svojim nagonima. Nasilja revolucije, njeni
pokolji i potreba propagande, njeno naviještanje rata svim kra-
jevima mogu se protumačiti samo onda, ako se pomisli, da je
to naprosto bilo u vršenje nekog novog religioznog vjerovanja u
duši gomila. Reformacija, Bartolomejska noć, vjerski ratovi, inkvi-
zicija, teror, sve su to pojavi iste vrste, izvršeni od gomila, pro-
žetih onim religioznim osjećajima, koji nužno vode do nemilosnog
razaranja mačom i ognjem svega, što se opire u vršenju novog
vjerovanja. Metode inkvizicije jesu metode svih onih, koji su zbilja
uvjereni. Oni ne bi bili uvjereni, kad bi upotrebljavali druge.

Prevrati slični ovima, koje sam upravo naveo, mogu i su
samo onda, kad su potekli iz duše gomila. Ni naiapsolutniji despoti
ne bi ih mogli razbuditi. Kad nam historičari pripovijedaju, da je
Bartolomejska noć bila djelo jednoga kralja, pokazuju, da ne po-
znaju psihologiju gomila, kao ni kraljeva. Sličnosti očitovanja mogu
proizaći i samo iz duše gomila. Najapsolutnija vlast najdespotičnijeg
monarha ne seže dalje, nego da malo pospješi ili uspori momenat.
Nisu kraljevi izazvali Bartolomejsku noć, niti vjerske ratove, kad
ni Robespierre, Danton ili Saint-Just nisu izazvali teror. Iza ova-
kovih događaja uvijek se krije duša gomila, a nikad moć kraljevi.

DRUGA KNJIGA.

Mišljenja i vjerovanja gomili

PRVO POGLAVLJE.

Udaljeni faktori vjerovanja i mišljenja gomila.

Pripremni faktori vjerovanja gomila. — Izbijanje vjerovanja gomila posljedica je prethodne obradnje. — Studija raznih faktora vjerovanja. — § 1. Pleme. — Pretežni utjecaj, što ga ono vrši, — Pleme predo uje sugestije predaka. — § 2. Tradicije. — One su sinteza duše plemena. — Socijalna važnost tradicija. — U emu postaju one štetne, pošto su bile potrebne. — Gomile su najvjernije uvarice tradicionalnih ideja. — § 3. Vrijeme. — Ono pomalo pripravlja u vršenje vjerovanja, zatim njihovo razorenje. — Vrijeme ini, da iza kaosa može nastati red. — § 4. Politi ke i socijalne uredbe. — Pogrešno mišljenje o njihovoj ulozi. — Njihov utjecaj je vrlo slab. — One su rezultati, a ne uzroci. — Narodi ne bi znali birati uredbe, koje im se ine najboljima. — Uredbe su natpisi, koji pod istim nazivom zaštiuju najrazli itije stvari. — Kako se mogu stvarati uredbe. — Nekim su narodima potrebne izvjesne teoretski loše uredbe, kao centralizacija. — § 5. Nastava i odgoj. — Zabluda savremenih ideja o uplivu nastave na gomile. — Statisti ki primjeri. — Demoralizatorna uloga latinskoga odgoja. — Uloga, što bi je mogla vršiti nastava. — Primjeri, što ih pružaju razni narodi.

Sad emo ispitivati duševni sastav gomila. Poznajemo na in, kako one osjeaju, misle i sude. Da vidimo, kako nastaju i u vršuju se njihova mišljenja i njihova vjerovanja.

Faktori, koji određuju ta mišljenja i vjerovanja, dvojake su vrste: udaljeni faktori i neposredni.

Udaljeni faktori su oni, koji ine gomile podobnima, da po prime izvjesna uvjerenja, a sasvim nepodesnima, da prihvate izvjesna druga. Ovi faktori pripravlja terrain, iz kojeg ni u nove ideje, kojih snaga i rezultati iznenaduju, no koje su samo pri-

vidno spontane. Eksplozija i ostvarenje izvjesnih ideja kod gomila dolaze ponekad s munjevitom brzinom. No to je samo površan efekat, iza kojeg valja tražiti vrlo dug prethodni rad.

Neposredni faktori su oni, koji nižu i se na taj dugi rad, bez kojega ne bi imali efekta, izazivaju aktivno uvjerenje gomila, to jest uobliuju ideju i razvezuju je sa svim njenim posljedicama. Po ovim neposrednim faktorima nastaju revolucije, koje burno dižu zajednice na noge, po njima nastaje buna ili se odlučuje štrajk; po njima goleme ve ine uzdižu nekoga na vlast ili ruše vladu.

U svim velikim događajima historije razbire se postepena akcija tih dviju vrsta faktora. Francuska revolucija — da uzmemo najo itiji primjer — imala je među svojim udaljenim faktorima: djela filozofa, neda e plemstva, napredak znanstvene misli. Ovakvo pripravljenu dušu gomila lako su zatim pobunili neposredni faktori, kao govori govornika i otpor dvora naprama neznatnim reformama.

Medju udaljenim faktorima ima op enitih, koji se nalaze na dnu svih mišljenja i vjerovanja gomila, a to su: pleme, tradicije, vrijeme, uredbe, odgoj.

Prou it emo ulogu svakoga od tih razli itih faktora.

§ 1. — Pleme.

Ovaj faktor, pleme, valja staviti u prvi red, jer on je u mnogom pogledu važniji od svih ostalih. Mi smo ga dovoljno pro u ili u jednom drugom djelu, te je nepotrebno, da se ovdje na nj vra amo. Pokazali smo u našoj predjašnjoj knjizi, što je historio ko pleme i kako ono, pošto se uobli e njegovi karakteri, posjeduje po zakonima nasljedstva takovu mo , da su njegova vjerovanja, uredbe, umjetnosti — ukratko: svi elementi njegove civilizacije — samo spoljašnji izražaj njegove duše. Pokazali smo, da je mo plemena tolika, da ni jedan elemenat ne može prije i iz jednog naroda u drugi, a da ne podlegnu najdubljim promjenama.¹⁾ Milieu, prilike, događaji predo uju asovite socijalne sugestije. One mogu imati

1) Budu i da je ova tvrdnja bila još nova, a historija je bez nje sasvim nerazumljiva, posvetio sam joj u svom posljednjem djelu (Psihološki zakoni evolucije naroda) etiri poglavlja. Tu e italac mo i vidjeti, da unato varavoj prividnosti, ni jezik, ni vjera, ni umjetnosti, ukratko: ni jedan elemenat civilizacije, ne može netaknut prije i iz jednog naroda u drugi.

znatan utjecaj, no taj je utjecaj uvijek asovit, ako je suprotan su-
gestijama plemena, to jest cijelomu nizu predaka..

U više poglavlja ovoga djela imat emo još prilike vratiti se na utjecaj plemena i pokazati, da je taj utjecaj tako velik, da vlada specijalnim karakterima duše gomila; otuda dolazi fakat, da gomile razli itih krajeva predo uju u svojim vjervanijima i vladanju vrlo znatne razlike, te se na njih ne može utjecati na isti na in.

§ 2. — Tradicije.

Tradicije se sastoje u mislima, potrebama, osje ajima pro-
šlosti. One su sinteza plemena i obaraju se na nas sa svom svo-
jom težinom.

Biološke su se znanosti promijenile, otkako je embriologija dokazala golem utjecaj prošlosti u razvoju bi a, a isto e se dogo-
diti i historikim znanostima, kad se to shva anje raširi. Zasad još nije dosta rašireno i mnogo je državnika ostalo kod ideja teo-
reti ara posljednjega vijeka, koji su držali, da neko društvo može prekinuti sa svojom prošloš u i u svim se dijelovima preina iti, oslanjaju i se samo na svijetlo razuma.

Svaki je narod organizam, što ga je stvorila prošlost i koji se poput svih organizama može promijeniti samo laganim na-
sljednim akumulacijama.

Ljude, pogotovo kad su u gomili, vode tradicije i kako sam više puta istaknuo, oni lako mijenjaju samo imena i spoljašnje oblike.

Ne treba žaliti, da je ovako. Bez tradicija ne bi bilo ni na-
rodne duše, ni mogu nosti civilizacije. Otkako ovjek postoji, on se bavio dvjema velikim stvarima: stvarao je mrežu tradicija i zatim nastojao, da je razori, pošto su se istrošila njihova blago-
tvorna djelovanja. Bez tradicija ne bi bilo civilizacije, bez razar-
anja tih tradicija ne bi bilo napretka. Sva je poteško a u tome, da se nadje prava ravnoteža izmedju stalnosti i promjenljivosti i ta je poteško a golema. Kad se u nekom narodu kroz mnogo generacija presolidno u vrste izvjesne navike, ne može ih on pro-
mijeniti, kao Kina, koja nije podobna za usavršivanje. Velike re-
volucije ništa ne koriste, jer se uvijek događa, da se ili poraskidani dijelovi lanca opet spoje i da prošlost nepromijenjeno zavlada, ili da poraskidani dijelovi ostaju raspršeni i onda za anarhijom brzo slijedi dekadansa.

Zato je ideal po narod, da uva uredbe prošlosti i da ih neosjetljivo, malo pomalo mijenja. Taj se ideal teško ostvaruje. Rimljani u staro doba, a Englezi u moderno doba gotovo su jedini, koji su ga ostvarili.

Najvjerniji uvari tradicionalnih ideja, koji se najupornije protive svakoj promjeni, zacijelo su gomile i to naro ito one kate-
gorije gomila, koje sa injavaju kaste. Ja sam se ve pozabavio konservativnim duhom gomila i dokazao, da se najstrašnije bure svršavaju pukom promjenom rije i. Koncem prošloga vijeka moglo bi se bilo pred razorenim crkvama, pred otjeranim ili pogubljenim sve enstvom, pred op im progonom katoli koga kulta misliti, da su stare religiozne ideje izgubile svu svoju mo , a ipak je ve za nekoliko godina na op eniti zahtjev trebalo uspostaviti ukinuti kult¹⁾ Stare su tradicije opet zagospodovala, pošto su na as bile iz-
brisane.

Nijedan nam primjer ne može bolje predo iti mo tradicija nad dušom gomila. U hramovima ne stanuju najstrašnji idoli, ni u pala ama najsilovitiji despoti; ovi se mogu za as skršiti, ali nevidljivi gospodari, koji vladaju u našim dušama, oni izmi u svakoj buni i popuštaju samo lakom izbljedjivanju vijekova.

§ 3. — Vrijeme.

U socijalnim, kao i u biološkim problemima jedan je od najodlu njih faktora vrijeme. Vrijeme je jedini pravi stvaratelj i jedini veliki razara . Vrijeme je od zrnaca pijeska stvorilo brdo i podiglo do ljudskog dostojanstva mra nu stanicu geoloških doba. Da se neki pojav preobrazi, dostaje, da posreduju stolje a. S pra-
vom je re eno, da bi mrav, kad bi imao vremena pred sobom, mo-

1) Izvještaj nekadašnjeg lana konventa Foureroy-a, što ga navodi Taine, u ovom je pogledu vrlo jasan:

»Ono, što se svagdje vidi po svetkovanju nedjelje i poha-
djanju crkvi, dokazuje, da se masa Francuza želi vratiti starim obi ajima i nema više vremena, da se opiremo toj narodnoj težnji... Velika masa ljudi treba religiju, kult i sve enike. Zabluda je nekih modernih filozofa, koja je i mene predobila, vjerovati u mogu nost neke nastave, koja bi bila tako raširena, da bi razbila religiozne predrasude; one su nebro-
jenim bijednicima vrelom utjehe... Valja dakle ostaviti masi njene sve enike, žrtvenike i kult«.

gao nivelirati Mont Blanc. Bi e, koje bi imalo arobnu mo , da po svojoj volji mijenja vrijeme, imalo bi svu mo , koju vjernici pridaju Bogu.

No ovdje nam se valja baviti samo utjecajem vremena na genezu mišljenja gomila. S ovog gledišta njegovo je djelovanje neizmjerljivo. Ono drži u svojoj ruci velike sile, kao na priliku pleme, koje se ne mogu bez njega obrazovati. Ono ini, da se sva vjerovanja radjaju, rastu i umiru: ono im daje njihovu mo , a po njemu je ona i gube.

Vrijeme naro ito pripravlja mišljenja i vjerovanja gomila ili barem terrain, iz kojeg e ona niknuti. Zato se izvjesne ideje mogu ostvariti u jednom, a ne mogu u drugom razdoblju. Vrijeme nagomilava one goleme ruševine vjerovanja i misli, na kojima se radjaju ideje nekog razdoblja. One ne ni u slu ajem ili pukom sre om; korjenje svake od njih seže u daleku prošlost i zato se moramo uvijek vra ati natrag, da im shvatimo genezu. One su k eri prošlosti i majke budu nosti, no uvijek robinje vremena.

Vrijeme je prema tomu naš pravi gospodar i dostaje, da se vremenu dade maha, da se do eka promjena svih stvari. Danas se mnogo uznemirujemo zbog prijete ih težnja gomila, razaranja i prevrata, što ih one naviještaju. Jedino vrijeme latit e se za da e, da uspostavi ravnotežu. »Ni jedna se vladavina«, piše vrlo opravdano Lavissee, nije za jedan dan osnovala. Politi ke i socijalne organizacije su djela, koja trebaju vijekove; feudalizam je neodređeno i kaoti no postojao kroz vijekove, prije nego što je našao svoja pravila; apsolutna je monarhija takodjer kroz vijekove trajala, dok je napokon našla pravilna sredstva vladavine i u tim razdobljima ekanja bilo je velikih nemira«.

§ 4. — Politi ke i socijalne uredbe.

Ideja, da uredbe mogu ukloniti društvene nedostatke, da je napredak naroda posljedicom usavršenja uredbi i vladavina, te da se socijalne promjene mogu naprosto dekretirati, ta je ideja još uvijek op enito rasprostranjena. Iz nje je polazila francuska revolucija i savremene se socijalne teorije takodjer na nju oslanjaju.

Ni najupornija iskustva nisu još mogla ozbiljno uzdrmati ovu golemu zabludu. Filozofi i historičari su uzalud nastojali, da dokažu njenu apsurdnost. No ipak im nije bilo teško dokazati, da su uredbe k eri ideja, osje aja i navika i da se ideje, osje aji i navike ne popravljaju time, što se popravljaju zakoni. Ni jedan

narod ne bira svoje uredbe po volji, baš kao što i nitko ne bira boju svojih o lju ili kose. Uredbe i vladavine su produkti plemena. One ne stvaraju neko razdoblje, ve razdoblja stvaraju njih. Narodima se ne vlada, kako bi to htjeli asoviti hirovi, ve kako to zahtijeva njihov zna aj. Potrebni su vijekovi, da se stvori neki politički režim i vijekovi, da se promijeni. Uredbe nemaju nikakvu unutarnju vrlinu, one nisu same sobom ni dobre ni loše. One, koje su u danom asu za dani narod dobre, mogu biti drugomu zaborne.

Na taj na in nije u vlasti nekog naroda, da stvarno mijenja svoje uredbe. On dakako može, uz cijenu žestokih prevrata, promijeniti ime tim uredbama, no osnov se ne mijenja. Imena su pukim natpisi, kojima se historičar, koji ho e da pronikne događaje, ne treba mnogo da bavi. Tako na priliku najdemokratskija je zemlja Engleska,¹⁾ koja živi pod monarhijskim režimom, dok najlju i despotizam vlada u španjolsko-amerikanskim republikama, unato republikanskom ustavu. Usudom naroda vlada zna aj naroda, a ne vlada. Ovo sam stajalište pokušao utvrditi u svojoj prijašnjoj knjizi, pozivaju i se na kategori ke primjere.

Prema tomu je vrlo djetinjast posao, beskorisno upinjanje govorničkih nezalica, tratiti vrijeme prave i razne ustave. Te e ve izgraditi potreba i vrijeme, ako smo dosta pametni, da postimo ta dva faktora da rade. Anglo-Saksonci su to i u inili i to je ono, što nam kaže njihov veliki historičar Macaulay na jednom mjestu, koje bi morali naizust nau iti političari svih latinskih zemalja. Pošto je predo io dobro, koje su mogli u initi zakoni, koji se ine s gledišta istoga razuma kao neki kaos apsurdnosti i opreka, upoređuje on desetak ustava latinskih naroda Evrope i Amerike, koji su nestali u velikim prevratima, s ustavom Engleske i dokazuje, da se je posljednji mijenjao vrlo lagano i djelomično, pod utjecajem neposrednih potreba, a nikad spekulativnih domišljanja. »Ne mariti nimalo za simetriju, ne mariti mnogo za korisnost, ne uklanjati nikad anomaliju samo zato, jer je anomala-

1) Ovo priznaju i u samim Udruženim državama najpredniji republikanci. Amerikanski list »Forum« izrazio je netom ovo kategori ko mišljenje rije ima, koje ovdje pripriop ujem prema »Reviews of Reviews-u« od prosinca 1894.:

»Nikad ne valja zaboraviti, pa ni najgorljivijim neprijateljima aristokracije, da je danas Engleska najdemokrati nija zemlja na svijetu, ona, gdje se prava pojedinca najviše štiju i gdje pojedinci imaju najviše slobode«.

lija, nikad ne uvadjaii novotarije, ve ako se po inje osje ati kakva neda a i onda ih uvoditi samo do stepena, da se ukloni neda a, ne stavljati nikad šireg predloga, nego Sto ga zahtijeva konkretan slu aj, koji se ima popraviti: ovo su pravila, koja su od doba Ivana do dobe Viktorije vodila rasprave naših 250 parlamenata«.

Trebalo bi uzeti redom sve zakone i uredbe nekoga naroda, da se dokaže, u koliko su izražajem potreba svoga plemena, pa se ipak ne bi mogli s ovog razloga silom mijenjati. Može se na priliku filozofski raspravljati o prednostima i nazatcima centralizacije, no kad vidimo jedan narod, sastavljen od vrlo razli itih plemena, kako žrtvuje hiljadu godina, da postepeno dodje do te centralizacije; kad ustanovimo, da je velika revolucija, kojoj je bilo svrhom skršiti sve uredbe prošlosti, bila prisiljena, da poštuje tu centralizaciju i da je još i utvrdi, možemo re i, da je ona edo zapovjednih potreba, uvjet samog života i žaliti slab duševni dohvat političara, koji nastoje, da je razore. Kad bi im to slu ajno moglo uspjeti, bio bi taj uspjeh znak za strašni građanski rat,¹⁾ koji bi neposredno doveo do nove centralizacije, mnogo teže od stare.

Iz predhodnoga zaključimo, da ne treba u uredbama tražiti sredstvo dubokog djelovanja na dušu gomila; kad vidimo; da izvjesne zemlje, kao Uružene države, dolaze do visokog stepena napretka s demokratskim uredbama i kad vidimo, da druge, kao španjolsko-amerikanske republike žive u najtužnijoj anarhiji unato sasvim sli nim uredbama, možemo re i, da su te uredbe jednako strane veli ini jednih, kao i dekandansi drugih. Narodima vlada njihov zna aj i sve uredbe, koje se nisu priljubile tomu znaaju, samo su posudjeno odijelo, prolazna krinka. Istina: bilo je, a i bit e krvavih ratova, ljutih revolucija, da se nametnu uredbe,

1) Ako se bolje ispituju duboke vjerske i političke opreke, koje dijele razne dijelove Francuske, a koje su poglavito pitanje plemena, separatističke težnje, koje su se o itovale u vrijeme revolucije i koje su se po ele iznova javljati koncem francusko-njema koga rata, vidjet e se, da se različita plemena, koja postoje u našoj zemlji, nisu još ni izdaleka stopila. Energi na centralizacija revolucije i stvaranje umjetnih departementa, kojima je svrha izmiješati stare provincije, bila je zacijelo njeno najkorisnije djelo. Kad bi moglo do i do centralizacije, o kojoj danas govore kratkovidni duhovi, dovela bi ona do najkrvavijih nesuglasica. Da se to ne vidi, valjalo bi zaboraviti cijelu našu historiju.

kojima se kao sveta kim relikvijama pridaje vrhunarsva stvaranja blagostanja. Moglo bi se dakle u nekom smislu re i, da uredbe utje u na dušu gomila, jer uzrokuju sli ne pokrete. No zapravo ne utje u tada uredbe, jer znamo, da one, pobijedivši ili pobijedjene, ne posjeduju same sobom nikakvih vrlina. Na dušu gomila utjecale su iluzije i rije i. Naro ito rije i, one mo ne i zamamne rije i, kojih emo udesno carstvo niže predo iti.

§ 5. — Nastava i odgoj.

U prvom redu gospoduju ih ideja nekog razdoblja, kojih smo uostalom malobrojnost i slabu snagu ve ozna ili, iako su ponekad iste iluzije, nalazi se danas ideja, da je nastava kadra bitno promijeniti ljude i da je njen rezultat, da ih poboljšava ili ak izjedna uje. Samom injenicom ponavljanja postala je ova tvrdnja jednom od najnepokolebivijih dogmi demokracije. Sad bi bilo jednako teško dirati u nju, kao i nekad u dogme crkvene.

Nu u ovoj to ki, kao i u mnogim drugim, demokratske su se ideje našle u dubokom nesuglasju sa injenicama psihologije i iskustva. Više odli nih filozofa, među njima i Herbert Spencer, nisu se trebali mu iti, da dokažu, da nastava ne ini ovjeka ni moralnijim ni sretnijim, da ona ne mijenja njegove nasljedne nagone i strasti, da je ona ponekad — pogotovo kad je još zlo vodjena — mnogo više štetna, nego li korisna. Statisti ari povrdjuju ovo stajalište, isti u i, da kriminalnost raste s generalizacijom nastave, da se najgori neprijatelji društva, anarhisti-, esto nova e izmedju prvih odlikaša, a odli an sudac, Adolphe Guillot navodi u svom najnovijem djelu, da danas otpada 3000 pismenih zločinaca na 1000 nepismenih i da se je kroz pedeset godina kriminalitet od 227 slu ajeva na 1000.000 stanovnika podigao na 552, što je porast od 133 postotka. On je takodjer sa svim svojim kolegama primijetio, da kriminalnost raste naro ito kod mladih ljudi, za koje je škola besplatna i obligatna, te je zamijenila patronat.

Ne stoji i nitko nije nikad tvrdio, da valjana nastava ne bi mogla donijeti vrlo korisnih praktičnih rezultata, te iako ne može podi i moralnost, da barem razvija zvani ne podobnosti. Nažalost su latinski narodi posljednjih 25 godina temeljili svoje nastavne sisteme na pogrešnim na elima, te unato opažanju najodli njih duhova, kakvi su Breal, Fustel de Coulanges, Taine i drugi, ostaju oni i dalje u svojim žalosnim zabludama. I ja sam u jednoj starijoj ve knjizi pokazao, da naš savremeni odgoj pretvara u ne-

prijatelje društva ve inu onih, koji su ga crpli i upu uje brojne u enike na najgore forme socijalizma.

U tom odgoju — nazivanim sasvim pravo latinskim — prva se pogibao sastoji u tome, da on po iva na osnovnoj psihološkoj zabludi, da se inteligencija razvija u enjem na izust itavih knjiga. S toga se mnogi trude, da ih što više nau e i od pu ke škole, pa do doktorata mladi ne ini drugo, nego u i napamet knjige, a da se njegova inicijativa i sudjenje nimalo ne vježbaju. Po njega zna i nastava: recitirati i pokoravati se. »U iti lekcije, znati napamet gramatiku ili kakav izvadak, dobro nasljedovati, evo zanimljiva odgoja«, pisao je nekadašnji ministar prosvjete Jules Simon, »u kojem je svaki in klanjanje nepogriješivosti u itelja, koje nas samo ini još manjima i slabijima«.

Kad bi taj odgoj bio samo beskoristan, moglo bi se re i samo toliko, da valja žaliti nesretnu djecu, koja mjesto da u e toliko potrebnih stvari u osnovnoj školi, moraju u iti genealogiju sinova Klotarovih, borbe izmedju Neustrije i Austrazije ili zo ološke klasifikacije, ali takav odgoj predstavlja mnogo ozbiljniju pogibao. On puni onoga, koji ga prima, ljutim nezadovoljstvom s uvjetima, u kojima je rođen i živom željom, da iz njih izadje. Radnik ne e više da ostane radnik, seljak ne e više da bude seljak, a posljednji gradjanin traži za svog sina samo javno namještenje, koje država pla a. Mjesto da pripravlja ljude za život, pripravlja ih škola za javne službe, u kojima se može uspjeti bez ikakve samostalnosti i vlastite inicijative. Na dnu ljestve stvara vojske proletaraca, nezadovoljnih svojim udesom i uvijek spremnih na bunu, a gore našu frivolnu buržoaziju, koja je u isti mah skep ti na i lakovjerna, koja se praznovjerno pouzdaje u državnu pro vidnost, kojom je medjutim vje no nezadovoljna, napadaju i uvijek vladu zbog svojih pogrješaka i nepodobna, da išta poduzme bez posredovanja oblasti.

Država, koja sa svojim nau nim knjigama fabricira toliko diplomiranih ljudi, može trebati samo malen broj istih, a ostale ostavlja bez posla. Prema tomu mora se ona odlu iti, da hrani one prve i da ima za neprijatelje druge. S vrha do dna socijalne piramide, od obi nog vježbenika do profesora ili prefekta, jagmi se danas golema masa diplomiranih za karijerom. Dok trgovac jedva može na i agenta, koji bi ga zastupao u kolonijama, otimaju se za naj ednija javna namještenja nebrojeni kandidati. U samom seinskom departementu ima 20.000 u itelja i u iteljica bez službe,

a koji se, ne mare i za polje i radionicu, obra aju na državu, da ih ona hrani. Budu i da je broj izabranih sku en, golem je broj nezadovoljnika. Potonji su spremni na svaku revoluciju, makar tko joj bio vodjem i makar kakav imala cilj. Akvizicija znanja, koje se ne može trebati, sigurno je sredstvo, da od ovjeka u ini buntovnika.¹⁾

O ito je ve prekasno, da se preokrene taj tok. Samo iskustvo, posljednji odgojitelj naroda pokazat e nam našu zabludu. Samo iskustvo e biti dosta jako, da dokaže potrebu, da izmije nimo mrske školske knjige i tužne utakmice profesionalnom nastavom, koja e biti kadra vratiti mladež na polja, u radionice, u kolonijalne pothvate, od kojih danas sve uporno bježi.

Ova profesionalna obuka, koju sada traže svi prosvjetljeni duhovi, bila je ona, koju su nekad primali naši otci i koju su umjeli sa uvati narodi, koji danas svojom voljom, inicijativom i pothvatnim duhom vladaju svijetom. Veliki mislilac, Taine, jasno je predo io u jednoj svojoj raspravi, kojoj u niže navesti najhitnija mjesta, da je naš nekadašnji odgoj bio gotovo isto, što i današnji engleski ili amerikanski odgoj i u zna ajnoj paraleli izmedju latinskoga i anglo-saksonskog sistema on je jasno istaknuo po sledjice obih metoda.

U krajnoj potrebi moglo bi se još pristati, da se prihvate sve neugodnosti našeg klasinog odgoja, makar on i stvarao nezadovoljнике i propalice, kad bi barem sticanje tolikih znanja i potpuno recitiranje tolikih knjga dizalo niveau inteligencije. No

1) Ovo uostalom nije specijalni pojav samo kod latinskih naroda; sli no se opaža i u Kini, zemlji, koju vodi hierarhija. mandarina i gdje se mandarinstvo, kao i kod nas, dobiva utakmicama, u kojima je jedini dokaz izvrnog citiranje debelih knjižurina. Vojska pismenih ljudi bez posla smatra se danas u Kini pravom narodnom nesre om. Isto je i u Indiji, gdje je, otkad su Englezi stvorili škole, no ne da odgajaju, kako se to ini u Engleskoj, ve da prosvjetljuju urođenike nastala posebna klasa u enih ljudi, Babous-a, koji pošto ne dobiju službe, postaju nepomirljivim neprijateljima engleske lasti. Kod svih Babousa, bili oni u službi ili ne, prvo je djelovanje nastave bilo jako opadanje njihovog moralnog niveau-a. Ovo je injenica, kojim sam se opširnije pozabavio u knjizi »Les civilisations de l' Inde« i koju su jednako utvrdili svi autori, koji su posjetili veliki poluotok.

da li se on uistinu diže? Nažalost ne! Zdravo sudjenje, iskustvo, inicijativa, značaj, ovo su uvjeti uspjeha u životu, a ne oni, koji se crpu iz knjiga. Knjige su korisni riječnici, koji daju savjet, no zato je sasvim beskorisno držati u glavi duga njihova poglavlja.

Kako zvani na nastava može razvijati inteligenciju u mjeri, koja sasvim manjka klasičnoj nastavi, predočuje nam vrlo lijepo Taine:

»Ideje se obrazuju samo u svojem prirodnom i normalnom milieu-u; ono, što im, da njihove klice prokliju, jesu nebrojeni sjetilni dojmovi, koje mladi danomice prima u radionici, u rudniku, na sudištu, kod nauke, na škveru, u bolnici, gledaju i orudje, materijal i posao s kupcima, radnicima, rad, dobro ili loše izrađeni posao, skup ili lukrativan: to su evo sitna posebna opažanja za oči, uši, ruke, pa i sam miris, koja se, nehotice primljena i neopazice izdjelana, organizuju u duši, da prije ili kasnije sugeriraju ovu ili onu novu kombinaciju, ujednostavljenje, prištednju, dotjeranje ili obret. Mladi je Francuz lišen svih tih dragocjenih dodira i svih tih prijemljivih potrebnih elemenata i to baš u najplodnije doba; kroz sedam ili osam godina on je zato en u školi, daleko od izravnog i osobnog iskustva, koje bi mu bilo dalo to no i živo shvaćanje stvari, ljudi i različitih na ina, kako se s njima postupa.

». . . . Barem devetorica od njih deset izgubila je vrijeme i trud, više godina svoga života i to djelotvornih godina, važnih i čak odlučnih: odrađuju najprije polovicu ili trećinu onih, koji se prijave na ispit, pa budu odbijeni, zatim od onih, koji budu pušteni ispitu i polučine neki stepen, svjedodžbu ili diplomu, opet je polovica ili dvije trećine, onih, kojih su slomljeni radom. Od njih se previše tražilo, zahtijevaju i, da nekog izvjesnog dana, na stolici ili kredencu, za dva sata i za jednu skupinu nauka budu živi repertoari svih ljudskih znanja; oni su to uistinu i bili, onoga dana, kroz dva sata, no za mjesec dana nisu to više; oni ne bi mogli iznova položiti ispit; njihovo im je znanje, preveliko i preteško, ispalo iz glave, a za drugim više ne idu. Njihova duševna snaga je popustila, plodni se sok presušio; oni se pričinjavaju, kao da su ljudi spremni za život, a kad tamo: oni su već gotovi sa životom. Pošto je takav uvijek namješten, oženjen, spreman, da se kreće u društvu i to uvijek u istom društvu, povučeno i se u svoje zvanje, on ga korektno vrši, ali ništa više. Ovo je prosijek, kod kojega zacijelo nije prihod u razmjeru s rashodom. U Engleskoj

i u Americi, gdje se, kao nekad, prije godine 1789. i u Francuskoj, upotrebljava obratan postupak, dobiveni je rezultat jednak ili još viši«.

Iza toga nam slavni historičar predočuje razliku između našega sistema i anglo-saksonskoga. Potonji nema onih nebrojenih specijalnih škola, tu se nauke ne crpu iz knjige, već iz same stvari. Inženjer se na prilikom obrazuje u atelieru, a ne u školi, što svakom omogućuje, da dodje do onoga stepena, koji odgovara njegovoj inteligenciji, da bude radnik ili nadglednik, ako ne može dalje, a inženjer tek onda, ako ga njegove podobnosti do toga dovode. Ovo je po društvo mnogo demokratičnije i korisnije postupak, nego da cijela karijera pojedinca ovisi o ispitu, položenom kroz nekoliko sati u osamnaestoj ili u dvadesetoj godini.

»U bolnici, u rudniku, u tvornici, kod graditelja, kod starijega od zakona, u eniku, doveden vrlo mlad, vrši tu prvu obuku i naučništvo, gotovo kao kod nas pisar u svom zvanju ili ličilac u svojoj radionici. Prethodno ili prije nego stupi u posao, on je mogao polaziti kakav općeniti i skupni tečaj, da stekne okvir, u koji će porazmjestiti kasnija opažanja. Medjutim, prema njegovom poimanju, ima nešto tehničkih tečajeva, koje on može polaziti u slobodnim časovima, da po mogućnosti sredi i uporedi svakidašnji iskustva, što ih stiče radom. Pod takvim vodstvom raste praktična vještina, te se sama razvija to no do stepena, što ga podnose učenikove sposobnosti i u pravcu, potrebnom za budući njegov posao, specijalnim radom, kojemu se on hoće posvetiti. Tim na inom dolaze mladi i u Engleskoj i u Udruženim državama brzo do toga, da izvuku iz sebe sve, što se u njima nalazi. Od dvadeset i pete godine, a i ranije, ako mu ne manjka temelja i sposobnosti, on je ne samo koristan radnik, već i samonikli pothvatnik, ne samo stroj, već i pokretač, — u Francuskoj, gdje je nadvladao obratni postupak, te u svakoj generaciji postaje sve više kineski, golem je ukupni gubitak snage«.

I veliki filozof dolazi do slijedećeg zaključka o sve većoj opreci između našeg latinskog odgoja i života:

»Kroz tri stepena školskog odgoja, za djecu, dječake i mladiće, postala je teorijska priprema i školska za klupom s pomoćću knjiga, duga i prenaporna s obzirom na ispit, stepen, diplomu i dekret, a osim toga i zbog najgorih sredstava, primjenom protunaravnog i protosocijalnog upravljanja, internatima, umjetnim zanosom i mehaničkim bubanjem, preopterećivanjem, bez obzira na

vrijeme, koje e do i, zrelo doba i virilnost; apstrahiraju i od zbiljskog života, u koji e mladi doskora zapasti, od društva, koje ga okružuje i kojemu se odmah mora prilagoditi ili ga ve od po etka izbjegavati, od ljudskih sporova, u kojima, da se održi i obrani, mora vrsto stajati, spreman, oboružan, izvježban, o eli en. Ovu prijeko potrebnu spremu, ovu te evinu, koja je važnija od svih drugih, ovu solidnost zdravog razuma, volje i živaca, ne daju naše škole mladi u, ve baš obratno: daleko od toga, da ga u ine sposobnim, one ga lišavaju sposobnosti za njegovo blizo i kona no zvanje. Prema tomu njegov prvi nastup u svijetu i njegov prvi koraci na polju prakti noga rada, od ve e su esti samo niz bolnih posrtaja, od kojih on ostaje ojadjen i na dugo vrijeme ogoren, a ponekad i sasvim doturen. Ovo je kruta, i pogibeljna kušnja, koja utje e na moralnu i duševnu ravnotežu i donosi pogibao, da se esto i ne e više mo i uspostaviti; došlo je razoranje, prebrzo i prepotpuno; prevarene nade bile su prevelike, a gnušanje prejako.«¹⁾

Nismo li ovim razlaganjem zastranili od psihologije gomila? Nismo! Ho emo li shvatiti ideje, vjerovanja, koja danas ni u, a sutra e izbiti, moramo znati, kako je bio pripravljen ter-

1) Taine: Le regime moderne, sv. II. 1894. — Ove su stranice bile gotovo posljednje, što ih je Taine napisao. U njima su krasno sabrani rezultati dugog iskustva velikoga filozofa. Na žalost držim, da su posve neshvatljive profesorima našeg sveu lišta, koji nisu boravili u inozemstvu. Odgoj je jedino sredstvo, koje bismo imali, da malo utje emo na dušu nekog naroda i vrlo je žalosno, što u Francuskoj gotovo nikoga nema, tko bi mogao shvatiti, da je naša sadašnja obuka strašan elemenat brze dekadance i da mladež kvari i upropaštuje, mjesto da je diže.

Pored Taine-ovih rasprava mogu se u tom predmetu korisno upotrijebiti i opažanja o školskom odgoju u Americi, što ih je pribilježio Paul Bourget u svojoj lijepoj knjizi *Outre-Mer*. Pošto je i on utvrdio, da naš odgoj stvara samo ograni enu buržo aziju bez inicijative i volje ili anarhiste, »ta dva jednako tužna tipa civilizacije, koja žive u nemo nom ništavilu ili u razornoj bezglavosti,« autor upoređuje francuske škole, te tvorce degeneracije, s američanskim školama, koje tako divno pripravljuju o vjeka za život. Tu se jasno osje a jaz, što postoji izmedju naroda, koji su uistinu demokratski i onih, kojima je demokracija samo na jeziku, a ne u svim njihovim mislima.

rain. Po obuci, što se u nekoj zemlji pruža mladeži, može se zaključivati, što e sutra biti od te zemlje. Obuka, Sto se daje današnjoj generaciji, opravdava najcrnja predviđanja. Nastavom i odgojem popravlja se ili djelomi no mijenja duša gomila. Bilo je dakle potrebno predo iti, kako ju je uobli io sadašnji sistem i kako je indiferentna i neutralna masa postepeno postala golemom vojskom nezadovoljnika, spremna da se pokorava svim sugestijama utopista i retora. Škola stvara danas socijaliste i anarhiste i pospješuje za latinske narode as **dekadance**.

DRUGO POGLAVLJE.

Neposredni faktori mišljenja gomila.

§ 1. Slike, rije i formule. — arobna mo rije i formula. — Mo rije i veže se sa slikama, koje one pobudjuju. i neovisna je o njihovom stvarnom smislu. — Ove se slike mijenjaju iz doba u doba, od plemena do plemena. — Kako se rije i istroše. — Primjeri znatnih promjena smisla nekih vrlo obajnih rije i. — Politi ka probit, da se starim stvarima nadijevaju nova imena, kad rije i, pod kojima su se prije ozna ivale, nepovoljno djeluju na narod. — Mijenjanje smisla rije i prema plemenu. — Razli iti smisao rije i demokracija u Evropi i u Americi. — § 2. Iluzije. — Njihova važnost — One se nalaze u osnovima svih civilizacija. — Društvena potreba iluzija. — Gomile ve ma vole iluzije od istine. — § 3. Iskustvo. — Samo iskustvo može u vrstiti u duši gomila istine, koje su postale potrebne i razoriti iluzije, koje su postale pogibeljne. — Iskustvo djeluje samo pod uvjetom, ako se esto ponavlja. — Što treba iskustvima, potrebima, da uvjere gomile. — § 4. Razum. — Ništavost njegovog utjecaja na gomile. — Na gomile se može djelovati samo putem njihovih nesvjesnih osje aja. — Uloga logike u događaja.

Ispitali smo udaljene i pripremne faktore, koji daju duši gomila neku posebnu prijemljivost, omogu uju i joj, da u njoj nastanu izvjesni osje aji i izvjesne ideje. Sad nam valja ispitati faktore, koji su podobni, da djeluju na neposredan na in. Vidjet emo u jednom od narednih poglavlja, kako valja postupati s tim faktorima, da uzmognu proizvesti sva svoja djelovanja.

U prvom dijelu ovoga djela prou ili smo osje aje, ideje, razmišljanja u skupinama i iz ovoga bi se o ito mogla na op enit

na in izvesti sredstva, koja su kadra impresionirati dušu. Mi ve i dosad znamo, što snažno djeluje na ubrazilju gomili, poznajemo mo i prenosivost sugestija, naro ito onih, koje se javljaju u obliku slika. No budu i da sugestije mogu biti vrlo razli nih porekla, mogu i faktori, koji su podobni da djeluju na dušu gomila biti dosta razli iti. Zato je potrebno, da ih odijeljeno ispitamo. To nije beskorisni studij. Gomile su donekle kao sfinga iz dnevne bajke: valja umjeti riješiti probleme, koje nam stavlja njihova psiholo- gija ili lebdjeti u pogibli, da e nas one progutati.

§ 1. — Slike, rije i i formule.

Prou avaju i uobrazilju gomila, vidjeli smo, da na nju dje- luju naro ito slike. Ovim se slikama uvijek ne raspolaze, no mogu e je izazvati ih shodnom upotrebom rije i i formula. Ako se vješto upotrijebe, imaju one svu tajanstvenu mo , koju su im nekad pridavali arobnjaci. One dižu u duši gomila najstrašnije* oluje, a znadu ih i utišati. Od samih kostiju ljudi, koji su pali žrtvom mo i rije i i formula, dala bi se podi i mnogo viša pira- mida, nego što je ona staroga Kheopsa.

Mo rije i vezana je uz slike, koje one pobudjuju, a sasvim neovisna o njihovom zbiljskom zna enju. Ponekad imadu rije i najgore definiranog smisla najviše djelovanja. Kao na priliku na- zivi: demokracija, socijalizam, jednakost, sloboda itd., kojih je smisao tako neodređen, da ne bi dostajale debele knjige, da se odredi. A ipak nema sumnje, da se neka arobnja mo veže uz kratke slogove tih rije i, kao da se u njima nalazi riješenje svih problema. One stapaju u sebi najrazli itije nesvjesne težnje i nadu u njihovo ostvarenje.

Razum i argumenti ne bi se mogli boriti protiv izvjesnih rije i i izvjesnih formula. One se s tolikom pobožnoš u izri u pred gomilama i im su izre ene, lica se napune po itanja i glave se prigrabaju. Mnogi ih smatraju kao sile prirode, kao nadnaravne mo i. One bude u dušama veli ajne i neodređene slike, no i sama ta neodređenost uve ava im tajanstvenu mo . One su tajanstvena božanstva sakrivena iza svetišta, kojima se vjernik drh u i pri- bližuje.

Budu i da su slike, što ih bude rije i, neovisne o svom smislu, mijenjaju se iz doba u doba, od naroda u narod, zadržava- ju i indenti nost formula. Izvjesnim rije ima priklju uju se pro-

lažno izvjesne slike: rije je samo puce, na koje valja pritisnuti, da se pojave.

Svaka rije i formula nije kadra, da budi slike, a ima ih, koje su budile slike, ali su se otr ale, pa ne bude više ništa u duhu. One tada postaju pusti zvu i, kojima je glavna korisnost, da riješe onoga, koji ih upotrebljava, od obveze, da misli. Mala zaliha formula i fraza, nau enih za mladosti, pruža nam sve, što trebamo, da prodjemo kroz život, bez dosadne potrebe, da o makar emu razmišljamo.

Kad se promatra koji određeni jezik, opaža se, da se rije i, od kojih je sastavljen, dosta lagano mijenjaju tokom godina; no zato se neprestano mijenjaju slike, koje one bude ili smisao, koji se uz njih veže. Zato sam u jednom svom djelu došao do za- klju ka, da je potpun prijevod nekog jezika, pogotovo, kad se radi o mrtvim narodima, sasvim nemogu . Što mi zapravo inimo, kad zamjenjujemo koji francuski termin latinskim, gr kim ili sans- kritskim nazivom ili kad nastojimo shvatiti knjigu, koja je našim rođenim jezikom napisana prije dva ili tri vijeka? Naprosto za- mjenjujemo slike i ideje, koje je moderni život ulio u našu inteli- genciju, sasvim razli itim pojmovima, i slikama, koje je stari život ulio u dušu plemena, koja su živjela u prilikama bez ikakve analogije s našima. Kad su ljudi revolucije mislili, da nasljeđuju Grke i Rimljane, nisu li zapravo pridavali stranim rije ima smisao koji one nisu nikad imale. Kakva je sli nost mogla postojati između uredbi Grka i onih, koje danas ozna uju odgovaraju e rije i? Što je onda bila republika, nego bitno aristokratska uredba, sastavljena od malih despota, koji su vladali gomilom, držanom u najapsolutnijoj pokornosti. Te komunalne aristokracije, zasnovane na ropstvu, ne bi bez njega bile ni trenutka mogle postojati.

A što je mogla zna iti rije sloboda prema onomu, što danas pod njom razumijemo, u vrijeme, kad se nije moglo ni slutiti o mogu nosti slobode misli i kad nije bilo ve eg nedjela, nego raspravljati o bogovima, zakonima i obi ajima grada? Što je ozna- ivala rije otadžbina u duši Atenjanina i Spartanca, ve kult Atene ili Sparte, a nipošto Gr ke, sastavljene od suparni kih gra- dova, koji su uvijek bili međjusobno zara eni. Ista rije otadžbina, kakav je imala smisao kod starih Gala, razdijeljenih na super- ni ka plemena raznih jezika i religije, koja je Cezar lako pokorio, jer je med njima uvijek imao saveznika. Tek Rim je dao Galiji otadžbinu, pošto ju je politi ki i vjerski ujedinio. No i da se ne

vra amo u tako daleku prošlost, ve se naprosto prenesemo dva stolje a unatrag, možemo li vjerovati, da su rije otadžbina shva ali u današnjem njenom smislu francuski prin evi, kao na priliku veliki Conde, koji su sklapali saveze s tudjincima protiv svojih suverena? A nije li ista ta rije imala sasvim drugi smisao od modernoga emigrantima, koji su držali, da se pokoravaju zakonima asti, bore i se protiv Francuske i koji su im se sa svoga gledišta ustinu i pokoravali, budu i da je feudalni zakon vezao vazala gospodaru, a ne zemlji i jer je njima ondje bila prava otadžbina, gdje je bio suveren.

Vrlo brojne su rije i, kojih se smisao ovako duboko mijenjao iz doba u doba, a koje tek nakon dugog upinjanja možemo danas shva ati onako, kako su ih nekad shva ali. S pravom se kaže, da valja mnogo itati, da uzmognemo razumjeti samo to, *Sto* su po naše pretke zna ile rije i kralj i kraljevska porodica. A što je onda s još zamršenijim pojmovima!

Prema tomu imadu rije i samo pokretna i prelazna zna enja, koja se mijenjaju iz doba u doba i od naroda u narod; i ako ho emo njima utjecati na gomilu, moramo znati, koji smisao imadu one po gomilu u danom momentu, a ne koji su imale nekad i koji bi mogle imati po pojedince drugog duševnog sastava.

Kad pak gomile uslijed politiki h prevrata i promjenjenih vjerovanja napokon zamrze slike, što ih bude izvjesne rije i, prva je dužnost pravog državnika, da promijeni rije i, a da ne dira u same stvari, jer te su previše vezane o nasljedno ustrojstvo, a da bi se mogle mijenjati. Mudri Tocqueville ve je davno primijetio, da se je rad konzulata i carstva sastojao poglavito u tome, da ve inu prošlih uredbi zaodjene novim rije ima, to jest, da smijeni rije i, koje su budile u uobrazilji gomila neprijatne slike, drugim rije ima, kojih je novost spre avala sli ne pobude. Podavanje priroda pretvorilo se u zemljarinu, solarina u porez na sol, obveza radnog podavanja u indirektno poreze, a razne pri stojbe u zanatlijskom svijetu u obrtne poreze itd.

Jedna od najhitnijih funkcija državnika sastoji se prema tomu u iznalaženju popularnih ili barem neutralnih imena za stvari, koje gomile ne mogu podnašati pod starim njihovim imenom. Mo rije i tako je velika, da dostaje vješto biranim rije ima ozna iti najomraženije stvari, da ih gomile prihvate. Taine pravo primje uje, da su Jakobinci, pozivaju i se na rije i sloboda i bratstvo, koje su onda bile vrlo popularne, mogli »vesti despotizam do-

stojan Dahomeje, sudište, koje je nali ilo na inkviziciju i ljudske hekatombe, sli ne onima u staromu Mexiku«. Umjetnost onih, koji vladaju, sastoji se kao i odvjetni ka vještina u vještom upavljanju rije ima. U tom je umje u velika poteško a, da u istomu društvu imadu od ve e esti iste rije i razli ito zna enje za razne društvene slojeve. Oni prividno upotrebljavaju iste rije i, ali nikad ne govore istim jezikom.

U prijašnjim primjerima uputili smo naro ito na vrijeme, kao na glavni faktor u mijenjanju smisla rije i. No kad bismo još pridodali pleme, vidjeli bismo, da u isto doba kod naroda jednake civilizacije, no razli itih plemena, iste rije i vrlo esto odgovaraju sasvim oprje nim idejama. Ove se razlike ne mogu shvatiti bez brojnih putovanja i zato se ovdje ne u na njima zaustavljati. Istaknut u samo toliko, da baš one rije i, koje gomile najviše upotrebljavaju, imadu kod raznih naroda najrazli itiji smisao. Takve su na priliku rije i demokracija i socijalizam, koje se danas toliko upotrebljavaju.

One zapravo odgovaraju sasvim oprje nim idejama i sli kama u dušama latinskim i u dušama anglo-saksonskim. Kod Latina rije demokracija zna i poglavito nestanak volje i inicijative pojedinca pred onima zajednice, koju zastupa država. Država je dužna svime upravljati, centralizirati, monopolizirati i sve pro izvoditi. Na nju se stalno upravljaju apeli svih stranaka bez razlike, radikala, socijalista ili monarhista. Kod Anglo-Saksonaca, naro ito u Americi, zna i ista rije demokracija sasvim nešto protivno, naime intenzivni razvoj volje j pojedinca, što manju vlast države, kojoj izim redarstva, vojske i diplomatskih odnosa, ne preostaje nikakvo drugo upavljanje, pa ni nastava. Dakle jedna ista rije zna i kod jednog naroda nestanak individualne volje i inicijative, te premo države, dok kod drugog zna i svojski razvoj te volje i inicijative bez ikakvog upletanja države.¹⁾

1) U djelu: »Psihološki zakoni evolucije naroda« opširno sam se pozabavio razlikom, koja dijeli demokratski ideal latinski od demokratskog ideala anglo-saksonskog. Paul Bourget došao je u svojoj najnovijoj knjizi »Outre mer« na sasvim neovisan na in i na osnovu svojih putovanja do gotovo istih zaklju aka kao i ja.

• § 2. — Iluzije.

Otkako je svanula zora civilizacija, gomile su uvijek bile podvrgnute utjecaju iluzija. Tvorcima iluzija dizale su one najviše hramova, kipova i žrtvenika. Vjerske iluzije nekad, a filozofske i socijalne iluzije danas, oni su strahoviti suvereni, koji se uvijek nalaze na elu svih civilizacija, koje su postepeno cvale na našem planetu. U njihovo su se ime gradili kaldejski i egipatski hramovi, vjerski monumenti srednjega vijeka, u njihovo se je ime pred stotinu godina uskomešala cijela Evropa i nema jedne naše umjetni ke, politi ke ili socijalne tvorevine, koja ne bi nosila njihov mo ni žig. Ovjek ih katkad obara uz cijenu strašnih prevrata, ali ini se, da je osuđen, da ih iznova diže. Bez njih ne bi bio mogao iza i iz primitivnog barbarstva, a bez njih bi doskora opet u nj zapao. One su bez sumnje puste sjene, ali ove k eri naših sanja obvezale su narode, da stvara sve, što sa injava sjaj umjetnosti i veli inu civilizacija.

»Kad bi se u muzejima i bibliotekama uništila i razorila sva umjetni ka djela i svi spomenici, koje su nadahnute religije, što bi ostalo od velikih ljudskih sanja? Dati ljudima udio u nadi i iluziji, bez kojih ne mogu živjeti, to je *raison d'être* bogova, junaka i pjesnika. Znanost je o ito pedeset godina radila na tom poslu. No nju je kompromitirala u ideala žednim srcima injenica, što se ona ne usudjuje dosta obe avati i što ne umije dosta lagati.«¹⁾

Filozofi posljednjega vijeka pregnuli su živo, da razore religiozne, politi ke i socijalne iluzije, od kojih su naši pretci živjeli tokom dugih stolje a. Razorivši ih, presušili su izvore nade i resignacije. Iza razorenih tlapnja našli su slijepe i gluhe sile prirode. Neumoljive prema slabosti, one ne poznaju samilosti.

Unato svim svojim uspjesima nije još filozofija mogla pružiti gomilama nikakav ideal, koji bi ih mogao oduševiti, a budu i da njima pod svaku cijenu treba iluzija, one su se poput mušice, koja leti prema svijetlu, povele za nagonom i obratile rektorima, koji im ih pružaju. Veliki faktor revolucije naroda nije nikad bila istina, ve zabluda. I socijalizam je danas tako mo an zato, jer je on jedina još živa iluzija. Unato svim znanstvenim razlaganjima on neprestano raste. Njegova glavna snaga je u tome, što ga pobijaju duhovi, koji ne poznaju dosta zbilju stvari, a da bi se usudili smjelo obe ati ovjeku sre u. Socijalna iluzija vlada

1) Daniel Lesueur.

danas na svim ruševinama prošlosti i njoj pripada budu nost. Gomile nisu nikad žedjale za istinama. Pred o itoš u, koja im se ne svi a, one se odvra aju, vole i da obožavaju zabludu, ako ih zabluda zanosi. Tko umije gomile op initi iluzijama, lako im postaje gospodarom, a tko ih nastoji otrijezniti od iluzija, postaje njihovom žrtvom.

§ 3. — Iskustvo.

Iskustvo je gotovo jedini na in, kojim se u dušu gomila može usaditi istina i razoriti iluzije, koje su postale previše pogibeljne. Osim toga je još potrebno, da je iskustvo ostvareno na vrlo širokoj podlozi i da se vrlo esto ponavlja. Iskustva jedne generacije redovito su beskorisna narednoj i zato ne koristi pozivanje na historike fakte, kao na elemente za demonstraciju. Njihova jedina se korisnost sastoji u tome, da dokazuju, koliko se iskustva moraju ponavljati iz doba u doba, da vrše neki utjecaj i da samo uskolebaju neku zabludu, pošto se je ve vrsto upila u dušu gomila.

Budu i e historici ari naš vijek i prijašnji zacijelo spominjati kao razdoblje osobitih iskustava. Ni u jedno doba nije ih toliko bilo pokušano.

Najve i orijaš od tih iskustava bila je francuska revolucija. Da se otkrije, da se društvo ne može iznova izgraditi u svim svojim dijelovima po uputama istoga razuma, trebalo je poklati više milijuna ljudi i dvadeset godina drmati Evropom. Da nam se eksperimentalno dokaže, da Cezari mnogo stoje narode, koji im'kli u, trebala su dva pogubna iskustva u pedeset godina i unato svoj jasno i, kao da ipak nisu bila dosta uvjerljiva. Prvo je stajalo oko tri milijuna ljudi i invaziju, a drugo rascjepkanje zemlje i potrebu držanja permanentne vojske. Tre e se je netom imalo pokušati, što e se jednog dana zacijelo i dogoditi. Da se itavomu narodu utuvi u glavu, da golema njema ka vojska nije bila, kako se je kazivalo prije trideset godina, neka vrsta neofenzivne narodne garde,¹⁾ morao je do i strašan rat, koji nas je tako skupo

1) Mišljenje gomila bilo je u ovom slu aju obrazovano grubom asocijacijom nesli nih stvari, kojima sam mekanizam prije razložio. Naša tadašnja narodna garda bila je sastavljena od miroljubivih kramara bez ikakve discipline, koja se nije mogla ozbiljno uzeti, te se je sve, što je nosilo sli no ime i budilo iste slike, smatralo takodjer neofenzivnim. Zabludu gomila dijelili su onda, što se esto dogadja u javnom mišljenju, i njihovi vodje.

stajao. Da se uvidi, da protekcionizam upropašuje narode, koji ga prihvate, trebat će barem dvadeset godina kobnih iskustava. Ovakvi bi se primjeri mogli bez kraja i konca navoditi.

§ 4. — Razum.

U nabrojanim faktorima, koji su podobni, da impresioniraju dušu gomila mogao bi se razum sasvim izostaviti, kad ne bi trebalo istaknuti negativnu vrijednost njegovog utjecaja.

Već smo predložili, kako su gomile nepristupačne razmišljanju i da shvaćaju samo grube asocijacije ideja. Zato se govornici, koji je umiju impresionirati, pozivaju na njihove osjećaje, a nikad na njihov razum. Zakoni logike nemaju na njih djelovanja.¹⁾

U jednom govoru, izrečenom 31. prosinca 1867. u zastupničkoj kući, a koji je iznio Emil Ollivier u svojoj najnovijoj knjizi, ponašao je državnik, koji se je isto povodio za mišljenjem gomila, no nikad mu predusretao, g. Thiers, da Pruska osim aktivne vojske, koja je brojem gotovo jednaka kao i naša, ima samo narodnu gardu, sličnu onoj, što je mi imamo i prema tomu bez važnosti! Ovo je jednako ispravna tvrdnja, kao i predviđanje istoga državnika o slaboj budućnosti željeznica.

¹⁾ Moja prva posmatranja o umjeću u impresioniranju gomila i o slabosti pomoći, što je u tom pogledu imadu pravila logike, sežu u razdoblje opsade Pariza, u onaj dan, kad sam vidio, kako vode u Louvre, gdje je tada zasjedala vlada, maršala V., za kojega je bijesna gomila tvrdila, da je zatečen, kako je izdao nacrt utvrda, prodavši ga Prusima. Jedan član vlade, G. P., glasovit govornik, izadje, da govori gomili, koja je zahtijevala, da se uapšenik odmah smakne. Okrivio sam, da je govornik predložio ito apsurdnost optužbe, te istaknuti, da je optuženi maršal bio jedan od konstruktora utvrda, kojih se uostalom nacrt prodavao u svim knjižarama. Na svoje najveće zaudjenje — onda sam još bio vrlo mlad — uo sam govornika, gdje ovako viče: »Pravdi će biti udovoljeno i to nesmišljeno! Pustite vladu narodne obrane, da dovrši vašu istragu. Dotle ćemo optuženoga zatvoriti!« Smjesta umirena ovom prividnom zadovoljstvom, gomila se razišla i maršal se za četvrt sata mogao vratiti kući. On bi bez sumnje bio zlo prošao, da je govornik razbješnenoj gomili predložio logičke razloge, koje je moja velika mladost nalazila vrlo uvjerljivima.

Da se gomile o nečemu uvjere, valja u prvom redu voditi računa o osjećajima, koji ih prožimaju, pričinjati se, kao da ih mi dijelimo, zatim nastojati, da ih preinačimo, bude i takim asocijacijama izvjesne vrlo sugestivne slike. Pored toga valja se prividno unijeti za njima povoditi i naročito u svaki slučaj pogadati osjećaje, koje one bude. Ova potreba, da se neprestano mijenja govor prema proizvedenom efektu u slučaju, kad se govori, onemogućuje već unaprijed svaki proučeni i pripremljeni govor: u potonjem govornik slijedi svoje misli, a ne misli slušalaca i ovom činjenicom postaje njegov utjecaj sasvim ništetan.

Logičari ni duhovi, vikli, da budu uvjereni nizom zbijenih razloga, ne mogu se suzdržati, da se, obračunaju i se gomilama, ne uteknu ovom načinu uvjeravanja i uvijek se ude manjku efekta svojih dokaza. »Običajne matematičke posljedice, osnovane na silogizmu, to jest na asocijacijama identičnosti«, piše jedan logičar, »upravo su potrebne... Ta bi potreba iznudila odobrenje i neorganske mase, kad bi bila kadra da slijedi asocijacije identičnosti«. Nema sumnje, da je tako, ali gomila nije podobnija od neorganske mase, da ih slijedi, pa ni da ih poima. Neka se pokuša, da se na prilikom rezoniranjem uvjere primitivna bića, divljaci ili djeca, pa i se vidjeti, kako je taj način argumentacije slabe vrijednosti.

Ne treba si i ni do primitivnih bića, da se upozna potpuna nemo rezoniranja, kad se valja boriti protiv osjećaja. Sjetimo se samo, kako su se kroz duge vijekove uporno držale religiozne predrasude, koje su bile u opreci s najjednostavnijom logikom. Gotovo dvije hiljade godina prigibali su se pred njihovim zakonima najumniji geniji i trebalo je, da dodje moderno doba, da se uzmogne samo osporiti njihova istinitost. Srednji vijek i renesansa imali su dosta prosvjetljenih ljudi, no nije bilo ni jednoga, kojemu bi razmišljanje bilo predložilo djetinjastu stranu tih predrasuda i pobudilo barem slabu sumnju u opakost silu djavla ili u potrebu, da se vještice spale na lomačama.

Treba li žaliti, što razum nije nikad vodio gomile? Ne usudujemo se, da to ustvrdimo. Čak i ovaj razum ne bi zacijelo bio mogao povući ovjere anstvo na putove civilizacije s onim žarom i smielašću, kojom su ga pokrenule njegove tlapnje. Te tlapnje, koje su nespovijesnosti, bile su bez sumnje potrebne. Svako pleme nosi u svom duševnom sastavu zakone svojih opredjeljenja i ono se zacijelo nekim nesavladivim nagonom pokorava tim zakonima, pa i u svojim prividno najnepromišljenijim porivima. Katkad se čini, da

su narodi podvrgnuti tajnim silama, koje su nalik na one, koje stjeraju žir, da se prometne-u hrast ili komet, da slijedi svoj put.

Ono malo, što se može nasluivati od tih sila, valja potražiti ru op em toku razvoja nekoga naroda, a ne u izoliranim injenicama, iz kojih prividno ta evolucija nastaje. Kad bi se posmatrale samo izolirane injenice, inilo bi se, da historijom vlada nevjerovatni slu aj. Bilo bi nevjerovatno, kako se je neuki tesar iz Galileje mo-gao kroz dvije hiljade godina štovati kao svemo ni Bog, u ije su se ime osnivale najvažnije civilizacije; nevjerovatno je takodjer, > a bi nekoliko arapskih eta, izašavši iz svojih prašuma, moglo »asvojiti pretežni dio staroga gr ko-rimskoga svijeta i osnovati carstvo, ve e od onoga Aleksandra Velikoga; nevjerovatno je ta-kodjer, da bi u vrlo staroj i vrlo hierarhi koj Evropi moglo ma-lom topni kom poru niku uspjeti, da zavlada mnoštvom naroda i kraljeva.

Ostavimo dakle razum filozofima, ali ne tražimo od njega, da se previše uple e u vladanje nad ljudima. Ne razumom, ve naj eš e protiv razuma stvorili su se osje aji kao ast, samopri-jegor, vjera, ljubav prema slavi i otadžbini, koji su dosad bili ve- liki pokreta i svih civilizacija.

TRE E POGLAVLJE.

Vodje gomila i njihova sredstva za uvjeravanje.

§ 1. Vodje gomila. — Instinktivna potreba svih bi a u gomili, da se pokoravaju vodji. - Psihologija vodja. - Samo oni mogu stvarati vjeru i dati gomilama organizaciju. - Prisilni despotizam vodja. - Klasifikacija vodja. - Uloga volje. - § 2. Sred- stva za akciju vodja. — Tvrdjenje, ponavljanje, zaraza. — Posebna uloga tih razli itih faktora. - Kako se zaraza može uspeti iz donjih slojeva u gornje slojeve društva. - Pu ko mišljenje po- staje doskora op enitim mišljenjem. - § 3. P r e s ti ž. - Definicija i klasifikacija prestiža. - SteCeni i osobni prestiž. - Raznt pri- mjeri. — Kako nestaje prestiž.

Sad nam je poznat duševni sastav gomila i sad znamo i to, koji su motivi kadri, da impresioniraju njihovu dušu. Preostaje nam, da ispitamo, kako se moraju primjenjivati ti motivi i tko ih može korisno pokrenuti na djelo.

§ 1. - Vodje gomila.

im se nadje na okupu izvjesni broj živih bi a, bila to gomila ljudi ili opor životinja, ona se instinktivno stavlja pod vlast jednog glavara.

U ljudskim je gomilama taj glavar esto samo vodja, no kao takav ima on važnu ulogu. Njegova je volja žarište, oko ko- jega se stvaraju i uskladjuju mišljenja. On je prvi elemenat U organizaciji heterogenih gomila i on pripravlja njihovu organizaciju u sekte. Dotle on njima upravlja. Gomila je poslušno stado, koje se ne bi nikad moglo riješiti gospodara.

Vodja je u po etku bio od ve e esti sam vodjen. On je bio hipnotiziran idejom, kojoj je kasnije postao apostolom. Ona ga je tako prevladala, da mu je sve, što je izvan nje, iš ezlo s vida i da mu se svaka oprje na misao ini zabludom i predrasudom. Tako je na priliku Robespierre, hipnotiziran filozofskim idejama Rous- seau-ovim, upotrebljavao sredstva inkvizicije, da ih rasprostrani.

Vodje esto nisu ljudi od misli, ali su ljudi od djela. Oni su slabo oštroidni i ne bi takvi i mogli da budu, jer oštroidnost dovodi do sumnje i spre ava akciju. Oni dolaze iz redova ner- voznih, razdražljivih, napolak obezumljenih, koji tapaju po rubu ludosti. Makar kako bila apsurdna ideja, koju brane ili cilj, što ga slijede, njihovo se uvjerenje isprje uje svakom mudrovanju. Prezir i progoni ih ne diraju ili ih samo još više podsti u. Osobni interes, porodica, sve se to žrtvuje. U njih nema ni nagona samoodržanja i u tom idu tako daleko, da jedinu nagradu nalaze u tomu, da po- stanu mu enici. Intenzivnost njihove vjere daje njihovim rije ima veliku sugestivnu mo . Mnoštvo je uvijek spremno slušati ovjeka jake volje, koja mu se name e. Ljudi, sabrani ju gomilu, gube svaku volju i instinktivno se obra aju prema onomu, u koga je ima.

Narodima nije nikad manjkalo vodja, no ovi moraju biti prožeti snažnim uvjerenjima, koja stvaraju apostole. esto su to suptilni govornici, koji idu samo za osobnim interesima i koji nastoje uvjeravati ugadjaju i niskim nagonima. Utjecaj, koji oni na taj na in mogu imati, ponekad je vrlo velik, ali uvijek je vrlo kratkotrajan. Veliki apostoli uvjerenjem, koji su uzdizali duše go- mila, kao Petar Eremita, Luther, Savonarola, muževi revolucije, op irejali su tek pošto su sami bili op injeni nekim vjerovanjem. Oni su tada mogli stvarati u dušama onu strašnu silu, nazvanu vjerom, koja ini ovjeka apsolutnim robom svoje sanje.

Stvarati vjeru, radilo se o religioznoj, politici koja ili socijalnoj vjeri, pretvarati vjeru u djelo, u osobnost, u ideju, ovo je glavna uloga velikih vodja i zato je njihov utjecaj uvijek vrlo velik. Od svih sila, kojima ovjeanstvo raspolaže, bila je vjera jedna od najvećih i evanđelje joj s pravom pridaje moć, da razmišle brda. Prožeti ovjeka vjerom, zna i podeseterostruiti njegovu snagu. Velike historijske događaje ostvarili su neznani vjernici, koji nisu imali za sebe ništa, nego svoju vjeru. Književnici i filozofi, a pogotovo skeptici, nisu sazdali velike religije, koje su vladale svijetom, niti golemo carstva, koja su se sterala od jedne hemisfere do druge.

No u ovakvim se primjerima radi o velikim vodjama, a ti su dosta rijetki, te im historija može lako označiti broj. Oni su krajnji vrhunac dugoga niza, koji od tih mnogih vodja silazi do radnika, koji u kakvoj zadimljenoj krmi lagano opinjaju svoje drugove, ponavljaju i neprestano nekoliko fraza, koje i sambaš ne razumije, no koje bi u svojoj primjeni zacijelo dovele do ostvarenja svih sanja i svih nada.

U svim socijalnim sferama, najvišim i najnižim, pada počinac jedinicu brzo pod zapovijed vodje, im jednom nije izoliran. Većina ljudi, naročito u pukim masama, nema osim u svom posebnom zanimanju, jasne i promozgane ideje o bilo čemu drugomu. Oni su nepodobni, da se sami vode. Vodja je njihov putokaz. On se može samo zamijeniti, iako vrlo nedostatno, onim periodima nje publikacijama, koje tvore mišljenja za svoje čitaoce i pribavljaju im one sasvim gotove fraze, koje ih razrješuju od razmišljanja.

Autoritet vodja vrlo je despotski, te se samo tim despotizmom i nameće. Često se primijetilo, kako oni lako, iako nemaju nikakva sredstva, da podupru svoj autoritet, pribavljaju sebi pokornost u najnemirnijim radnim slojevima. Oni utvrđuju radno vrijeme, plaće i nadnice, odlučuju o štrajkovima, te određuju, kad se štrajk ima po čemu, a kada obustaviti.

Vodje danas nastoje, da sve više zamijene javnu vlast, u koliko ova dopušta, da se izlaže pretresanju i slabi. Tiranstvo ovih novih gospodara čini, da im se gomile pokoravaju mnogo poslušnije, nego što bi se pokoravale ikojoj vladi. Ako pak kakvim slučajem nestane vodje i on ne bude smjesta zamijenjen, gomila postaje skupom bez veze i otpora. Dušom gomila vlada potreba ropstva, a nikad potreba slobode. One tako žude za pokoravanjem, da se instinktivno podređuju onome, koji se izjavi njihovim gospodarom.

Klase vodja mogu se dosta određeno razvrstati. U jednu spadaju ljudi energični, snažni, ali asovite volje; u drugu, koja je mnogo manja od prve, ljudi, u kojih je snažna i podjedno ustajna volja. Prvi su žestoki, hrabri, smjeli. Oni su korisni naročito da upravljaju iznenadnim udarima, da povuku za sobom mase unatoč pogibli i da promeću u junake juerašnje novake. Takvi su primjerice bili Ney i Murat pod prvim carstvom. Takav je u naše vrijeme Garibaldi, pustolov bez svakog talenta, ali energičan, kojemu je uspjelo, da se sa šakom ljudi domogne nekadašnjeg napuljskog kraljevstva, koje je branila disciplinirana vojska.

No iako je energija ovih vodja silna, ona je asovita i ne preživljuje podražaj, koji ju je razbudio. Vrativši se u tok običnog života, posvjedočuju esto za udnu slabost u junaci, koji su bili sama vatra. Čini se, da su nepodobni, da razmišljaju i da se prilagode najjednostavnijim prilikama, dok su drugima umjeli divno upravljati. To su vodje, koji mogu vršiti svoje funkcije samo pod uvjetom, da budu sami vodjeni i neprestano podjarivani, koji uvijek moraju imati nad sobom nekog ovjeka ili ideju i da slijede jasno određene stope.

Druga kategorija vodja, koja se sastoji od ljudi ustrajne volje, vrši unatoč manje sjajnim formama mnogo znatniji utjecaj. U njoj se nalaze pravi osnivači religija ili velikih djela: sveti Pavao, Muhamed, Krištof Kolumbo, Lesseps. Ne pita se, da li su inteligentni ili ograničeni, svijet će uvijek biti za njih. Uporna volja, kojom oni raspolažu, vrlo je rijetka i neizmjereno snažna svojina, koja sve savija. Nikad se dovoljno ne uzima u obzir, koliko može snažna i uporna volja: ništa joj ne odolijeva, ni priroda, ni bogovi, ni ljudi!

Najnoviji primjer, što može snažna i uporna volja, dao nam je onaj veliki ovjek, koji je razdvojio dva svijeta i ostvario ono, što su kroz tri hiljade godina uzalud pokušavali najveći i suvereni. On je kasnije na sli noma pothvatu propao, no došla je starost, pa se sve utrnulo, a i volja.

Kad bi se htjelo predočiti, što može sama volja, trebalo bi samo u svim pojedinostima prikazati poteškoće, koje je trebalo prebroditi, da se prokopa Sueski kanal. Jedan od evinaca, dr. Cazzalis, sabrao je u nekoliko snažnih redaka sintezu toga velikoga djela, kako ju je pripovijedao njen besmrtni za etnik. >I on je pripovijedao, iz dana u dan, epopeju kanala. Pripovijedao je sve, što je morao svladati, sve nemoguće, koje je u inio mogu imati, sve otpore i koalicije protiv njega, sve patnje, nezgode, poraze, što

ga međutim ipak nije moglo oboriti ni potaknuti, da klone duhom. Spominjao je Englesku, koja ga je neprestano pobijala i napadala, skanjanje Egipta i Francuske, te francuskog konzula, koji se najviše protivio prvim poslovima, kako mu je on pravio neprilika, more i radnike žedju, krute i im slatku vodu; spominjao je i ministarstvo mornarice i inženjere, same ozbiljne, iskusne i u ene ljude, koji su mu svi bili neprijateljski raspoloženi i svi znanstveno uvjereni o katastrofi, koju su izra unavali i naviještali, kako se za izvjesni dan ili sat naviješta pomr ina«.

Knjiga, koja bi prikazivala život svih tih velikih vodja, ne bi sadržavala mnogo imena; no ta su imena bila na elu najvažnijih događaja civilizacije i historije.

§ 2. — Sredstva za akciju vodja: tvrdjenje, ponavljanje, zaraza.

Kad se radi o tom, da se za as povu e sa sobom gomila i da se potakne, da izvrši neki in: da oplja ka kakvu pala u, da se dade poklati, brane i neko utvrđeno mjesto ili barikadu, valja na nju djelovati brzim sugestijama, od kojih je primjer najenergija; no tada treba, da je gomila ve pripravljena izvjesnim pri likama, a naro ito, da onaj, koji ho e, da je povu e za sobom, po sjeđuje osobinu, koju u dalje ispitati pod imenom prestiž.

No kad se radi o tomu, da ideje i vjerovanja prodru u duh gomila — na priliku moderne socijalne teorije — postupci su vodja razli iti. Oni se uglavnom uti u trima, vrlo jasnim postupcima: tvrdjenju, ponavljanju i zarazi. Akcija je dosta lagana, no efekti te akcije, kad su jednom proizvedeni, vrlo su trajni.

isto i jednostavno tvrdjenje bez ikakvog rezoniranja i do kaza jedno je od najsigurnijih sredstava, da neka ideja prodre u duh gomila. Što je tvrdjenje zbijenije i što je više lišeno svakog privida dokaza i razlaganja, ima to više autoriteta. Religiozne knjige i zakonici svih vijekova uvijek su se služili jednostavnim tvrdnjama. Državnici, koji su zvani, da brane kakvu politi ku stvar, industrijalci, koji oglasima prave reklamu svojim produktima, poznaju vrijednost tvrdjenja.

Tvrdjenje međutim ima pravu vrijednost samo pod uvjetom, da se uporno ponavlja i po mogu nosti istim rije ima. Držim, da je Napoleon rekao, da ima samo jedan ozbiljni oblik retorike: ponavljanje. Ponavljanjem se tvrdnja tako u vrš uje u duhovima, da je napokon prihva aju kao dokazanu istinu.

Utjecaj, što ga ponavljanje vrši na gomile, može se pravo razumjeti, uo ivši, kako ono mo no djeluje i na najprosvjetljenije duhove. Ta mo dolazi otuda, Sto se esto ponavljana stvar napokon upije u duboke regije nesvijesnosti, u kojoj se obradjuju motivi naših akcija. Iza nekog vremena mi više ne znamo, tko je za etnik ponavljane tvrdnje i napokon joj vjerujemo. Otuda dolazi za udna mo oglasa. Pošto smo itali stotinu puta, hiljadu puta, da je najbolja okolada okolada X., po injemo sebi uobražavati, da smo to uli govoriti s više strana i napokon smo i sami o tomu uvjereni. Kad smo itali hiljadu puta, da je brašno Y. izlije ilo najve e li nosti od najtvrdokornijih bolesti, napokon emo ga i sami okušati, kad nas snadje ista bolest. itamo li uvijek u istim novinama, da je A pravi nitkov, a B vrlo pošten ovjek, najposlije smo i sami o tom uvjereni, no dakako, ako ne itamo esto kakve druge novine protivnoga mišljenja, gdje se obratno tvrdi. Tvrdjenje i ponavljanje su sami za sebe dosta jaki, da se uzmognu pobijati.

Kad je neka tvrdnja dovoljno puta ponavljana i ako je ponavljanje jednodušno, kako to biva kod izvjesnih finansijskih pot hvata, dosta bogatih, da kupe sve glasove, nastaje ono, Sto se naziva strujom mišljenja i sad djeluje snažni mehanizam zaraze. U gomila imadu ideje, osje aji, emocije, vjerovanja onu prenosivu mo , kakva je u mikroba. Taj je pojav vrlo prirodan, jer se može promatrati i kod samih životinja, im su u gomili. im jedan konj u staji zarže, odmah mu se pridruže i drugi konji u istoj staji. Panika, ili kakvo komešanje ovaca odmah se prenosi na cijelo stado. Kod ljudi u gomili sve se emocije vrlo brzo prenose i u tome leži razlog brzini panike. Živ ana poreme enja, kao na primjer ludilo, takodjer se prenose. Poznato je, kako esto obole duševno lije nici za umobolne. Nedavno su ak prikazani oblici ludila, kao agorafotija, koji se sa ljudi prenose na životinje.

Zaraza ne zahtijeva istodobno prisu e pojedinaca na istoj to ki, ono se može vršiti i u razmaku, pod utjecajem izvjesnih događaja, koji orijentiraju sve duhove u istom smislu i daju im karaktere, koji su specijalni gomilama, naro ito onda, kad su duhovi pripravljeni udaljenim faktorima, koje sam više prou io. Tako se na priliku revolucionarna eksplozija godine 1848., koja je krenula iz Pariza, brzo raSirila velikim dijelom Evrope i uzdr mala više monarhija.

Nasljedovanje, kojemu se pridaje toliko utjecaja u socijalnim pojavima, nije zapravo drugo, nego jednostavni efekt zaraze. Bu

du i da sam na drugom mjestu predočio njegov utjecaj, ograničeno u se ovdje na to, da ponovim, što sam rekao prije petnaest godina, a što su od onda razvili drugi pisci u svojim najnovijim djelima:

»Sličan životinjama, uvijek je po prirodi sklon nasljedovanju. Po njega je nasljedovanje potrebom, ali pod uvjetom, da je to nasljedovanje lako. Ta potreba pridaje svu moć utjecaju onoga, što se naziva modom. Kad se radi o mišljenjima, idejama, književnim manifestacijama ili naprosto o toaletama, koliko ih se usudjuje, da se ne podvrgne njenoj vlasti? Gomile se ne vode argumentima, već modelima. U svako doba ima nekoliko individualiteta, koji udaraju svoj žig na akcije, koje nesvjesna masa nasljeduje. No ne treba, da se ove individualnosti previše odalekuju od primljenih ideja. Onda bi ih bilo preteško nasljedovati i utjecaj bi im spao na ništicu. U tome leži razlog, da ljudi, koji su previše superiorni svomu razdoblju, nemaju na nj nikakva utjecaja. Razmak je prevelik. S istog razloga Evropejci sa svim prednostima svoje civilizacije neznatno utječu na isto ne narode, jer se od njih previše razlikuju..

»Dvojaka akcija prošlosti i uzajamnog nasljedovanja ini, da su najposlije svi ljudi istoga kraja i istoga doba toliko slični, da čak i oni, koji bi se od te sličnosti morali najviše odvajati, filozofi, naučnici i književnici, imadu u mislima i stilu neku porodičnu sličnost, koja omogući, da se odmah utvrdi vrijeme, kojemu pripadaju. Ne treba dugo govoriti s nekim ovjekom, a da se odmah razaberu njegove lektire, običajno zanimanje i milieu, u kojem živi.«¹⁾

Zaraza je tako snažna, da nameće pojedincima ne samo izvjesna mišljenja, već i izvjesne načine osjećanja. Ova zaraza ini, da se u izvjesno doba preziru pojedina djela, kao na priliku Tanahera, a kojima se za nekoliko godina kasnije diviti čak i oni, koji su ih najviše opadali.

Mehanizmom zaraze, a nipošto rezoniranja, rasprostiru se mišljenja i vjerovanja gomila. U krmi se tvrdjenjem, ponavljanjem i zarazom uvršuju sadašnja shvaćanja radnika, a ovako su se stvarala i inače sva vjerovanja gomila svih vijekova. Renan s pravom upoređuje prve osnivače kršćanstva »sa socijalistama-radnicima, koji šire svoje ideje iz krme u krmu«. Već je i Voltaire

1) Gustav le Bon: L'homme et les Societes, sv. II. str. 116, 1881.

s obzirom na kršćansku religiju primijetio, da ju je »samo najnižarulja prigrlila za više od prvih stotinu godina.«

Primjećuje se, da u primjerima, analognim onima, koje sam upravo naveo, zaraza, pošto se vršila u prvim slojevima, prelazi u više slojeve društva. U današnje doba opažamo to kod socijalističkih doktrina, koje počinju predobivati one, koji su određeni, da im postanu prvom žrtvom. Mehanizam zaraze tako je moćan, da se pred, njegovom akcijom gubi osobni interes.

I zato se svako mišljenje, koje je postalo popularno, napokon nameće s velikom snagom i najvišim socijalnim slojevima, makar kako je možda očit apsurdnost pobjedničkog mišljenja. U tome ima neka reakcija nižih društvenih slojeva na više slojeve, koja je s tim udnovatija, što vjerovanja gomile uvijek više ili manje proističu iz neke više ideje, koja je isto ostala bez utjecaja u okolini, u kojoj je nikla. Tu višu ideju preuzimaju vodje, koje je općenito preoblikuju i ustroje sektu, koja je iznova preoblikovana, a zatim širi gomilama, koje je sve više izoblikuju. Kad napokon postane popularnom istinom, ona se na neki način natrag vine svomu vrelu i utječe tada na više slojeve naroda. Tako u posljedku inteligencija vodi svijet, ali ona ga uistinu iz daleka vodi. Filozofi, koji stvaraju ideje, odavna su se već vratili prahu, kad napokon djelovanjem mehanizma, što sam ga ovdje opisao, pobijedi njihova misao.

§ 3. — Prestiž.

Ono, što idejama, koje se rasprostranjuju tvrdjenjem, ponavljanjem i zarazom, daje vrlo veliku moć, ima svoj korijen u tome, što one napokon zadobiju tajanstvenu moć, koja se naziva: prestiž.

Sve, što god je vladalo svijetom, ideje ili ljudi, nametnulo se je poglavito onom neodoljivom silom, koju označuju riječi prestiž. Ovo je termin, koji ukupni smisao razumijemo, no koji se previše raznoliko primjenjuje, da bi se mogao lako definirati. Prestiž može označivati izvjesne osjećaje, kao divljenje ili bojazan; ponekad čak događaja, da su mu i osnovkom, no on može postojati i bez njih. To su mrtvi i prema tomu bi a, kojih se ne bojimo. Aleksandar, Caesar, Muhamed, Budha su na priliku takvi, koji imadu najviše prestiža. U drugu ruku ima bi a ili fikcija, kojima se ne divimo, kao što su primjerice božanska udovišta podzemnih hramova u Indiji, a koja nam se ipak čine, da su zaodjenuta velikim prestižem.

Prestiž je zapravo neka vrsta gospodovanja, što ga neki pojedinac vrši na naš duh, kakvo djelo ili ideja. Ovo gospodstvo paralizira sve naše kritike podobnosti i puni nam dušu udivljenjem i poitanjem. Izazvani osjećaji ne mogu se protumačiti, kao ni svi osjećaji, no on mora biti iste vrste kao što je i fascinacija, kojoj je magnetizirani subjekt podlegao. Prestiž je najmoćnije sredstvo svakog gospodstva. Bogovi, kraljevi i žene ne bi nikad bili bez njega vladali.

Različite vrste prestiža mogu se svesti na dva glavna oblika: ste eni prestiži i prestiži osobni. Ste eni prestiži je onaj, što ga daju ime, imetak, reputacija. Ovaj može biti neovisan o osobnom prestižu. Osobni prestiž naprotiv nešto je individualno, što može postojati zajedno s reputacijom, slavom, imetkom i biti po njima u vršeno, no što može i bez njih postojati.

Ste eni prestiži ili umjetni, mnogo je rasprostranjeniji. Samom injenicom, da pojedinac ima izvjesni položaj, posjeduje izvjesni imetak, ili ima kakve naslove, dobiva svoj prestiž, makar kako mu je ništetna osobna vrijednost. Vojnik u odori, sudac u crvenoj halji imadu uvijek prestiž. Pascal je vrlo dobro opazio potrebu, da suci nose vlasulje i halje. Bez toga bi izgubili tri četvrti svoga autoriteta. I najbjesniji se socijalist malo uzbuni, kad vidi princa ili markiza, a dostaje usvojiti takve naslove, da se izmami trgovcu, sve, što god se hoće.¹⁾

»U raznim prilikama nisam obrao pažnje na osobiti zaslon, koji oblada najtrajnijim Englezima, kad dodju u dodir ili ugledaju kojega engleskoga para.

»Ako je samo njegovo stanje u skladu s njegovim rangom, oni ga ve unaprijed vole i kad se nadju pred njim, s oduševljenjem podnose sve od njega. Vidi se, kako se rumene od slasti, kad im se približi, a kad ih nagovori, kako im se od radosti lica još više rumene, a oni neobi no kriješ. Oni imadu lordove tako re i u krvi, kao Španjolci ples, Nijemci glazbu, a Francuzi revoluciju. Njihova strast za konje i Shakespeare-a je manje žestoka, a zadovoljstvo i ponos, kojim ih to prožima, manje temeljito. »Knjiga o plemstvu« ima znatnu prodju i svagdje ete na i, kako je svijet kao bibliju ita.«

1) Ovaj utjecaj naslova, vrpca, odora na gomile nalazi se kod svih naroda, pa i kod onih, u kojih je osjećaj osobne neovisnosti najviše razvijen. U tom pogledu navodim zanimljivo mjesto iz knjige nekog putnika o prestižu izvjesnih ličnosti u Engleskoj.

Prestiž, o kojem sada govorim, je onaj, koji vrše osobe; pored ovoga može se postaviti prestiž, što ga vrše mišljenja, literarna ili umjetni ka djela itd. esto to nije ništa drugo, nego akumulirano ponavljanje. Historija, naročito literarna i umjetni ka historija, sadržavaju samo ponavljanje jednog istog suda, koje nitko ne kuša kontrolirati, svatko ponavlja, što je u školi, pa ima imena i stvari, kojih se nitko ne bi usudio da dirne. Modernomu je itaocu lektira Homera bez sumnje vrlo dosadna, no tko bi se to usudi izreći? Partenon u svom sadašnjem stanju jedna je razvalina bez ikakve zanimljivosti, no on ima takav prestiž, da ga nitko ne gleda onakva, kakav jest, ve u pratnji njegovih historičkih uspomena. Svojina je prestiža, da spreava, da se stvari vide onako, kakve jesu i da paralizira svaki sud. Gomile uvijek, a pojedinci vrlo esto trebaju, da o svakoj stvari dobiju gotovo mišljenje. Uspjeh tih mišljenja neovisan je o dijelu istine ili zaslonu. Sto ih sadržavaju, on ovisi samo o njihovom prestižu.

Sad dolazim na osobni prestiž. On je sasvim druge naravi, nego li umjetni ili ste eni prestiži, koji sam prije predio. To je neovisna podobnost od svih naslova, autoriteta, kakvu posjeduje malo ljudi i koja im omoguće, da s magnetskom silom opinjaju one, koji ih okružuju, pa i onda, ako su im ovi socijalno ravni i nemaju nikakvog obinog sredstva gospodstva. Oni name u svoje ideje, svoje osjećaje onima, koji ih okružuju i sve im se pokorava, kako se divlja zvijer pokorava krotiocu, kojega bi mogla lako progutati.

Veliki vodje gomila, kao Budna, Isus, Muhamed, djevica Orleanska, Napoleon, posjedovali su visok stepen ovoga prestiža, te su naročito njime predobivali. Bogovi, heroji i dogme name u se, a ne pretresaju se; oni se gube, im se uzmu u pretres.

Velike ličnosti, koje sam spomenuo, imale su ovu svoju moć opinjanja ve prije, nego što su postale slavne, a ne bi to nikad bile postale bez nje. O ito je na primjer, da je Napoleon na zenitu svoje slave vršio samom injenicom svoje moć i golem prestiž; no tim je prestižem bio donekle obdaren i onda, dok još nije imao vlasti i bio potpuno nepoznat. Kad je, kao neznani general, bio iz protekcije poslan, da zapovijeda vojskom u Italiji, zapao je medju iskusne stare generale, koji su se spremali, da mladomu na očlici, kojega im je poslao direktorij, pripreve nemili do ek. I od prvoga asa, od prvoga susreta, bez riječi, bez gesta, bez prijetnja, na prvi pogled buduega velikoga ovjeka, bili su ukroeni. Taine iznosi po savremenim memoarima zanimljiv opis toga susreta.

»Divizijski generali, među njima Augereau, uzorak junačkih i krutih bojovnika, ponosan sa svog visokog stasa i junaštva, dodjoše u glavni stan vrlo loše raspoloženi prema malomu skorojevi u, kojega im je Pariz poslao. Po opisu, koji su o njemu dobili, Augereau je isprva bijesan, nepokoran: taj skorojevi je ljubimac Barrasov, vendemijerski general, uli ni general, smatran za me dvjeda, jer je uvijek sam i zaduben u misli, neznatno lice, reputacija za matemati ara ili sanjara! Kad su ih uveli, Bonaparte ih pusti, da ekaju. Napokon osvane, opasan sabljom, s kapom na glavi i objasni im svoje dispozicije, dade im naloge i otpusti ih. Augereau ostade bez rije i i tek na polju se sabere i udari u svoje obi ne psovke; on priznaje, da mu to g... od generala ulijeva strah, ne može shvatiti silu, koja ga je ve na prvi pogled prevladala.«

Postavši velik ovjek, njegov je prestiž rastao sa svom slavom njegovom i postao gotovo ravan prestižu božanstva prema vjernicima. General Vandamme, revolucionarni bojovnik, još brutalniji i energičniji od Augereau-a, rekao je o njemu maršalu d'Ornanu, godine 1815., jednog dana, kad su se zajedno uspinjali stubištem Tailerija: »Taj me djavo od ovjeka opinja nekom arobnom silom, koje i sam ne mogu shvatiti. I ja, koji se ne bojim ni Boga ni djavla, gotovo drhem kao dijete, kad mi se približi i on bi me mogao nagnati, da se provu em kroz usku igle, da se bacim u vatru.«

Napoleon je jednako opinjao sve, koji su mu se približili.¹⁾

1) Vrlo svijestan svoga prestiža, Napoleon je znao, da ga uve aje postupaju i kao s konjušarima s velikim ljudima, koji su ga okruživali i među kojima je bilo više onih glasovitih konventovaca, koji su tako duго terorizirali Europu. Savremeni opisi puni su injenica, zna ajnih po tu to ku. Jednog dana, u punom državnom vije u, Napoleon se grubo okosnu na Beugnota, postupaju i s njim, kao s kakvim slugom. Proizvevši dojam, on mu se približi i re e: »No, veliki šmokljane, jeste li, napokon našli glavu?« Na to se Beugnot, visok kao hrast, pokloni vrlo duboko i mali taj ovjek, podigavši ruku, uhvati ga za uho, »znak osobite milosti«, piše Beugnot, »familijarna gesta gospodara, koji postaje blagonaklon.« Takvi primjeri jasno predoju, kako može prestiž izazvati nisko puzanje. Oni prikazuju i golemo preziranje velikoga despota prema ljudima, koji su ga okruživali i s kojima je postupao kao s »krmom za topove.«

Davous je kazao, govore i o odanosti Marena i o svojoj: »Kad bi nam car obojici rekao: »Interesi moje politike zahtijevaju, da se Pariz razori, a da nitko iz njega ne izađe ni umakne, Maret bi bio zacijelo sa uvao tajnu, no ne bi se bio mogao sprijeiti, da je ne oda, otposlavši iz grada svoju porodicu. A ja iz straha, da se ne dozna, bio bih ostavio i ženu i djecu.«

Valja držati na umu ovu zaudnu mo fascinacije, da se uzmogne shvatiti onaj divni povratak s Elbe; ono neokivano zauze e Francuske po osamljenom ovjeku, koji je imao pred sobom sve organizirane bile velike zemlje, za koju se moglo misliti, da joj je dozlogrdilo njegovo tiranstvo. Nije mu trebalo više, nego da pogleda generale, koji su bili poslani, da ga uhvate i koji su se zakleli, da e ga uhvatiti. Svi su mu se bez rije i potinili.

»Napoleon se,« pisao je engleski general Wolseley, »iskrcao u Francuskoj gotovo sam i kao bjegunac s malog otoka Elbe, koji je bio njegovo kraljevstvo, te mu je uspjelo za nekoliko sedmica, bez prolijevanja krvi prevrnuti cijelu organizaciju vlasti u Francuskoj pod njenim legitimnim kraljem: da li se je ikad udesnije potvrdila li na snaga nekog ovjeka? Ali od početka do kraja ove vojne, koja je bila njegova posljednja, kolika li je sila, kojom je jednako uplivao na saveznike, prinudivši ih da slijede njegovu inicijativu i kako je malo trebalo, da ih satre!«

Napoleona je preživio njegov prestiž i rastao je i dalje. On je u inio carem jednog njegovog neznatnog ne aka. Gledaju i, kako se danas iznova radja njegova legenda, vidi se, kako je ta velika sjena još uvijek mo na. Zlostavljajte ljude, kako vas je volja, pokoljite ih nekoliko milijuna, sve vam je dopušteno, ako u vas ima dosta prestiža i talenta, da ga uzdržite.

Ovdje sam naveo bez sumnje sasvim izuzetni primjer prestiža, no koji je trebalo navesti, da se predo i geneza velikih religija, velikih doktrina i velikih carstva. Bez vlasti, koja se nad gomilom vrši prestižem, ne bi ta geneza bila razumljiva.

No prestiž se ne temelji samo na osobnoj snazi, vojni koj slavi i religioznom teroru, on može imati i ednije poreklo, pa još uvijek biti znatan. Naš vijek može dati više primjera. Jedan od najve ih, kojeg e se potomstvo sje ati od vijeka do vijeka, dat e historija onog slavnog ovjeka, koji je promijenio lice globa zemaljskog i trgova ke relacije, razdvojivši dva kontinenta. On je uspio u svom pothvatu svojom golemom voljom, ali i fascinacijom, koju je vršio nad svima, koji su ga okruživali. Da skrši jednostupnu protimbu, trebao se samo pokazati. On je as govorio i pod dojmom

dara, što ga je rasprostirao, postajali su mu protivnici prijateljima. Naročito Englezi pobijali su uporno njegovu osnovu, no trebao se samo pojaviti u Engleskoj, da dobije sve glasove. Kad je kasnije prolazio kroz Southampton, zvonjela su mu u slavu sva zvona i danas mu Engleska diže spomenik. »Pošto je sve pobijedio, ljude i stvari, baruštine, hridi i pijesak,« nije više vjerovao u poteškoće i htio Suez ponoviti u Panami. Po eo je s istim sredstvima, no snašla ga starost i uostalom: vjera, koja pokreće brda, pokreće i ih pod uvjetom, da nisu previsoka. Brda su se oduprla i katastrofa, koja je nastala, uništila je blistavu aureolu slave, koja je ovjenčala junaka. Njegov život predočuje, kako može rasti prestiž i kako može nestati. Pošto je u veličini dosegao najveće heroje historije, baciše ga sudovi njegove zemlje u red najnižih zločinaca. Kad je umro, ponesoše njegov osamljeni lijes kroz redove indiferentne gomile. Samo strani suvereni odali su poštu njegovom spomenu, kao jednomu od najvećih ljudi, što ih je historija poznavala.¹⁾

1) Bečki list »Neue Freie Presse« upustila se u pogledu Lessepsove sudbine u razmatranja vrlo ispravne psihologije, koju s toga razloga ovdje donosim:

»Nakon osude Ferdinanda de Lessepsa nemamo više prava, da se pridamo tužnomu koncu Krištofa Kolumba. Ako je Ferdinand de Lesseps sljepar, onda je svaka plemenita iluzija zločin. Drevnost bi Lessepsov spomen bila ovjenčala aureolom slave i poastila ga vrhom nektara nasred Olimpa, jer on je promijenio lice zemlje i izvršio djela, koja upotpunjuju stvoriteljevo djelo. Osudivši Ferdinanda de Lessepsa, uimio se predsjednik apelacionog suda besmrtnim, jer narodi se uvijek pitati za ime ovjeka, koji se nije bojao, da ponizi svoj vijek, zaodjevši kažnjeni kim odijelom starca, čiji je život bio na slavu njegovim savremenicima.

»Neka nam se više ne pripovijeda o neumoljivoj pravdi, tu, gdje vlada birokratska mržnja protiv smionih, velikih djela. Narodi trebaju te odvažne ljude, koji vjeruju u same sebe i prelaze preko svih zapreka, bez obzira na vlastitu osobu. Genij ne može biti mudar, mudrošću se nikad ne bi mogao proširiti krug ljudske aktivnosti.

«... Ferdinand de Lesseps poznao je pjanost slave i gorčinu poreza: Suez i Panama. Tu se srce buni protiv morala uspjeha. Kad je Lessepsu uspjelo, da spoji dva mora, astili su ga prinčevi i narodi; danas, kad se je slomio na kordiljerskim

No razni primjeri, koje sam naveo, pokazuju krajnje oblike. Da se utvrdi u pojedinostima psihologija prestiža, trebalo bi te primjere postaviti na vrh niza, koji bi polazio od osniva religija i carevina, do običnog pojedinca, koji kuša, da opsjeni svoje susjede novim odijelom ili kakvim odličjem.

Između najudaljenijih krajeva toga niza trebalo bi postaviti sve oblike prestiža u različitim elementima neke civilizacije: znanosti, umjetnosti, književnosti itd., pa bi se vidjelo, da on obuhvata osnovne elemente uvjerenja. Svijesno ili ne, bi e, ideja ili stvar, koji imaju prestiža, bivaju putem zaraze odmah nasljedovani i name u cijeloj generaciji izvjesne na inu osjećanja i provođenja njihove misli. Nasljedovanje je uostalom odveć estis nesvjesno i baš to ga činipotpunim. Moderni slikari, koji reproduciraju nejasne boje i ukočene položaje izvjesnih primitivnih bitaka, i ne slute, odakle dolazi njihovo nadahnuće; oni vjeruju u svoju vlastitu iskrenost, pa da nije jedan odličan majstor uskrisio ovaj oblik umjetnosti, bio bi on i dalje smatran samo s naivne i podređene strane. Oni, koji ugledavši se u kakvog drugog umjetnika prvoga reda, mre svoja platna ljubimastim sjenama, ne vide u prirodi više ljubimaste boje, nego što se je vidjelo prije pedeset godina, ali oni su sugestionirani osobnom i specijalnom impresijom slikara, koji je unatoč toj osobitosti umio ste i veliki prestiž. U svim elementima civilizacije moglo bi se lako na i mnogo takvih primjera.

Iz prethodnog se vidi, da se u genezu prestiža mogu uplesti mnogi faktori: jedan od najvažnijih je uspjeh. Svaki ovjek, kojemu što uspije, svaka ideja, koja se nametne, prestaju već time biti osporavani. Da je uspjeh glavni osnov prestiža, dokazuje i to, da potonji gotovo uvijek s njim nestaje. Heroj, kojemu je gomila sino klicala, bit e sutradan izložen ruglu, ako ga je zadesio neuspjeh. Reakcija e biti s tim življa, što je prestiž bio veći. Gomila tada smatra palog junaka sebi ravnim, pa se osvećuje, što se je klanjala pred nadmoćnošću, koje mu više ne priznaje.

Kad je Robespierre dao rubiti glave svojim drugovima i mnogim savremenicima, imao je golem prestiž. Kad mu je neko-

hridima, on je obični sljepar... U tome je rat društvenih klasa, negodovanje birokrata i namještenika, koji se osvećuju kaznenim zakonikom onima, koji su se htjeli izdići iznad druge... Moderni se zakonodavci nalaze u zabuni pred tim velikim idejama ljuskoga genija; javnost ih još manje shvaća i onda je lako državnomu odvjetniku dokazati, da su Stanlev ubojica, a Lesseps varalica.«

liko glasova otelo mo , izgubio je odmah i prestiž, pa ga je gomila pratila na gilotinu s isto toliko kletava, kao što je ju er pratile njegove žrtve. Vjernici uvijek s bijesom razbijaju kipove svojih starih bogova.

Prestiž, koji je neuspjehom uništen, naglo iš ezava. On se takodjer može trošiti diskusijom, ali na vrlo spor na in. No efekat ovog postupka vrlo je siguran. Prestiž, o kojemu se pretresa, nije više prestiž. Bogovi i ljudi, koji su umjeli dugo uvati svoj prestiž, nisu nikad trpjeli pretresanja. Tko ho e, da mu se gomile dive, mora uvijek ostati u razmaku.

ETVRTO POGLAVLJE.

Granice promjenljivosti vjerovanja i mišljenja gomila.

§ 1. Stalna vjerovanja. — Nepromjenjivost izvjesnih op enitih vjerovanja. — Ona su vodi i civilizacije. — Kako ih je teško iskorijeniti. — U emu je netolerantnost vrlina za neki narod. — Filozofska apsurdnost nekog op enitog vjerovanja ne može biti na uštrb njegovom rasprostranju. — § 2. Pokretljiva mišljenja gomila. — Krajnja pokretljivost mišljenja, koja ne potje u iz op enitih vjerovanja. — Prividne izmjenjene ideja i vjerovanja za vrijeme ni od jednog stolje a. — Stvarne granice tih promjenljivosti.. — Elementi, na koje se odnosi promjenljivost. — Današnje nestajanje op enitih vjerovanja i krajnja rasprostranjenost štampe ine u naše vrijeme mišljenja sve pokretljivijima. — Kako se mišljenja gomila o ve ini predmeta klone indiferentnosti. — Nemo vlada, da upravljaju kao nekad mišljenjima. — Današnja razmrmljenost mišljenja spre ava¹ njihovu tiraniju.

§ 1. — Stalna vjerovanja.

Izmedju anatomskih karaktera bi a i njihovih psiholoških karaktera postoji izravna paralelnost U anatomskim karakterima nalazimo izvjesne elemente nepromjenljive ili tako malo promjenljive, da je od potrebe trajanje geoloških vijekova, da se promijene, a kraj tih stalnih, nerazdvojivih karaktera opažaju se vrlo pokretljivi karakteri, koji se lako mijenjaju okolinom, umjem uzgajatelja, katkad do toga stepena, da malo pažljivi posmatra izgubi s vida osnovne karaktere.

Isti pojav nalazimo i kod moralnih karaktera. Pored psiholoških, nerazdvojivih elemenata nekog plemena nalaze se pokretni i promjenljivi elementi. I zato se kod prouavanja vjerovanja i mišljenja nekoga naroda uvijek može konstatirati vrlo stalan snov, na koji se nanižu mišljenja, koja su pokretna kao pijesak, koji pokriva hrid.

Vjerovanja i mišljenja gomila sa injavaju prema tomu dvije odijeljene klase. Na jednoj su strani velika stalna vjerovanja, koja traju više vijekova i na kojima poiva cijela civilizacija, takva su na priliku bila nekad: feudalni pojmovi, kršanske ideje, ideje reformacije, takva su danas: na elarodnosti, demokratske i socijalne ideje. Na drugoj su strani asovita i promjenljiva mišljenja, koja od ve e esti proiziti u iz op enitih pojmova: takve su teorije, koje u izvjesno vrijeme vode umjetnost i književnost, kao što su na priliku one, koje su proizvele romanticizam, naturalizam, misticizam itd. Ova su mišljenja od ve e esti površna kao i moda, pa se i jednako lako mijenjaju. To su oni sitni valovi, koji se neprestano nižu i nestaju na površini dubokog jezera.

Velika op enita mišljenja su sužena u broju. Njihov postanak i njihova smrt ine za svako historiko pleme kulminativne toke njegove historije. One su pravi kostur civilizacija.

Vrlo je lako usaditi u dušu gomila neko prolazno mišljenje, ali je vrlo teško usaditi u nju trajno vjerovanje. A kad se potonje u vrsti, jednako ga je teško razoriti. Ono se od ve e esti može izmijeniti samo uz cijenu žestokih prevrata. No ni revolucije nemaju te mo i, ve ako vjerovanje nije izgubilo gotovo svu svoju vlast nad dušama. Tada revolucije kona no uzdrmaju ono, što je ve bilo gotovo napušteno, no što je jaram navike spre avao, da se sasvim napusti. Revolucije, kad nastaju, zapravo su vjerovanja, koja nestaju.

Lako je razabrati dan, kad koje veliko vjerovanje treba da umre, to je dan, kad se po inje pretresati njegova vrijednost. Budu i da sva op enita vjerovanja nisu drugo, nego fikcija, to se i svaka fikcija može održati samo pod uvjetom, da ne bude podvrgnuta ispitivanju.

No i onda, kad je neko vjerovanje vrlo potreseno, uredbe, koje iz njega potje u, uvaju mu mo i vrlo lagano se gube. A pošto to vjerovanje napokon sasvim izgubi mo , odmah se ruši sve, što je ono podržavalo. Još nikad nije narodu bila dana vlast, da mijenja svoja vjerovanja, a da nije podjedno bio osuđen, da izmijeni sve elemete svoje civilizacije.

On ih mijenja, dokle god ne nadje novo op enito vjerovanje, koje bude prihvaćeno, a dotle živi u anarhiji. Op enita su vjerovanja nužni potporanj civilizacija, ona daju idejama smjer. Samo ona mogu prožimati vjerom i stvarati dužnost.

Narodi su uvijek osje ali korisnost toga, da sti u nova op enita vjerovanja i instiktivno su poimali, da im njihovo nestajanje zna i sas dekadanse. Fanati ki kult Rim bio je po Rimljane vjerovanjem, koje ih je inilo gospodarima svijeta i kad je ovo vjerovanje zamrlo, morao je umrijeti i Rim. I tek pošto su stekli neka vjerovanja, zajedni ka s barbarima, koji su razorili rimsku civilizaciju, mogli su doku iti izvjesnu koheziju i iza i iz anarhije.

Narodi nisu bez razloga uvijek s netolerantnoš u branili svoja uvjerenja. Ta netolerantnost, koja bi se s filozofskog gledišta uvelike mogla podvrgnuti kritici, predo uje u životu naroda najpotrebitiju vrlinu. Da osnuje ili uzdrži op enita mišljenja, srednji je vijek dizao more loma a, a u tome je razlog, zašto je toliko obretnika i novotara umrlo u o aju, da izbjegne mukama. Da brani op enita mišljenja, svijet se toliko puta stubokom uskomešao, i zato su pali, a i padat e milijuni ljudi na bojnomu polju.

Ima velikih poteško a, dok se neko op enito vjerovanje u vrsti, no kad se jednom kona no u vrstilo, njegova je mo dugo nesavladiva, pa makar kako je velika njegova filozofska neispravnost, ono se name e i najsvjetlijim duhovima. Ta nisu li evropski narodi više od petnaest vjekova smatrali neoborivom istinom religiozne legende, koje su jednako barbarske,¹⁾ kad se poblize prou e, kao i one o Molohu. Strašna apsurdnost legende o Bogu, koji se na svom sinu strašnim kaznama osve uje za ne poslušnost jednoga od svojih stvorenja, nije se kroz mnogo vijekova opazala. Najsnažniji geniji, kao Galilej, Newton, Leibnitz, nisu ni trenutka pretpostavljali, da bi se istinitost takvih dogmi mogla pretresati. Ništa ne predo uje bolje hipnozu, koju vrše op enita vjerovanja, no ništa i ne ozna uje bolje ponizuju e granice našega duha.

im se je neka nova dogma usadila u dušu gomila, postaje ona inspirator njenih uredbi, njenih umje a i njenog vladanja. Vlast, koju tada ta dogma vrši nad dušama, jest apsolutna. Ljudi od djela ne misle na drugo, nego da je ostvare, zakonodavci je

1) S filozofskog gledišta barbarske! U praksi su one stvarile sasvim novu civilizaciju i kroz petnaest vijekova do aravale ovjeku one rajske sanje i nade, kojih ne e više poznavati.

primjenjuju, filozofi, umjetnici, književnici bave se same time, da je izraze u raznim oblicima.

Iz osnovnih vjerovanja mogu niknuti poredne, asovite ideje, ali i one uvijek nose žig vjerovanja, iz kojeg su potekle. Egipatska civilizacija, evropska civilizacija srednjega vijeka, muslimanska, civilizacija Arapa, potje u iz sasvim malog broja religioznih vjerovanja, koja su udarila svoj žig na najmanje elemente tih civilizacija i koja omogu uju, da se odmah raspoznaju.

Tim op enitim vjerovanjima valja zahvaliti, što su ljudi svakoga doba okruženi mrežom tradicija, mišljenja i obi aja, kojima se oni ina e ne bi dali upregnuti u jaram, a koji im uvijek, pridavaju uzajamnu sli nost. Ljudima upravljaju i vode ih vjerovanja i obi aji, koji potje u iz tih vjerovanja. Ona odluju najmanjim inima u našem životu i najneodvisniji duhovi ne misle,, da im se otmu. Pravo je tirjanstvo ono, koje se nesvjesno vrši nad dušama budu i da je ono jedino, koje se ne može suzbijati. Tirberije, Džingiskan, Napoleon bili su bez sumnje opaki tirjani, ali Mojsije, Budha, Krist, Muhamed, Luther vršili su bez sumnje na dnu svoga groba kud i kamo dublji despotizam. Tirjanin se može urotom oboriti, ali što može urota protiv dobro u vršenog vjerovanja? U svojoj žestokoj borbi protiv katolicizma i unato prividnom odobrenju gomila, kao i unato razornim postupcima, poput onih inkvizicije, naša je velika revolucija ostala pobijedjena. Jedini pravi tirjani, koje je ovje anstvo poznavalo, bile su uvijek sjene mrtvih ili iluzije, koje je ono sebi stvaralo.

Filozofska apsurdnost, koju esto pokazuju op enita vjerovanja, nije nikad bila zaprekom njihovoj pobjedi. Ta pobjeda kao da je samo i mogu a pod uvjetom, da ona sadržavaju neku tajanstvenu apsurdnost. O ita slabo a savremenih socijalisti kih vjerovanja ne e ih sprije iti, da triumfiraju u duši gomila. Njihova prava inferiornost naprama svim religioznim vjerovanjima sa stoji se samo u tome, što se ideal sre e, koji obe aju potonja, ima ostvariti tek u nekom budu em životu, pa njegovo ostvarenje nije nitko mogao osporiti. Ideal socijalisti ke sre e ima se ostvariti na zemlji, te e ve prvi pokušaj ostvarivanja predo iti ništavost obe anja i novo e vjerovanje u isti mah izgubiti sav svoj prestiž. Njegova e mo rasti samo do dana, kad nakon slavlja otpo ne prakti no ostvarivanje. I u tome je razlog, što ova nova vjera, koja u po etku kao i sve, koje su joj prethodile, vrši razornu ulogu, ne e kasnije mo i, kao one prve, vršiti ulogu tvorca.

2. — Pokretna mišljenja gomila.

Iznad stalnih vjerovanja, kojih smo mo sada prikazali, nalazi se sloj mišljenja, ideja, misli, što se neprestano radjaju i umiru. Neke od njih traju samo po jedan dan, no i najvažnije rijetko preživljuju jednu generaciju. Ve smo istaknuli, da su promjene, koje nastaju u tim mišljenjima, katkad više površne, nego stvarne i da uvijek nose žig plemenskih osobina. Prouimo li na priliku politike uredbe zemlje, gdje živimo, vidimo, da stranke prividno najopreznijih smjerova: monarhisti, radikali, imperijalisti, socijalisti itd. imadu sasvim identičan ideal i da taj ideal jedino odgovara duševnoj strukturi našega plemena, jer se pod analognim imenima nalazi kod drugih plemena sasvim oprečan ideal. Osnov stvari ne mijenjaju imena, koja se daju mišljenjima, niti varava prilagodjivanja. Gradjani revolucije, prožeti latinskom literaturom i koji upiru i o i u rimsku republiku, usvajahu njene zakone, njene liktorske snopice i toge, te nastojahu, da nasljeđuju njene uredbe i primjere, nisu postali Rimljanima, jer su bili pod dojmom moćne historijske sugestije. Zadaća je filozofa, da ispita, što pod prividnim promjenama preostane od starih vjerovanja i da odvoji ono, što je, u hitroj bujici mišljenja determinirano općenitim vjerovanjima i dušom plemena.

Bez ovog filozofskog kriterija moglo bi se misliti, da gomile esto i po volji mijenjaju politiku ili religiozna vjerovanja. Cijela historija, politika, religiozna, umjetnika, književna, kao da to uistinu potvrđuje.

Uzmimo na priliku samo vrlo kratko razdoblje iz naše historije, od godine 1790. do 1820., to jest trideset godina, trajanje jedne generacije. Tu ćemo vidjeti, kako gomile, isprva monarhisti ke, postaju vrlo revolucionarne, zatim vrlo imperijalisti ke, a zatim opet vrlo monarhisti ke. U religiji prelaze one u isto doba s katolicizma na ateizam, zatim na deizam, iza čega se opet vraćaju najpretjeranijim formama katolicizma. A to nisu samo gomile, već jednako i svi, koji njima upravljaju. Moramo se uditi gledajući, kako oni veliki Konventovci, zakleti neprijatelji kraljeva, koji zaziru od bogova i gospodara, postaju Napoleonu pokornim slugama, a zatim pobožno nose svijet u procesijama pod Ljudevitom XVIII.

A kroz sedamdeset daljnjih godina kojih li i opet promjena u Mišljenjima gomila! »Perfidni Albion« s početka vijeka, postao je pod Napoleonovim nasljednikom saveznikom Francuske; Rusija, koju smo u dva navrata napali oružanom silom i koja je toliko

povladjivala našim posljednjim jadima, odjednom se poela smatrati prijateljicom.

U književnosti, umjetnosti, filozofiji promjene su mišljenja još mnogo brže. Romanticizam, naturalizam, misticizam itd., redom se radjaju i umiru. Umjetnik i pisac, kojemu se još jučer pljeskalo, sutra je već duboko prezren.

No što vidimo, analiziraju i sve te promjene, koje su prividno tako duboke? Sve one promjene, koje su oprečne općenitim mišljenjima i osjećajima plemena, vrlo kratkog su vijeka i skrenuta rijeka brzo poprima opet svoj tok. Mišljenja, koja nisu u vezi ni s kojim općenitim vjerovanjem niti plemenskim osjećajem i koja prema tomu ne bi mogla imati stalnosti, prepuštena su na milost i nemilost svakomu služaju ili bolje reći najmanjim promjenama milieu-a. Obrazovana sugestijom i zarazom, ona su uvijek asovita; ona se radjaju i nestaju ponekad jednako brzo, kao pješane sipine, što ih uobliči vjetar na obali morskoj.

U naše vrijeme skup pokretnih mišljenja gomila već i, nego što je ikad bio i to s tri različita razloga:

Prvi je razlog, što stara vjerovanja, gube i sve više svoju vlast, ne utječu više kao nekad na prolazna mišljenja, da im dadu izvjesni pravac. Nestanak općenitih vjerovanja ustupa mjesto množini posebnih mišljenja, koja su bez prošlosti i budućnosti.

Drugi je razlog, što gomile, postaju i sve veće i veće, ima sve manje i manje protuteže za održanje ravnoteže, te se tako krajnja pokretljivost ideja, koju smo kod njih utvrdili, može slabodno očitovati.

Treći je razlog napokon današnja rasprostranjenost štampe, koja neprestano stavlja pred oči gomila najoprečnija mišljenja. Sugestije, koje svako od tih mišljenja može proizvesti, uništavaju odmah oprečne sugestije. Iz toga slijedi, da se svako mišljenje ne može rasprostraniti i da je osuđeno na vrlo kratak vijek. Ono je umrlo, prije nego što se moglo dosta rasprostraniti, da postane općenitim.

Iz ovih raznih uzroka proizašao je sasvim nov pojav u historiji svijeta, koji je vrlo značajan po savremeno doba, mislim naime nemoć vladara, da ravnaju mišljenjem.

Nekad, a taj nekad nije vrlo daleko, akcija vlada, utjecaj nekolicine pisaca i sasvim malenog broja novina, sa injavahu prave regulatore javnog mišljenja. Danas su pisci izgubili svaki utjecaj, a novine su samo ogledalo mišljenja. Što se državnika tiče, oni

su daleko od toga, da upravljaju mišljenjem, oni samo nastoje, da ga slijede. Oni se boje mišljenja, koje katkad ide do terora i oduzima im svaku odredjenost pravca u držanju.

Prema tomu mišljenje gomila teži, da sve više postane vrhovnim regulatorom politike. Ono danas nameće alijanse, kako smo netom vidjeli u alijansi s Rusijom, koja je isključivo proizašla iz popularnog pokreta. Vrlo je zanimljiv simptom, gledati danas pape, kraljeve i careve, kako se podvrgavaju interviewu, da u danom predmetu iznesu svoje mišljenje na ocjenu gomila. Nekad se je moglo reći, da politika nije stvar osjeća. Može li se to ustvrditi danas, gdje ju sve više vode impulsi nestalnih gomila, koje ne poznaju razum i koje može voditi samo osjećaj?

Što se tiče štampe, te nekadašnje vodilje mišljenja, ona je morala, kao i vlade, izbjeliti pred silom gomila. Ona bez sumnje posjeduje znatnu moć, no samo zato, jer je ona isključivo refleksi mišljenja gomila i njihovih neprestanih promjena. Pošto je postala jednostavnom agencijom za informacije, ona se odrekla toga, da nameće kakvu ideju ili doktrinu. Ona slijedi sve promjene javnoga mišljenja i potrebe konkurencije je obvezuju, da ih slijedi, jer je inače izgubiti bitno. Stari ugledni i nekad uplivni organi, kao *Constitutionnel*, *Debats*, *Siecle* ija je proricanja prijašnja generacija pobožno slušala, išeznuli su ili postali informativni listovi, isprepleteni zanimljivim kronikama, mondainim brbljarijama i financijskim reklamama. Koji bi danas list bio dosta bogat, da bi mogao dopustiti svojim urednicima osobna mišljenja i koju bi vrijednost imala ta mišljenja kraj Italaca, koji traže samo informacije ili zabave i koji iza svake preporuke naslućuju spekulanta. Ni kritika nema više moći, da protura kakvu knjigu ili pozorišni komad. Ona im može naškoditi, ali ne može koristiti. Novine su toliko svijesne beskorisnosti svega, što je kritika ili osobno mišljenje, da su pomalo dokinule literarne kritike, ograničivši se samo na to, da navedu naslov knjige s dva ili tri retka reklame, a za dvadeset godina dogoditi se se po svoj prilici isto i s kazališnom kritikom.

Danas je postalo bitnim poslom štampe i vlada: uvrebiti mišljenje. Kakvo je djelovanje proizveo koji događaj, zakonski prelog, politički govor, ovo im treba neprestano doznati, a to nije laka stvar, jer ništa nije tako pokretljivo i promjenljivo, kao misao gomila i ništa nije tako isto, kao vidjeti, da gomile s anatemom primaju ono, što su sino s klicanjem pozdravljale.

Ovo potpuno odsuće pravca u mišljenju i, u isto doba raspadanje općenitih vjerovanja, urodilo je, kao konačnim rezultatom, potpunim razmravljenjem svih uvjerenja i sve veće omindiferentnošću u gomila naprama svemu, što se ne odnosi na njihove neposredne interese. Pitanja doktrina, kao što je socijalizam, dobivaju uistinu uvjerenje brani se samo u najnepismenijim slojevima, na priliku: među rudarskim i tvorničkim radništvom. Mali gradjanin i radnik, koji je barem donekle polazio školu, postao je skeptik ili se barem ne da.

Evolucija, koja se je na taj način kroz dvadeset i pet godina izvršila, upravo je frapantna. U prethodnom razdoblju, koje nije baš daleko, imala su još mišljenja općenitu orijentaciju; ona su proizlazila iz usvojenja nekog osnovnog vjerovanja. Samom injenicom, što je netko bio monarhist, imao je u historiji, kao i u znanosti izvjesne vrlo određene ideje, — a samom injenicom, da je bio republikanac, imao je sasvim oprečne ideje. Monarhist je znao, da je samo sobom razumljivo, da ovjek ne potječe od majmuna, a republikanac je jednako pouzdano znao, da potječe od Monarhist je morao govoriti o revoluciji s grozom, a republikanac s poizanjem. Bilo je imena, kao Robespierre i Marat, koja je trebalo izricati pobožna lica, a bilo je i drugih, kao Cezar, August, Napoleon, koja se nisu smjela promrsiti bez pogrda. Ovaj naivni način shvaćanja bio je općenit, ne izuzevši ni samu našu Sorbonu.1)

Danas, pred diskusijom i analizom, gube sva mišljenja svoj prestiž; njihova oštrina brzo otupi, a vrlo malo ih ostane, koja bi nas mogla zagrijati.

Ne žalimo mnogo ovu općenitu razmravljenost mišljenja! Da je to simptom dekadanse u životu nekog naroda, ne može se ospo-

1) Izvjesne stranice knjiga naših zvanih profesora vrlo su zanimljive u tom obziru i pokazuju, kako je našom sveuilišnom izobrazbom slabo razvijen kritički duh. Kao primjer u navesti slijede četke izvadjene iz »Francuske revolucije« jednog bivšeg profesora povijesti na Sorboni, koji je bio i ministar prosvjete:

»Zauzeće bastilje kulminirajuće je djelo ne samo u povijesti Francuske, već i itave Evrope. Njime se po inje nova historija svijeta!«

Što se Robespierre-a tiče, doznajemo iz iste knjige, da je »njegovu diktaturu proizašla iz općeg mišljenja, uvjerenja i moralnog autoriteta; ona je bila u neku ruku pontifikat u rukama kreteljima posna ovjeka!« (Str. 91. i 220.)

riti. Nema sumnje, da vidoviti ljudi, apostoli, vodje, ukratko: oni, koji su vrsto uvjereni, imadu drugu moć, nego oni, koji sve ne-
giraju, kritičari i nehajnici; no ne zaboravimo, da bi uz današnju
moć gomila, ako bi jedno jedino mišljenje zadobilo dovoljno pre-
stiža, da se svima nametne, ono doskora bilo zaodjeveno tolikom
tiranskom vlašću, da bi mu se brzo moralo sve pokloniti i da bi
za dugo bilo zaključeno doba slobodnog pretresanja. Gomile ponekad
predstavljaju mirne gospodare, kakvi su bili u svoje doba Helio-
gabal i Tiberije, no one imadu i bijesnih hirova. Kad je neka ci-
vilizacija zrela, da im padne u ruke, ona je previše izložena slu-
čaju, a da bi mogla dugo potrajati. Ako bi išta moglo malo usporiti
as uništenja, bila bi to upravo krajnja pokretljivost mišljenja i sve
veće i nehaj gomila prema svakom općenitom vjerovanju.

TREĆA KNJIGA.

Klasifikacija i opis raznih kategorija gomili

PRVO POGLAVLJE.

Klasifikacija gomila.

Općenita razdioba gomila. — Njihova klasifikacija. — § 1.
Heterogene gomile. — Kako se one razlikuju. — Utjecaj
plemena. — Duša gomile jest to slabija, što je jača duša plemena.
- Duša plemena predočuje stanje civilizacije, a duša gomile stanje
barbarstva. — § 2. Homogene gomile. — Razdioba homo-
genih gomila. — Sekte, kaste i klase.)

Naprijed smo opisali općenite karaktere, koji su zajednički
psihološkim gomilama. Ostaje nam, da iznesemo posebne karak-
tere, koji se priključuju općim karakterima, prema raznim katego-
rijama zajednica, kad se one, pod utjecajem podesnih podražaja
promeću u gomilu.

Pozabavimo se najprije s nekoliko riječi i klasifikacijom
gomila.

Polazna točka bit će nam obično mnoštvo. Najniži se oblik
mnoštva javlja, kad je ono sastavljeno od pojedinaca, koji pripa-
daju raznim plemenima. U ovoga nema drugih zajedničkih veza,
nego volja poglavice, koja se više ili manje štuje. Kao tip takvih
mnoštava mogu se postaviti barbari sasvim različitih porekla, koji
su više vijekova provaljivali u rimsko carstvo.

Iznad ovih množina različitih plemena nalaze se one, koje
su pod utjecajem izvjesnih faktora stekle zajedničke karaktere i
napokon sačinile pleme. One će predočiti specijalne značajke go-
mila, no ovim će značajkama više ili manje gospodovati plemenske
osobine.

Ove dvije kategorije množina mogu se pod utjecajem faktora,
koje smo u ovom djelu proučiti, pretvoriti u organizirane ili psiho-
loške gomile. U tim organiziranim gomilama možemo utvrditi
slijede u razdiobu:

A. Gomile heterogene	}	1. Anonimne. (Na priliku ulične gomile.)
		2. Neanonimne. (Porote, parla- mentarne skupštine itd.)
B. Gomile homogene	}	1. Sekte. (Političke sekte, religi- ozne sekte itd.)
		2. Kaste. (Vojničke kaste, sve- ničke kaste, radničke kaste itd.)
		3. Klase. (Gradjanska klasa, se- ljačke klase itd.)

Označimo s nekoliko riječi i razne karaktere ovih različitih
kategorija gomila.

§ 1. — Heterogene gomile.

Ovo su one zajednice, kojih smo karaktere ispitali u ovoj
knjizi. One se sastoje od bilo kakvih pojedinaca, bez obzira na za-
nimanje i inteligenciju.

Znamo, da se samom činjenicom, kad ljudi sačinjavaju uzbu-
denu gomilu, njihova zajednička psihologija bitno razlikuje od
njihove individualne psihologije i da ih ni inteligencija ne izu-
zima iz toga razlikovanja. Vidjeli smo, da u zajednicama inteli-
gencija ne igra nikakve uloge. Tu rade samo nesvjesni osjećaji.

Jedan osnovni faktor, pleme, čini, da se različite heterogene
gomile dosta duboko međusobno razlikuju.

Ve smo se više puta navratili na ulogu plemena, pa smo predo ili, da je ono najmo nije od svih faktora, podobnih, da određuju akcije ljudi. Ono jednako o ituje svoju akciju u karakterima gomila. Gomila, sastavljena od makar kakvih pojedinaca, ali samih Engleza ili Kineza, duboko e se razlikovati od druge gomile, sa- stavljene takodjer od makar kakovih pojedinaca, ali razli itih ple- mena: na priliku Rusa, Francuza, Španjolaca.

Duboke razrožnosti, koje u na inu osje anja i mišljenja stvara kod ljudi nasljednu duševni sastav, izbijaju neposredno, im pri- like, koje su uostalom dosta rijetke, skupe u istu gomilu, u prili no jednakim razmjerima, pojedince raznih narodnosti, makar kako su prividno istovjetni interesi, koji su ih sakupili. Pokušaji socija- lista, da na velikim kongresima sjedine predstavnike radni koga pu anstva svih zemalja, dovadjali su uvijek do najbjesnijih nesu- glasica. Latinska gomila, bila ona makar koliko revolucionarna ili konservativna, apelirat e, da ostvari svoje zahtjeve, na posredo- vanje države. Ona je uvijek centralisti ka i više ili manje cezari- sti ka. Engleska ili američanska gomila naprotiv, ne poznaje dr- žavu i apelira samo na privatnu inicijativu. Francuska gomila drži se u prvom redu jednakosti, a engleska gomila slobode. I baš te plemenske razlike ine, da ima gotovo isto toliko oblika socija- lizma i demokracije, koliko i narodnosti.

Duša plemena gospoduje potpuno dušom gomile. Ona je mo ni supstrat, koji postavlja granice njenim oscilacijama. Sma- trajmo kao bitan zakon, da se niži karakteri gomila to manje isti u, što je ja a duša plemena. Stanje gomile i gospodstvo gomile jest barbarstvo i povratak u barbarstvo. Do- bivaju i solidno sastavljenu dušu, pleme se sve više otkida ispod nepromišljene vlasti gomila i izlazi iz barbarstva.

Osim plemena, mogla bi za heterogene gomile postaviti je- dina važna klasifikacija samo time, da se razlu e u anonimne gomile, te u neanonimne gomile, kakve su parlamentarne skup- štine i porote. Osje aj odgovornosti, kojega kod prvih nema, a kod drugih je razvijen, daje njihovim inima esto vrlo razli ite orien- tacije.

§ 2. — Homogene gomile.

Homogene gomile sadržavaju: 1. sekte, 2. kaste, 3. klase.

Sekta ozna uje prvi stepen u organizaciji homogenih go- mila. Ona obuhvata pojedince ponekad vrlo razli ita odgoja, zani-

manja, milieu-a, koje medjusobno ne veže ništa osim njihovog vje- rovanja. Takve su na priliku religiozne i politi ke sekte.

Kasta predo uje najviši stepen organizacije, za koji je go- mila podobna. Dok sekta obuhvata pojedince vrlo razli itih zani- manja, odgoja, milieu-a, vezane samo zajedni kim vjerovanjem, obuhvata kasta samo pojedince istoga zanimanja i dosljedno tomu gotovo sasvim sli nog odgoja i milieu-a. Takve su na priliku voj- ni ka i sve eni ka kasta.

Klasu sa injavaju pojedinci raznih porekla, sakupljeni: ne zajedni kim vjerovanjem, poput lanova sekte, ni zajednicom zva- ni nih zanimanja, kakvi su lanovi kaste, ve izvjesnim vrlo sli nim interesima, životnim navikama i odgojem. Takve su na priliku kasta građanska, poljoprivredna itd.

Budu i da se u ovom djelu bavim samo heterogenim gomi- lama, ostavljaju i studij homogenih gomila (sekta, kasta i klasa) za drugu knjigu, ne u se ovdje zaustavljati na karakterima potonjih. Studij heterogenih gomila pako ograni it u na prou avanje nekih određenih kategorija gomile, izabranih kao tipove.

DRUGO POGLAVLJE.

Tako zvane kriminalne gomile.

Tako zvane kriminalne gomile. — Gomila može biti legalno, no ne psihološki kriminalna. — Potpuna nesvjesnost ina gomila. — Razni primjeri. — Psihologija septembrista. — Njihov na in mišljenja, njihova osjetljivost, njihova krvožednost i njihova mo- ralnost.

Kad gomile nakon izvjesnog razdoblja uzbuđenja, zapadnu u stanje obi nih nesvjesnih automata, vodjenih sugestijama, tad ih ja o ito teško kvalificirati, no ni u jednom slu aju ne valja ih kvalificirati kao kriminalne. Ovaj pogrešni naziv ostavljam samo zato, jer je posve en najnovijim psihološkim istraživanjima. Iz- vjesni ini gomila zacijelo su kriminalni, ako se promatraju sami za sebe, no i onda s istim pravom, kao i in tigra, koji je progutao kakvog Hinduza, pošto je najprije pustio svojim malima, da ga malo izmrcvare, da se pozabave.

Zlo ini gomila imadu redovito svoj motiv u nekoj mo noj sugestiji i pojedinci, koji su u njima u estvovali, uvjereni su, da su se pokoravali dužnosti, što nikako nije slu aj kod obi nih zlo inaca.

Historija zločina, koje su gomile počinjale, dokazuje gornje navode.

Kao tipičan primjer može se navesti ubojstvo ravnatelja bastilje de Launaya. Pošto je tvrdjava bila zauzeta, dobivao je ravnatelj, okružen vrlo uzbudjenom gomilom, sa svih strana udarce. Predlagalo se, da se objesi, da mu se odrubi glava ili da se priveže za konjski rep. Dok se je branio, udari on iz nepažnje nogom jednoga od prisutnih. Netko predloži i njegova sugestija bude odmah po gomili prihvaćena i burno pozdravljena, da naime onaj, kojega je ravnatelj udario nogom, odrubi potonjemu glavu.

»Ovaj, kuha bez mjesta, koji je u okolici pošao do bastilje, da vidi, što se događa, pomisli, da je čin, što se općenito predlaže, rodoljuban i da je zaslužiti kolajnu, uništivši onog ovjeka. I on ga udari sabljom, koju su mu predali, po golom vratu, no kad tupa sablja nije sjekla, izvadi on iz džepa mali nož sa crnim drškom i (kao kuha umio je rezati meso) sretno izvrši svoj posao.«

Ovdje se jasno vidi više spomenuti mehanizam. Pokoravanje sugestiji, koja je s tim moguća, što je zajednička, uvjerenje ubice, da je počinio vrlo zaslužno djelo i uvjerenje s tim prirodnije, što mu sugrađani jednodušno povlađuju. Sličan se može kvalificirati kriminalnim s psihološkog, no ne može s legalnog stajališta.

Općeniti karakteri tako zvanih kriminalnih gomila su oni isti, koje smo konstatovali kod svih gomila: sugestivnost, lakovjeranost, pokretljivost, pretjerivanje, u dobrim i zlim osjećajima, očitovanje izvjesnih oblika moralnosti itd.

Sve ove karaktere naći ćemo i kod jedne od gomila, koje su u našoj historiji ostavile najčvršće uspomene: kod septembrista. Ona uostalom pokazuje mnogo sličnosti s gomilama, koje su skrivile Bartolomejsku noć. Pojednostiti prepuštam Taine-ovom opisu, koje je on crpio iz savremenih memoara.

Ne zna se pouzdano, tko je izdao odredbu ili sugerirao, da se isprazne tamnice i pokolju uapšenici. Bio to Danton, kako je vjerojatno ili koji drugi, ne dolazi u obzir; jedina činjenica, koja nas zanima, sastoji se u snažnoj sugestiji, koju je primila gomila, koja je imala izvršiti pokolj.

Gomila, koja je to imala učiniti, sastojala se od tri stotine ljudi i sačinjavala potpuni tip heterogene gomile. Izuzevši neznatni broj zvanih lupeža, sastojala se od trgovaca i obrtnika svih struka: postolara, bravara, vlasuljara, zidara, slugu, služnika itd. Pod utjecajem primljene sugestije, oni su, kao i gornji kuha, pot-

puno uvjereni, da vrše domoljubnu dužnost. Oni su vršili dvojaku funkciju, sudaca i krvnika, no nisu se ni u kojem pogledu smatrali zloincima.

Prožeti važnošću svoje dužnosti, započeo posao obrazovanjem nekoga suda i neposredno iza toga javio se duh jednostranosti i jednako jednostrane pravosti gomila. Vidjevši, kolik je broj optuženih, bude odmah na početku zaključeno, da se plemi i, sve enici, asnici, kraljevi sluge, to jest sve osobe, koji su ve svojim zvanjem u oćima dobrog rodoljuba dokazale svoju krivnju, hrpimice pokolju, bez posebne odluke. Ostalima se suditi po licu i reputaciji. Primitivnoj savjesti gomile bilo je na taj način udovoljeno i sad je ona mogla sasvim legalno pristupiti pokolju i dati oduška svojim krvožednim nagonima, kojih smo genezu na drugom mjestu predočili i koje zajednice mogu uvijek razviti do vrlo visokog stepena. Oni međutim neće spriječiti — što je pravilo kod gomila — da se ne oćituju i drugi, suprotni osjećaji, koji ih prate, kao što je osjetljivost, koja je isto jednako pretjerana, kao i krvožednost.

»Oni imaju ekspanzivnu simpatiju i naglu osjetljivost pariskih radnika. U tamnici Abbay jedan od njih, doznajući, da su uapšenici bili dvadeset i šest sati bez vode, htjede da utuće tamnicara, kojega je teretio propust i bio bi to učinio, da se nisu sami uapšenici za nj zauzeli. A kad je koji uapšenik bio riješen krivnje (po njihovom improviziranomu sudu), sve ga je oćuševljeno grlilo, stražari i krvnici, sve mu je mahnito pljeskalo i zatim se opet latioše posla, da redom ubijaju. Za vrijeme pokolja neprestano je vladala neka ljubezna veselost. Plesali su i pjevali oko lešina, dijelili klupe, »za dame«, koje su bile sretne, gledaju i, kako se ubijaju aristokrati. Oni su i dalje dokazivali neku specijalnu pravost. Kad se jedan ubica potužio, da su u Abbayu dame pret' daleko smještene, da dobro ne vide i da bi neki od prisutnika takodjer htjeli uživati, mlate i aristokrate, oni dadoše pravo ovom prigovoru i narediše, da se žrtve lagano vode između dva reda prisutnika, no da ih ovi smiju udarati samo tupim bridom sablje, da produlje kazan. Iz tamnice La Force izveli su žrtve sasvim nage, mrcvarili ih pol sata, a zatim, pošto je svatko sve dobro vidio, dotukli ih, rasporivši im trbuh.

Ovi su krvnici u ostalom vrlo skrupulozni i oćituju moralnost, za koju smo već istaknuli, da postoji u grudima gomila. Oni neće, da se domognu novca i dragocjenosti žrtava, već ih nose na stol odbora.

U svim njihovim inima nalaze se uvijek one primitivne forme razmatranja, koje su značajne po dušu gomila. Pošto su tako poubijali 1200 do 1500 neprijatelja naroda, netko primijeti i njegova bi sugestija odmah prihvaćena, da ostale tamnice, u kojima se nalaze stari prosjaci, skitnice, maloljetni uapšenici, hrane zapravo ljude, koji badava jedu, te da bi bilo dobro, da se i ovih riješe. Uostalom i među njima ima zacijelo neprijatelji naroda, kao što je na priliku gospodja Delarue, udovica nekog trgovatelja. »Ona mora biti bijesna, što je u zatvoru; kad bi mogla, zapalila bi Pariz; bit će, da je ona to rekla, ona je to i rekla! Metimo još malo!« Objašnjenje se u ini o evidnim i oni su i ove uapšenike redom poklali, ne izuzevši ni pedesetak djece u dobi od dvanaest do sedamnaest godina, koja bi uostalom kasnije mogla postati neprijateljima naroda, zarad toga je u o evidnom interesu, da ih se riješi.

Iza jedne sedmice rada bilo je sve svršeno i ubice su mogli misliti na odmor. Duboko uvjereni, da su stekli zasluge za otadžbinu, podjose, da od vlasti traže nagradu; najgorljiviji išli su tako daleko, da su zahtijevali i kolajnu.

Historija komune od godine 1871. daje nam više fakata, koji su sli ni prijašnjima. A sa sve veim utjecajem gomila i neprekidnim kapitulacijama vlasti pred njima, zacijelo ćemo mo i vidjeti i mnogo drugih.

TREĆE POGLAVLJE.

Porotnici.

Porotnici. — Glavni karakteri porota. — Statistika pokazuje, da su njihove odluke neovisne o njihovom sastavu. — Kako bivaju porotnici impresionirani. — Slaba akcija razmišljanja. — Metode uvjeravanja glasovitih odvjetnika. — Priroda zločina, za koje su porotnici blagi ili strogi. — Korisnost porotne uredbe i krajnja pogibelj, koju bi imala njena zamjena redovitim sudovima.

Budu i da ovdje ne mogu istražiti sve kategorije mješovitih sudaca, ispitat u samo najvažniju od njih: porotnike. Ovi mješoviti suci pružaju prekrasan primjer neanonimne heterogene gomile. Tu nalazimo sugestivnost, prevlast nesvjesnih osjećaja, slabu podobnost za razmatranje, utjecaj vodja itd. Proučavaju ih, imaju prilike, da posmatramo zanimljive pojedinosti o zabludama, koje mogu poiniti osobe, neupućene u psihologiju zajednica.

Porotnici nam prije svega daju krasan primjer o slaboj važnosti, što je u pogledu presudjivanja ima duševni niveau raznih elemenata, koji sa injavaju gomilu. Vidjeli smo, da inteligencija ne igra nikakvu ulogu, kad je neka skupština pozvana, da dade svoje mišljenje o nekom pitanju, koje nema sasvim tehnički značaj i da skup naučnjaka ili umjetnika ve samom injenicom, što su zajedno, nema o općenitim predmetima mnogo drugačijih mišljenja, nego skup zidara ili sitnjara. U razna doba, naročito prije godine 1848. uprava je brižno birala lica, koja su bila zvana, da sastavljaju porotu, pa ih je birala između prosvjetljenih klasa: od profesora, inovnika, književnika. Danas se porota sastavlja od malih trgovaca i obrtnika i pomoćnika. I sad se moradoše za uđiti strukovni pisci, jer makar kako je porota bila sastavljena, statistika dokazuje, da su njene presude bile istovjetne. I sami suci, koji su toliko neskloni uredbi porote, morali su priznati ispravnost ove tvrdnje. Evo, što piše u tom pogledu jedan bivši predsjednik porote, Berard des Glajeux u svojim »Uspomenama«:

»Danas su izbori porota zapravo u rukama općinskih odbornika, koji primaju ili odbacuju, po svojoj volji, prema politici koju i bira koj zauzetosti, koja zasijeca u njihovu situaciju... Veina izabranih se sastoji od manje uglednih trgovaca, koji se prije nisu birali i od inovnika izvjesnih administracija... Sva se mišljenja stapaju sa svima zanimanjima u ulozici suca, mnogi gorljivi novajlije, kao i ljudi najbolje volje nadju se u najskromnijim situacijama i duh popte nije se promijenio: njene su presude ostale

Iz mjesta, koje sam naveo, zapamtiti ćemo zaključke, koji su vrlo ispravni, no ne objašnjenja, koja su vrlo slaba. Ovoj se slabosti i ne treba previše uđiti, jer psihologija gomila, a prema tomu i porotnika, o ito je bila jednako nepoznata odvjetnicima kao i sucima. Dokaz nalazim u injenici, koju iznosi malo prije citirani autor, a prema kojoj je jedan od najglasovitijih odvjetnika pred porotama, Lachaud, inio sistematski upotrebu od svog prava otklanjanja naprama svim inteligentnim licima, koja su u estvovala u poroti. A iskustvo — jedino iskustvo — najposlije je pokazalo svu beskorisnost ovih otklona. Dokaz je u tome, što su se danas državni odvjetnik i odvjetnici, barem u Parizu, toga sasvim odrekli i kako primjeću Glajeux, presude se nisu promijenile »one nisu ni bolje ni gore.«

Poput svih gomila porotnici se vrlo lako impresioniraju osjećajima, a vrlo slabo razlaganjima. »Oni ne mogu da odole«, piše

jedan odvjetnik, »kad vide ženu, gdje doji dijete ili kad pristupi itav niz siro adi.« »Dostaje, da kakva žena bude prijatna, da ste e blagohotnost porote.«

Neumoljivi u zlo inima, koji ih mogu dirnuti — i koji su uostalom bez sumnje u društvu najviše omraženi — porotnici su naprotiv vrlo blagi u tako zvanim strasnim zlo inima. Oni su rijetko strogi u edomorstvu, što ga po injaju djevoja ke majke, a ni prema ostavljenoj djevojci, koja polije vitriolom svoga zavodnika, osje aju i vrlo dobro nagonom, da ti zlo ini baš nisu pogibeljni po društvo¹⁾ i da je u zemlji, gdje zakon ne zaštiti uje ostavljene djevojke, zlo in one, koja se osve uje, više koristan, no štetan, jer zastrašuje budu e zavodnike.

Porote, kao i sve gomile, veoma zablještava prestiž i predsjednik Glajoux umjesno primje uje, da su porote, koje su vrlo demokratske svojim sastavom, vrlo aristokratske u svojim osjećajima: » Ime, poreklo, velik imutak, glas, obrana kakvog glasovitog odvjetnika, stvari, koje odlikuju i stvari, koje se svijetle, znatan su potporanj u ruci optuženih.«

Utjecati na osje aje porotnika i kao kod svih gomila, razlagati vrlo malo ili upotrebljavati tek primitivne oblike razlaganja, mora biti glavna zada a svakog dobrog odvjetnika. Jedan engleski odvjetnik, koji je bio na glasu sa svojih uspjeha kod porotnih sudova, lijepo je predo io na in, kako treba postupati.

»On je govore i pažljivo motrio porotu. To je povoljan momenat. S nešto vještine i vježbe ita odvjetnik, na licima u inak u inak svake fraze, svake rije i, a iz toga izvodi zaključke. U

1) Nuzgredno pridodajemo, da ova razdioba na zlo ine opasne po društvo i zlo ine neopasne po društvo, nije bez svake ispravnosti. Cilj kaznenih zakona treba da štiti društvo od pogibeljnih zlo inaca, a ne da im se osve uje. No naši zakonici, a naročito duh naših sudaca sasvim su prožeti duhom osvete starog primitivnog prava i termin »vindicta« (v i n d i c t a, osveta) još se uvijek upotrebljava. Ovu tendenciju sudaca dokazuje i to, da mnogi od njih ne e, da primjenjuju izvršni Berangerov zakon, koji dopušta kažnjeniku, da ne izvrši kaznu, osim u sluaju preupada. A nema ni jednog suca, koji ne bi znao, jer to i statistika dokazuje, da izvršenje prve kazni gotovo bezizuzetno radja preupadom. Kad suci puste osuđenoga na slobodu, uvijek im se ini, da društvo nije osve eno. Da ne ostane neosve eno, oni radije stvaraju pogibeljnog zlo inca preupadnika.

prvom se redu radi o tom, da uo i lanove, koje je ve u po etku predobio. Pošto mu je uspjelo ove potpuno predobiti, prelazi on na porotnike, koji su o ito zlo raspoloženi, pa nastoji pogoditi, zašto su protiv optuženika. Ovo je delikatni dio posla, jer tu, da se osudi jedan ovjek, može biti beskrajno mnogo razloga, koji su izvan osje aja pravi nosti«.

U ovih nekoliko redaka sadržan je sav mehanizam govornika umjetnosti, pa iz njih vidimo, zašto je unaprijed pripravljen govor beskoristan, jer valja umjeti svaki as mijenjati upotrebljene rije i prema proizvedenom dojmu.

Govornik ne treba uvjeravati sve lanove porote, ve samo vodje, koji odlučuju o op enitom mišljenju. Kao u svima gomilama, ima i ovdje malen broj lica, koja vode sve ostale. »Ja imam iskustva«, veli naprijed navedeni odvjetnik, »da u asu, kad valja izreći presudu, dostaju jedan ili dva energična ovjeka, da za sobom povuku i ostale«. I to su ona dvojica-trojica, koje valja vještim sugestijama uvjeriti. Prije svega valja im se svidjeti. Ovjek u govornici, kome se što svidjelo, blizu je uvjerenju i sklon, da kao izvrstan, prihvati svaki razlog, koji mu se donese. U jednoj zanimljivoj radnji nalazim o Lachaudu slijede e anegdote:

»Poznato je, da tokom cijelog plaidoyera, što ga je držao porotnicima, Lachaud nije skidao pogleda s dvojice ili trojice porotnika, za koje je znao ili osje ao, da su uplivni, ali opori ljudi. Gotovo uvijek mu je polazilo za rukom, da tvrdoglavce umekša. No jednom prilikom, u pokrajini, naidje on na jednoga, kojega je uzalud tri četvrti sata jurišao svojim najupornijim argumentacijama: bio je to prvi u drugoj klupi, sedmi porotnik. Bilo je upravo o ajno! Odjednom, nasred strasnog razlaganja, Lachaud srane i obrativši se prema predsjedniku porote, re e: »Gospodine predsjedniče, ne biste li odredili, da se ovdje povu e zavjesa. Gospodinu sedmom porotniku blješti sunce u o i«. I sedmi porotnik porumeni, nasmiješi se i zahvali. Bio je predobiven za obranu«.

Više pisaca, a medju njima i nekoliko odlikih, u posljednje su vrijeme mnogo napadali uredbu porote, ovaj jedini zakon, koji još imamo protiv zabluda, i to vrlo estih od jedne kaste bez nadzora.¹⁾ Jedni bi htjeli porotu, sastavljenu samo od prosvjetljenih

1) Sudstvo je uistinu jedina administracija, koja u svojim inima nije podvrgnuta kontroli. Unato svim revolucijama, demokratska Francuska nema pravo habeas corpus, kojim se Engleska toliko ponosi. Mi smo otjerali tolike tirjane, ali smo u

klasa, no ve smo dokazali, da bi u tom slu aju bile presude isto-
vjetne s onima, koje se danas stvaraju. Drugi se pozivaju na za-
blude, koje su po inile porote, pa bi ih željeli dokinuti i zamije-
niti sucima. No kako mogu smetnuti s uma, da su te zablude, koje
se spo itavaju poroti, po inili u prvom redu suci i da optuženika,
kad dolazi pred porotu, smatraju krivim mnogi suci: istražni
sudac, državni odvjetnik i sud, koji ga je stavio pod optužbu. A ne
opaža li se, da bi optuženik u slu aju, da mu kona no sude suci
mjesto porote, izgubio jedinu šansu, da bude proglašen nekrivim?
Zablude porotnika uvijek su bile u prvom redu zablude sudaca.
Prema tomu valja samo potonje u initi odgovornima, kad dolazi
do monstruoznih pravnih zabluda, kakva je na priliku bila u novije
vrijeme osudjenje doktora L..., koji bi, proganjan po uistinu vrlo
ograni enom istražnom sucu, na denuncijaciju sulude djevojke,
koja je optužila lije nika, da joj je za 30 franaka u inio, da dodje
do pometnu a, bio poslan u tamnicu, da nije bilo javnog negodo-
vanja, zbog kojeg ga je glavat države odmah pomilovao, asnost
osudjenoga, koju su posvjedo ili svi sugrađani, inila je o e-
vidnom sva grubost zablude. To su priznavali i sami suci, pa su
ipak po duhu kaste u inili sve, što su mogli, da sprije e, da lije nik
bude pomilovan. U svim analognim slu ajevima, punim tehni kih
pojedinsti, od kojih ona ništa ne razumije, porota naravno sluša
javnoga tužitelja, drže i, da su stvar u prvom redu ispitali suci,
koji su vješti svim pojedinstima. Tko su onda pravi autori za-
blude: porotnici ili suci? uvajmo dakle brižno porotu! Ona sa-
injava porođa jedinu kategoriju gomile, koju ne bi ni jedna indivi-
dualnost mogla zamijeniti. Samo ona može ublažiti krutost zakona,
koji, jednak za sve, mora u na elu biti slijep: ne smije poznavati

*svakom gradu postavili po jedan sud, koji po volji raspolaže
aš u i slobodom građana. Kakav mali istražni sudac, tek što je
izišao iz škole, ima vlast, da po svom mišljenju i na prostu su-
mnju sa svoje strane, koju ne treba nikomu opravdavati, pošalje u
zatvor najuglednije građane. Tu ih može uvati šest mjeseci ili
godinu dana pod izlikom istrage i kad ih napokon pusti na slobodu,
ne treba im se ispri avati, niti im dati odštetu. Nalog, da se gra-
đanin zatvori, apsolutno je istovjetan s »lettre de cachet«, s tom
razlikom, što su ovi nalozi zbog kojih su toliko napadali staru
monarhiju, bili u vlasti vrlo visokih li nosti, dok je to pravo danas
u rukama jedne cijele klase građana, koja je daleko od toga, da bi
bila najprosvjetljenija i najneovisnija.*

izuzetnih slu ajeva. Nepristupa an samilosti i znaju i samo za
pisano slovo zakona, udarat e sudac sa svojom zvani nom kru-
toš u istom kaznom provalnoga razbojnika i sirotu djevojku, koju
su nevjerni zavoditelj ili bijeda naveli na edomorstvo, dok porota
e svojim nagonom vrlo dobro osje ati, da je zavedena djevojka
daleko manje kriva, nego li zavodnik, koji je izmakao zakonu i
da ona zavrjedjuje svu obzirnost.

Znaju i vrlo dobro, što je psihologija kasta a što je psiho-
logija drugih kategorija gomila, ne vidim ni jedan slu aj, u kome,
optužen nepravo za kakav zlo in, ne bih volio, da imam posla
s porotnicima, nego sa sucima. Kod prvih bih imao dosta izgleda,
da budem riješen krivnje, a kod drugih ni najmanje. uvajmo se
sile gomila, ali uvajmo se još mnogo više mo i izvjesnih kasta!
Prve se još mogu dati uvjeriti, dok druge ne može nikad ništa da
umekša.

ETVRTO POGLAVLJE.

Izborne gomile.

Op eniti karakteri izbornih gomila. — Kako se one uvjera-
vaju. — Osebine koje mora imati kandidat. — Potreba prestiža. —
Zašto radnici i seljaci tako rijetko biraju kandidate iz svoga kruga.
— Mo rije i i formula na izbornika. — Op eniti pregled izbornih
govora. — Kako se stvaraju mišljenja izbornika. — Mo odbora.
— Oni predo uju najzazorniju formu tiranstva. — Odbori revolu-
cije. — Unato svojoj slaboj psihološkoj vrijednosti, op enito pravo
glasa ne može biti zamijenjeno. — Zašto e rezultat glasovanja
biti isti, da se i pravo glasovanja suzi na ograni enu klasu gra-
đjana. — Što odaje op enito pravo glasa u svim zemljama.

Izborne gomile, to jest zajednice, koje su zvane, da biraju
nosioc e izvjesnih funkcija, sa injavaju heterogene gomile; no bu-
du i da one djeluju samo na jednu odredjenu to ku: da biraju
izmed razli itih kandidata, mogu se kod njih promatrati samo neki
od prije opisanih karaktera. Karakteri gomila, koje one uglavnom
o ituju, jesu: slaba podesnost za razmatranje, odsu e kriti koga
duha, razdražljivost, lakovjernost i jednostranost. U njihovim se
odlukama opaža i utjecaj vodja i uloga faktora, koje smo nabrojili:
tvrdjenja, ponavljanja, prestiža i zaraze.

Istražimo, kako se gomile zavode. Iz postupaka, koji naj-
bolje uspijevaju, najjasnije emo izvesti njihovu psihologiju.

Prva svojina, što je kandidat mora imati, jest prestiž. Osobni se prestiž može nadomjestiti samo prestižem, što ga daje imutak i sreća u životu. Talenat, genij nisu elementi, podesni za uspjeh.

Ova potreba, da kandidat ima prestiža, to jest da može bez diskusije imponirati, od glavne je važnosti. Injenica, da izbornici, kojih je većina sastavljena od radnika i seljaka, vrlo rijetko biraju svoga ovdjeka, da ih zastupa, potječe odatle, što osobe njihovog ranga nemaju u njihovim okolišima nikakva prestiža. Kad pak slušajmo imenuju kojega od sebi ravnih, biva to najčešće iz nuzgrednih razloga, na priliku, da osujete posao kakvom odličnom ovdjeku, moćnom vlastelinu, prema kojemu dolaze izbornici svaki dan u ovisnost i kojemu oni na taj način žele nas postati gospodarom.

No prestiž ne dostaje, da obezbijedi kandidatu uspjeh. Izbornik se drži onoga, što laska njegovim požudama i taštinama; treba ga obasuti najvećim ulagivanjima i ne štediti s najfantastičnijim obećanjima. Ako je izbornik radnik, valja što više grditi i vrijeđati njegove poslodavce. Što se tiče protukandidata, valja ga ugušiti tvrdjenjem, ponavljanjem i zaražljivošću, da je on posljednji nitkov i da je svakomu poznato, da je počinio više zločina. Ako protivnik slaba poznaje psihologiju gomila, on će pokušati, da se argumentima opere, mjesto da na tvrdnje odgovori drugim tvrdnjama i on neće imati šanse, da pobijedi.

Program, što ga kandidat napiše, ne smije biti previše kategoričan, jer bi mu ga njegovi protivnici mogli kasnije staviti nasuprot, no ni njegov usmeni program ne smije biti previše pretjeran. Najznatnije reforme mogu se bez straha obaviti, ako se polučinu pretjerivanja mnogo efekta, a za budućnost ne obećuju. Redovito se opaža, da izbornik nikad ne mari, da dozna, do kojeg se stepena izabrani držao danih obećanja, koja su bila burno pozdravljena i na osnovu kojih je bio i izabran.

Ovdje raspoznavamo sve faktore uvjeravanja, koje smo opisali. Na imena i u akciji riječi i formula, kojih smo već opisali. Govornik, koji ih umije upotrebljavati, može voditi gomilu, kudgod mu se prohtije. Fraze: infamni kapital, bezdušni iznudjivači, divno radništvo, socijalizacija bogatstva itd., uvijek se jednako rado slušaju, makar kako su već otrcane. No kandidat, koji nadje novu formulu, makar da je i bez preciznoga smisla, pa može njome zadovoljiti najrazličitije težnje, uvijek će postići i nepromašivi uspjeh. Krvava španjolska revolucija od godine

1873. bila je podjarena jednom od onih grobnih riječi i zamršenoga smisla, koju svatko može na svoj način tumačiti. Jedan savremeni pisac opisao je njenu genezu riječi, koje zavrijeđuju, da se iznesu:

»Radikali su pronašli, da je unitarna republika prikrivena monarhija i da im zadovolje, Kortesu su jednodušno proklamirali federativnu republiku, makar da ni jedan od glasača ne bi bio mogao kazati, što je votirano. No ova je formula svakoga opinjala, bila je to prava mahnitost, ludovanje. Sad će nastati na zemlji vladavina kreposti i sreće. Jedan republikanac, kojemu je njegov neprijatelj uskratio naslov »federativni«, uvrijedio se, kao da se radi o smrtnoj uvredi. Ljudi su se na ulicama nagovarali riječi ima: Salud y republica federal! Iza toga su se pjevale pjesme svetoj nedisciplini i autonomiji vojnika. Što je to zapravo »federativna republika«? Jedni je shvaćahu kao emancipaciju pokrajina, kao uredbu sličnu onima u Udruženim državama ili kao administrativnu decentralizaciju; drugi vidjahu u njoj uništenje svakog autoriteta i blizini po etak velike društvene likvidacije. Socijalisti iz Barcelone, Andaluzije propovijedahu apsolutni suverenitet općina, oni su htjeli dati Španjolskoj deset hiljada neovisnih općina, koje ne će primati zakona ni od koga, osim od sebe samih, ukidaju i u isti mah vojsku i oružništvo. Duskora se opazilo, kako se južnim pokrajinama širi ustanak, od grada do grada, od sela do sela. Cijelom je općina na inila svoj pronunciamiento, bila joj je prva brigada, da razori telefone i željeznice, da presiječe svoj saobraćaj sa susjedima i Madridom. Nije bilo zabitnog mjestanca, koje ne bi htjelo, da zasebice gospodari. Federalizam je ustupio mjesto brutalnom kantonizmu, koji je palio i klao i na sve su se strane slavile krvave saturnalijske.

Što se tiče utjecaja, što bi ga mogla imati razmatranja na duh izbornika, valja da ovdjek nije nikad itao izvještaj s kakve izborne skupštine, da ne bude s tim na istu. Tu se smenjuju tvrdjenja, pogrde, ponekad i udarci, no nikad razlazi. Ako nas zavlada šutnja, znači to, da jedan prisutnik oteškog karaktera najavljuje, da želi staviti kandidatu jedno od onih neugodnih pitanja, koja uvijek u slušalaca pobudjuju veselost. No zadovoljština protivnika ne traje dugo, jer je glas upada već brzo zaglušen urlanjem protivnika. Kao tip javnih skupština može se smatrati slijedeći izvještaj, uzet između stotinu sličnih izvještaja, a koji sam posudio iz svakidašnjih novina:

»Tek što je jedan od saziva a skupštine zamolio, da se iza bere predsjednik, podigla se graja. Anarhisti srnuše naprijed, da zauzmu predsjedni ku tribinu. Socijalisti se energično brane, padaju udarci, pogrde, jedan drugoga naziva uhodom, prodanom mješinom itd.... jedan se gradjanin povla i nabreknuta oka.

»Najposlije se sred vreve kako-tako postavilo predsjedništvo i govorni ka tribina ostade drugu X.

»Govornik strašno napada socijaliste, koji ga prekidaju vičući: »Kreten! Razbojnik! Nitkov!« itd., na koje epitetone drug X. odgovara nekom teorijom, prema kojoj su socijalisti, »idioti« i »ništarije!«

»Stranka alemanista sazvala je sino u trgova ku dvoranu u ulici Faubourg-du-Temple, veliku skupštinu za priredbu proslave prvoga svibnja. Lozinka je bila: »Mir i tišina«.

»Drug G... nazvao je socijaliste »kretenima« i »klevetničima«.

»Na te rije i po eše se grditi govornici i slušaoci, pa se razvila tu njava; stolice, klupe, stolovi stupaše na poprište itd. itd.«

Nemojmo misliti, da je ovaj na in raspravljanja posebnom svojinom određene klase izbornika i da ovisi o njihovom društvenom položaju. U svakoj anonimnoj skupštini, bila ona makar kakva, pa da je sastavljena i od samih nau enjaka, poprimaju govori uvijek iste oblike. Pokazao sam, da ljudi u gomili teže prema izjedna enju, i svaki as nalazimo zato dokaze. Evo kao primjer izvadak iz izvještaja o skupštini, sastavljenoj isključivo od nau enjaka, koji sam izvadio iz »Temps-a« od 13. velja e 1895.:

»Što je ve e više odmicalo, to je više rasla galama; držim, da ni jedan govornik nije mogao izre i dvije re nice, a da ne bi bio prekidan. Neprestano se vikalo s jednog kraja na drugi iil sa svih strana u isti mah; pljeskalo se, zviždalo; medju raznim slušaocima zapodijevale se prepirke; po elo se mahati i prijetiti štapovima, udaralo se po podu i vikalo onima, koji su prekidali: »Na polje! Na tribinu!«

»G. C. nazvao je drugu gadnom i podlom, monstuoznom, jadnom, podmitljivom i osvetljivom, te izjavio, da je želi uništiti itd., itd...«

Moglo b se pitati, kako se u sli nim prilikama može uobličiti mišljenje izbornika? No staviti sli no pitanje, zna ilo bi praviti sebi neku neobi nu iluziju o stepenu slobode, koju može uživati

neka zajednica. Gomile imadu nametnutih, no nikad promišljenih mišljenja. U slu aju, kojim se ovdje bavimo, jesu mišljenja i glasovi izbornika u rukama izbornih odbora, kojih su vodje od ve e esti kr mari, koji mnogo utje u na radnike, kad im otvaraju kredit. »Znate li, što je to izborni odbor?« piše jedan od najodli njih branitelja savremene demokracije, Scherer. »Naprosto klju naših uredbi, glavni dio političkoga stroja. Francuskom danas vladaju odbori.«*)

Da li je onda teško utjecati na njih, ako je samo kandidat prihvatljivi ima dovoljno izvora, da se pomogne? Prema priznanju darovatelja bila su tri milijuna dostatna, da se general Boulanger na više mjesta izabere.

Takva je eto psihologija izbornih gomila. Ona je identična s psihologijom ostalih gomila. Ni bolja, ni gora.

Ne u li iz prijašnjega morati izvesti zaključak protiv općenitoga prava glasa? Kad bih ja mogao o tomu odlučivati, zadržao bih ga onako, kako jest, i to iz praktičkih motiva, koji proizlaze iz studije psihologije gomila i koje u s ovog razloga razložiti.

Neugodnosti općenitoga prava glasovanja bez sumnje su tako oite, da se moraju primijetiti. Ne može se pobijati činjenica, da su civilizacije bile djelo male manjine superiornih duhova, koji ine vrh piramide, koje se stranice sve više šire u razmjeru opadanja duševne vrijednosti i predo uju, duboke slojeve narodne. Općenito pravo glasovanja nižih elemenata, ve i s obzirom na broj, zacijelo ne može biti ono, o emu e ovisiti veli ina neke civilizacije. Osim toga glasovanja gomila esto su još i vrlo pogibeljna. Ona su nas ve stajala više neprijateljskih provala, a s po-

*) Odbori, makar kako se nazivali: klub, sindikat itd., predoduju možda najstrašniju pogibao po vlast gomila. Oni predstavljaju najneosobniju i prema tomu najteretniju formu tiranstva. Vodje, koji upravljaju odborima, drže, da govore i rade u ime zajednice, odbacuju od sebe svaku odgovornost i mogu sebi sve dopustiti. Ni najmahnitiji tirjanin ne bi se nikad bio usudio ni da sanja o proskripcijama, kakve su određivali revolucionarni odbori. Oni su, veli Barras, decimirali i trajno terorizirali konvent. Robespierre je bio apsolutni gospodar, dok je mogao govoriti u njihovo ime. Onoga dana, kad se strašni diktator odvojio od njih u samoljubivim pitanjima, bio je izgubljen. Vladavina gomila jest vladavina odbora, to jest vodja. I sanjati se ne može o kru em despotizmu.

bjedom socijalizma, koja se sprema, zacijelo e nas fantazije pu ke suverenosti još i skuplje stajati.

No ovi teoretski izvrsni prigovori gube u prakti nom života svoju snagu, ako se sjetimo nesavladive sile ideja, pretvorenih u dogme. Dogma o suverenitetu gomila s filozofskog se stajališta može jednako slabo braniti, kao i vjerske dogme srednjega vijeka, ali ona ima danas apsolutnu mo . Ona je danas jednako neoboriva, kao što su nekad bile naše religiozne ideje. Zamislite modernog slobodnog mislioca, ba enog kakvom arobnom silom nasred srednjega vijeka. Mislite li, da bi on, pošto se je uvjerio o suverenoj mo i religioznih ideja, pokušao, da ih pobija? Kad bi zapao u ruke sudaca, koji bi ga htjeli spaliti, okrivljuju i ga, da ugovara s djavolom ili da je bio u vrzinom kolu vještica, da li bi se on smio usuditi, da osporava postojanje djavola i vrzinoga kola vještica? S vjerovanjima gomila ne može se diskutirati, baš kao ni sa ciklonima. Dogma o op enitom pravu glasovanja ima danas mo , koju su nekad imale krš anske dogme. Govornici j pisci govore o njemu s po itanjem i laskanjem, kojeg nije poznavao Ljudevit XIV. Prema tomu valja se prema njemu držati, kao i prema svim religioznim dogmama. Jedino vrijeme ih je moglo svladati.

Bilo bi uostalom s tim beskorisnije kušati, da se obori ta dogma, što više prividnih razloga govori za nju: »U vrijeme jednakosti«, veli Tocqueville, »nemaju ljudi vjere jedan u drugoga, jer su jedan na drugoga nalik, no ova sli nost im ulijeva gotovo neograni eno pouzdanje u sud javnosti, jer im se ne ini vjerojajtnim, da se istina ne bi nalazila na strani najve ega broja, kad svi imadu sli no poimanje.«

Treba li sad pretpostavljati, da bi se suženim pravom glasovanja — recimo: suženim na kapacitete — popravili rezultati glasovanja, gomila? Ja to ni asa ne bih mogao dopustiti, a to s razloga, što sam ih ve naveo i koji se nalaze u duševnoj inferiornosti svih gomila, makar kakvog sastava. U gomili se ljudi uvijek izjedna uju i kad se radi o op im pitanjima, glasovanje etrdesetorice akademara nije bolje od etrdesetorice vodonoša. Nikako ne vjerujem, da bi i jedan od rezultata glasovanja, toliko predbacivanih op enitomu pravu glasa, kao što je na priliku uspostavljenje carstva, bio druga iji, da su glasa i bili odabrani isklju ivo iz redova nau enjaka i pisaca. Ako koji pojedinac zna gr ki ili matematiku, a zanimanjem je graditelj, veterinar, lije nik ili odvjetnik, on ne stie u socijalnim pitanjima osobitu spremu. Svi su naši ekono-

misti ljudi izobraženi, od ve e esti profesori i akademari. Ima li jednog op enitog pitanja: protekcionizam, bimetalizam itd., u kojem bi se mogli složiti? A to zato, što je njihova znanost samo vrlo ublažena forma op enitog neznanja. Pred socijalnim problemima, gdje se sastaju mnogostruke nepoznate injenice, sva se neznanja izjedna uju.

Ako bi dakle ljudi od znanosti sami za sebe obrazovali izorno tijelo, njihova glasovanja ne bi u svom rezultatu bila bolja od današnjih. Oni bi se dali voditi poglavito po svojim osje ajima i duhu svoje stranke. I mi ne bismo imali ni jednu od sadašnjih neugodnosti manje, a zacijelo bismo imali još i teretnu tiraniju kaste.

Suženo ili op enito, u zemljama republikanskim ili monarhi kim, vršeno u Francuskoj, u Belgiji, u Gr koj, u Portugalu ili u Španjolskoj, glasovanje je gomila svuda sli no i ono, što se njime kona no o ituje, jesu nesvijesne težnje i potrebe plemena. Prosje nost izabranih predo uje u svakoj zemlji dušu plemena. Od jednog naraštaja do drugog ona je gotovo identi na.

I tako još jednom dolazim« na ovaj osnovni pojam o ple menu, koji smo ve esto susretali i na onaj drugi pojam, koji proizlazi iz prvog: da uredbe i vlade igraju neznatnu ulogu u žrvotu narodi. Narode vodi u prvom redu duša njihovog plemena, to jest pradjedovski ostatci, od kojih je ta duša sastavljena. Pleme i svakidašnje potrebe oni su tajanstveni gospodari, koji vladaju našim udesom.

PETO POGLAVLJE.

Parlamentarne skupine.

Parlamentarne gomile predo uju ve inu karaktera, zajedni kih heterogenim neanonimnim gomilama. — Jednostranost mišljenja. — Sugestivnost i granice te sugestivnosti. — Stalna i nepromjenljiva mišljenja i pokretna mišljenja. — Zašto prevladava neodlu nost. — Uloga vodja. — Razlog njihovog prestiža. — Oni su pravi gospodari skupine, koja prema tomu u svom glasovanju predo uje votum male manjine. — Apsolutna vlast, koju vrše vodje. — Elementi njihovog govorni kog umje a. — Rije i i slike. — Psihološka potreba za vodje, da su uglavnom uvjereni i ograni eni. — Nemogu nost po govornika bez prestiža, da predobiva svojim razlozima. — Pretjeranost osje aja, dobrih ili loših, u

skupštinama. — Automatizam, u koji one zapadaju u izvjesnim asovima. — Sjednice konventa. — Slu ajevi, u kojima skupština gubi zna ajke gomila. — Utjecaj stru njaka u tehni kim pitanjima. — Prednosti i pogibli parlamentarne vladavine u svim krajevima. — Ona se prilagođuje modernim potrebama, ali dovodi do financi jalnog rasipanja i postepenog sužavanja svih sloboda. — Z a k l j u a k d j e l a.

Parlamentarne skupine pred o uju heterogene, neanonimne go mile. Unato njihovom razli itom sastavu prema razdoblju i na rodima, one su dosta sli ne po svojim karakterima. U njima se osje a utjecaj plemena, da ublažuje ili pregoni, no ne, da spre ava o itovanje karaktera. Parlamentarne skupine najrazli itijih krajeva, Gr ke, Italije, Portugala, Španjolske, Francuske i Amerike, o ituju u svojim raspravama i glasovanjima veliku sli nost i zadavaju vladama istovjetne neprilike.

Parlamentarni režim pred o uje uostalom ideal svih modernih civiliziranih naroda. On zastupa ideju, psihološki pogrešnu, ali u op enitosti usvojenu, da je mnogo sakupljenih ljudi podobnije od malo njih, da stvara mudre i neovisne odluke u danim pred metima.

U parlamentarnim skupinama nalazimo op enite zna ajke gomile: jednostranost ideja, razdražljivost, sugestivnost, pretjera nost osje aja, pretežni utjecaj vodja. No u pogledu specijalnog sa stava pred o uju parlamentarne skupine neke razlike, koje emo odmah osvjetliti.

Jednostranost mišljenja jedna je od njihovih najvažnijih zna ajki. Kod svih stranaka, naro ito pak latinskih, nalazimo nepro mjenljivu tendenciju, da se najzamršeniji socijalni problemi rješa vaju najjednostranijim apstraktnim na elima i op enitim zakonima, koji se mogu primijeniti na svaki slu aj. Na ela se dakako mije njaju sa svakom strankom, no samom injenicom, da su pojedinci u gomili, nastoje one uvijek, da pregone vrijednost tih na ela i da ih tjeraju do njihovih posljednjih konsekvencija. Na taj na in parlamenti poglavito pred o uju krajnja mišljenja.

Najsavršeniji tip jednostranosti skupština ostvarili su jakotinci naše velike revolucije. Sve sami dogmati ari i logi ari, pro žeti pukim op enitostima, oni su se trsili, da primjenjuju stalna na ela ,ne mare i za događaje, pa se je moglo s pravom re i, da su prošli kroz revoluciju, a da je nisu vidjeli. Na osnovu vrlo jednostranih dogma koje su ih vodile, mislili su oni, da e preu-

strojiti društvo i uvesti vrlo rafiniranu civilizaciju, veoma odmaklu socijalnom razvoju. Sredstva, koja su upotrebljavali, da ostvare svoje snove, bila su jednako prožeta apsolutnom jednostranoš u. Oni su se uistinu ograni ili na to, da silom sruše sve, što im je smetalo. Uostalom svi: žirondisti, montanjari, termidoristi itd., bili su prožeti istim duhom.

Parlamentarne su gomile vrlo sugestivne; sugestija, kao i kod svih gomila, proizlazi od vodja, koji imaju prestiža, ali u par lamentarnim skupinama ima sugestivnost vrlo jasne granice, koje valja pobliže ozna iti.

U svakom pitanju lokalnog ili regionalnog interesa imade svaki lan skupštine utvrđena, nepromjenljiva mišljenja, koja ne bi ni jedan argumenat mogao uzdrmati. Ni Demostenov talenat ne bi dostajao, da promijeni votum zastupnika u pitanjima poput pro tekcionizma ili povlastica pecara žeste, koja pred o uju zahtjeve uplivnih izbornika. Prethodna sugestija ovih izbornika dosta je snažna, da uništi sve druge sugestije i da uzdrži apsolutnu vr sto u mišljenja.¹⁾

U op enitim pitanjima: obaranju ministarstva, ustanovljenju kakvog poreza itd., nema te stalnosti u mišljenju i tu mogu dje lovati sugestije vodja, no ne onako, kako u obi nim gomilama. Svaka stranka ima svoje vodje, koji ponekad imadu jednak utjecaj. Iz toga proizlazi, da se uzajamnim pobijanjem utjecaja zastupnik nalazi pod suprotnim sugestijama i nužno postaje vrlo neodlu an. Zato se može esto vidjeti, kako zastupnik u razmaku od etvrt sata glasuje u protivnom smjeru, kako nekom zakonu dodaje kakav lanak, koji uništuje zakon: kad se na priliku oduzima industri jalcima pravo, da biraju i otpuštaju svoje radnike, a zatim se kakvom nadopunom ta mjera gotovo uništi.

Zato u svakom zakonodavnom tijelu imade vrlo stalnih mi šljenja i drugih, koja su vrlo neodredjne. Budu i da su pak op e nita pitanja najbrojnija, to de facto prevladava neodlu nost, koju podržava stalni strah od izbornika, ija latentna sugestija uvijek nastoji, da nadbije utjecaj vodja.

1) Na ova prethodno utvrđena i nepromjenljiva mišljenja, koja proizlaze iz potreba izbornika, odnosi se bez sumnje raz matranje jednog starog engleskog parlamentarca: »Pedeset godina, što sjedim u Westminsteru, slušam hiljade govora, no malo ih je bilo, koji su promijenili moje mišljenje, a ni jedno nije promije nilo moj votum«.

Vodje međutim ostaju kona ni pravi gospodari u mnogim raspravama, u kojima lanovi skupštine nemaju prethodnih, tvrdo ustaljenih mišljenja.

Potreba ovih vodja je o evidna, jer se pod imenom pro elnika stranke nalaze u skupštinama svih zemalja. Oni su pravi suvereni skupštine. Ljudi u gomili ne bi mogli biti bez gospodara. I zato glasovanje cijele skupštine predo uje uglavnom mišljenje male manjine.

Vodje vrlo slabo utje u svojim razmatranjima, a mnogo svojim prestižem. Tomu je najbolji dokaz, da u slu aju, da kojom prilikom izgube prestiž, nemaju više ni upliva.

Ovaj prestiž vodja je individualan i ne ovisi ni o imenu ni o glasovitosti. Jules Simon, govore i o velikim ljudima iz skupštine od godine 1848., u kojoj je on zasijedao, pruža nam vrlo zanimljive primjere.

»Dva mjeseca, prije nego što e postati svemo an, Louis-Napoleon bio je- ništica.

»Victor Hugo pope se na govorni ku tribinu. Nije imao uspjeha. Slušali su ga, kako su slušali Feliksa Pyata, no nije mu se ni toliko odobravalo. ‚Ja ne volim njegove ideje‘, re e mi Vaulabelle, govore i o Feliksu Pyatu; ali to je jedan od najve ih pisaca i najve ih govornika u Francuskoj‘. Edgar Quinet, taj rijetki i snažni duh, nije se uzimao u obzir. On je imao svoj momenat popularnosti prije otvorenja skupštine, u skupštini nije imao nikakve.

»Politi ke su skupštine ona mjesta na zemlji, gdje se najmanje osje a sjaj genija. Oni tu dolaze u obzir samo po svojoj rje itosti, koja odgovara vremenu i mjestu, te po uslugama, iskazanim ne otadžbini, ve strankama. Da se oda pošta Lamartine-u godine 1848. i Thiersu godine 1871. trebalo je poticaja prešnih, neumoljivih interesa. im je pogibao minula, nestalo je u isti mah i zahvalnosti i straha.

Prethodno sam mjesto naveo zbog injenica, koje sadržaje, a ne zbog objašnjenja, što ih daje. Objašnjenja su srednje psihološke vrijednosti. Gomila bi odmah izgubila svoj zna aj gomile, kad bi vodila ra una o vodjama prema iskazanim uslugama, bilo to otadžbini ili strankama. Gomila, koja se pokorava vodji, podliježe njegovom prestižu i ne uple e u to nikakav osje aj probiti ili zahvalnosti.

Vodja pak obdaren dovoljnim prestižem, ima gotovo apsolutnu vlast. Poznat je upliv, što ga je mnogo godina uživao na

osnovu svog prestiža jedan glasoviti zastupnik, koji je za posljednjih izbora pao zbog izvjesnih financijskih događaja. Na jednostavni njegov znak, padali su ministri. Jedan je pisac jasno oznaio u slijede im retcima zamašaj njegove akcije:

»Uglavnom dugujemo gospodinu X., što smo kupili Tonkin tri puta skuplje, nego što bi bio smio stajati, što smo nesigurnom nogom zapremili svoje mjesto na Madagaskaru, što smo dopustili, da nam se otkine cijelo jedno carstvo na donjemu Nigru, što smo izgubili pretežni položaj, koji smo zauzimali u Egiptu. — Teorije gospodina X. stajale su nas više teritorija, nego porazi Napoleonu I.

A zapravo se ne bi trebalo toliko obarati na vodju, o kojem se radi. On nas je o ito mnogo stajao, no velik dio njegovog utjecaja dolazio je od toga, što je on slijedio javno mišljenje, koje u kolonijalnim pitanjima nije bilo u ono vrijeme ni iz daleka ono, što je postalo danas. Rijedak je slu aj, da vodja prednja i mišljenju, on se gotovo uvijek ograni uje na to, da ga slijedi i da prihva a sve njegove zablude.

Sredstva vodja za uvjeravanje, osim njihovog prestiža, jesu faktori, koje smo ve više puta nabrojili. Da uzmogne njima upravljati, treba da je vodja proniknuo, barem na nesvijestan na in, psihologiju gomila i da zna, kako im valja govoriti. On mora u prvom redu poznavati arobni utjecaj rije i, formula i slika. On mora imati posebnu rje itost sastavljenu, od energije nog tvrdjenja bez dokaza, od uplivnih slika, uokvirenih vrlo zbitim razlaganjem. Ovo je na in rje itosti, koji se nalazi u svim skupštinama, ne izuzevši ni engleski parlament, koji se od svih najviše cijeni.

»Možemo stalno itati«, veli engleski filozof Maine, »debate donje ku e, gdje se sja diskusija sastoji iz vrlo slabih op enitosti i dosta žestokih osobnosti. Na uobrazilju iste demokracije vrši ona vrsta op enitih formula udesno djelovanje. Uvijek e biti lako pobuditi gomilu, da usvoji op enita tvrdjenja, iznesena živim rijeima, iako nisu nikad bila verificirana, te možda za verifikaciju i ne bi bila podobna.«

Važnost »živih rije i«, ozna ena u predjašnjem citatu, ne može se dosta naglasiti. Mi smo ve više puta isticali posebnu mo rije i i formula. Valja ih tako birati, da one izazovu vrlo žive slike. Slijede a fraza, uzeta iz govora jednoga od vodja naših skupština, daje izvrstan primjer:

Onog dana, kad isti brod ponese u zato enje u grozni ave krajeve nepoštenog političara i ubila kog anarhista, mogu se oni

upustiti u razgovor i u injat e se jedan drugomu kao dopunjuju i primjerci istoga socijalnoga reda.

Ovako izazvana slika veoma je vidljiva i svi govornikovi protivnici osje aju se njome ugroženi. Oni vide u isti mah grozni-avi predjel, brod, koji bi ih mogao onamo ponijeti, jer nisu li možda oni dio dosta nejasno određene kategorije ugroženih političara? Tada oni osje aju mukli strah, što su ga morali osje ati članovi konventa, koje su neodređeni govori Robespierre-ovi više ili manje ugrožavali gilotinom i koji su mu pod uplivom toga straha uvijek popuštali.

Vodje imaju interesa, da zapadaju u najnevjerojatnija pretjerivanja. Govornik, iju sam frazu sada naveo, mogao je tvrditi, a da nije izazvao velike prosvjede, da bankiri i sve enici potplaju one, koji bacaju bombe i da administratori velikih financijskih pothvata zavrjeduju iste kazni, kao i anarhisti. Ovakva tvrdjenja uvijek djeluju na gomile. Tvrdjenje nije nikad previše bijesno, ni deklamacija suviše strašna. Ništa ne zastrašuje slušaoce više od ove rje itosti. Prosvjeduju i, oni se boje, da budu smatrani izdajicama ili sukrivcima.

Ova specijalna rje itost uvijek je, kako sam rekao, vladala nad svim skupštinama; u kriti nim razdobljima ona se samo još pojačava, iitanje govora velikih govornika, koji su sa injavali skupštine revolucije, vrlo je zanimljivo u tom pogledu. Oni su se svaki as smatrali dužni, da zastanu u govoru, da pogrde opa inu i uzveli aju krepost; zatim su udarali u psovanje tirjana i zaklinjali se, da e živjeti slobodni ili umrijeti. Svi prisutni su ustajali, divlje pljeskali, zatim smireno opet sjedali.

Vodja može katkad biti inteligentan i u en, no to mu uglavnom više škodi, nego koristi. Predo uju i zamršenost stvari, dopuštaju i, da se sve objasni i shvati, inteligentnost uvijek ini ovjeka strpljivim i otupljuje intenzivnost i žestinu uvjerenja, koja su potrebna apostolima. Veliki vodje svih vijekova, naro ito oni iz revolucije bili su strašno ograni eni, a oni, koji su bili najograni eniji, vršili su najve i utjecaj.

Govori najslavnijega od njih, Robespierrea, esto zapanjuju svojom nesuvisloš u; kad ih ovjek samo ita, ne bi mogao nikako objasniti golemu ulogu mo noga diktatora:

»Svakidašnje fraze i bujice pedagoške rje itosti i latinske kulture u službi duše više djetinjaste, nego prazne i koja se u napadajima i obrani ograni uje na onaj dja ki: »Hej, naprijed!«

Nigdje ni jedne ideje, ni jednog okreta, ni jednog motiva, prava dosada u oluji. Kad se izadje iz tog sumornog štiva, ovjek bi najvolio s Kamilom Desmoulius-om promrsiti: uh!«

Katkad je strašno pomisliti na mo , koju daje ovjeku, koji ima prestiža, snažno uvjerenje, spojeno s krajnjom sku enoš u duha. No ti se uvjeti moraju ostvariti, da se ne zna za zapreke i da se provede volja. Gomile instiktivno raspoznavaju u tim energijim uvjerenicima gospodara, koji im je uvijek potreban.

U parlamentarnoj skupštini ovisi uspjeh govora gotovo jedino o prestižu, što ga govornik imade, a ne o razlozima, što ih iznosi. Tomu je najbolji dokaz, da govornik, kad bilo s kojeg razloga izgubi svoj prestiž, u isti mah gubi i svoj upliv, to jest mo , da po volji upravlja glasanjima.

Što se ti e nepoznatog govornika, koji izlazi govorom, koji sadržava dobre razloge, ali samo razloge, on nema izgleda, da bude barem saslušan. Jedan zastupnik, koji je bio i pronicav psiholog, Descubes, netom je na slijede i na in ocrtao sliku zastupnika bez prestiža:

»Pošto je zauzeo mjesto na tribini, izvla i iz omota skup spisa, koje metodi no razmjesti pred sobom i sa sigurnoš u po inje.

On sebi zamišlja, da e u dušu slušalaca prenijeti uvjerenje, koje njega prožima. On je svoje argumente dobro promozgao, pun je brojeva i dokaza, siguran, da ima pravo. O evidnost, koju on iznosi, osujetit e svaki otpor. I on po inje, pouzdavaju i se u svoje pravo i u pažnju drugova, koji zacijelo idu samo za tim, da upoznaju istinu.

On govori i odmah je iznenadjen gibanjem u dvorani i malo razdražen nemirom, koji je nastao.

Zašto ne vlada tišina. Odakle ta op enita nepažnja? Na što misle oni tamo, koji se med sobom razgovaraju. Kakav prešni razlog poti e onoga, da ostavlja svoje mjesto?

Na licu mu zatitra nemir. On namršti elo i prekida govor. Obodren predsjednikom, po inje iznova višim glasom. No sad ga još manje slušaju. On pojačava glas, gestikulira i žamor oko njega još više raste. On ne uje više ni samoga sebe, opet se zaustavlja, zatim boje i se, da njegova šutnja ne izazove onaj mrski: dosta, iznova po inje, što ljepše može. Buka postaje nesnosna.«

Kad se parlamentarne skupštine razdraže do nekog izvjesnog stepena, postaju istovjetne s obi nim heterogenim gomilama i nji-

hovi osje aji predo uju osobinu, da su uvijek ekstremni. Tada se skupštine mogu uznijeti do najveće ih djela heroizma ili do najgorih ekscesa. Pojedinaac nije više onaj, koji jest, on je to tako malo, da se glasovati za mjere, koje su najopretnije njegovim osobnim interesima.

Historija revolucije pokazuje, do kojeg stepena mogu skupštine postati nesvjesne i pokoravati se sugestijama, koje su najopretnije njihovim interesima. Za plemstvo je bila neizmjerena žrtva, da se odreže svojih privilegija, a ono je to ipak bez skanjivanja u inilo one glasovite no i u ustavotvornoj skupštini. Bilo je to stalno ugrožavanje smrti u zahtjevanje konventa, da se odreknu svoje nepovrjedivosti, a oni su to ipak učinili, ne bojeći se uzajamnog decimiranja, znaju i međutim dobro, da je stratište, na koje su oni danas šiljali svoje drugove, sutra za njih rezervirano. Ali oni su došli na onaj stepen automatizma, koji sam opisao, te ih nikakvi obziri nisu mogli spriječiti, da se predaju sugestijama, koje su ih opčinile. U tom je pogledu tipično mjesto iz memoara jednog od njih, Billard-Varennes-a: »Odluke, koje nam se toliko predbacuju, nismo mi iste dva dana htjeli, jedan dan prije toga: sama ih je kriza donosila.« Ništa ispravnije od toga!

Isti pojavi nesvjesnosti otkrivali su se za svih burnih sjednica konventa.

»Oni odobravaju i dekretiraju«, veli Taine, »ono, od čega ne strepe, ne samo gluposti i ludorije, već i zločine, ubijanje nevinih, ubijanje svojih prijatelja. Jednodušno i s najživljim odobravanjem, lijeva, udružena s desnicom šalje na stratište Dantona, svog prirodnog poglavicu, velikog za etnika i vodju revolucije. Jednodušno i s najburnijim pljeskom, desnica udružena s lijevicom, votira najstrašnije dekrete revolucionarne vladavine. Jednodušno i s udivljenim i zanosnim klicanjem, s posvjedoživanjem strasne simpatije za Collot d'Herboisa, za Couthona i Robespierre-a, konvent, birajući ih spontano i mnogostruko, zadržava ubilačku vladu, koju mrzi »plaine« kao ubice i koju mrzi »montagne«, jer ga decimira. No i »plaine« i »montagne«, veština i manjina napokon pristaju, da izvrše svoje vlastito samoubojstvo. Dne 22. prerijala cijeli konvent nije više pokazivao nikakva otpora i 8. termidora, četvrtog sata, iza Robespierre-ovog govora on se još također nije odupirao.«

Slika može izgledati mračna. Ali je ipak to na. Parlamentarne skupštine, dovoljno uzbudjene i hipnotizirane, pokazuju iste

karaktere. One postaju pokretno stado, koje se pokorava svakom impulsu. Slijede i opis skupštine od god. 1848., koji potječe od parlamentarca Spullera, kojemu se ne može osporavati demokratizam, a koji sam izvadio iz »Revue litteraire-a«, vrlo je tipičan. U njemu se na i svi oni krajnji pretjerani osje aji, koje sam opisao u gomilama i ona pretjerana pokretljivost, koja dopušta, da se od časa u čas predje ljestvicom najsuprotnijih osje aja.

»Nesložnost, ljubomor, sumnjičenje, kao i slijepo pouzdanje i neograničene nade dovedoše u propast stranku republikanaca. Njena naivnost i njena blagost bijahu isto, što i njena općenita nepovjerljivost. Ni traga legalnosti, poimanju discipline: terori i iluzije bez svakih granica: seljaci i djeca sastaju se u toj to ki. Njen mir nadmeće se s njenom nestrpljivošću. Njeno je divljaštvo nalik na njenu pokornost. To je osobina temperamenta, koji nije izradjen i odgojen. Ni mu se ne može i ništa ih ne zbuñuje. Drhtavi, bojažljivi, neustrašivi, junački, oni se bacili u plamen i ustuknuti pred najmanjom sjenom.

»Oni ne poznaju djelovanja i odnose stvari. Jednako brzi, da izgube odvažnost, kao i na eksaltaciju, podliježu svakoj panici, uvijek su vrlo visoko i vrlo nisko, a nikad na stepenu, na kom bi trebalo i na mjeri, koja je shodna. Fluidniji nego što je voda, prelijevaju se oni u svim bojama, poprimaju sve oblike. Kakva bi se mogla vladavska baza na njima zasnovati?«

Srećom se svi karakteri, koje smo opisali, uvijek ne otkrivaju u parlamentarnim skupinama. One su gomile samo u izvjesnim slučajevima. Pojedinci, koji ih sastavljaju, u mnogom slučaju uvajaju svoju individualnost i u tome je razlog, zašto ovakva skupština može izraditi tehnički izvršne zakone. Ti zakoni imaju kao autora jednog čovjeka, koji ih je izradio u tišini sobe i votirani je zakon zapravo djelo pojedinca, a ne skupštine. To su dakako zakoni, koji su i najbolji. Oni međutim postaju kobni, pošto ih nitko ne može srećnih nadopuna u inu zajednički djelom. Djelo gomile uvijek je i svagdje inferiornije od djela izoliranog pojedinca. Stručnjaci su oni, koji spašavaju skupštine od nesređenih i neprokušanih mjera. Stručnjak je tada savjetodavac. Skupština ne utječe na njega, već on na nju.

Unato svim poteškoćama svoga funkcioniranja, parlamentarne skupštine predočuju ono, što su narodi još našli kao najbolje za samoupravljanje, a naročito, da bi se što više oslobodili jarmu osobnih tiranstva. Parlamentarne su skupštine zacijelo ideal svake

vladavine, barem za filozofe, mislioce, pisce, umjetnike i naučnjake, ukratko za sve, koji sačinjavaju vršak civilizacije.

Uostalom pokazuju one samo dvije ozbiljne pogibli, od kojih je jedna rasipanje financija, a druga postepeno sužavanje individualnih sloboda.

Prva od ovih pogibli je nužna posljedica pretjeranosti i nezobzirnosti izbornih gomila. Kad koji član skupštine predloži neku mjeru, koja prividno zadovoljuje demokratske ideje, kao što je na prilik u osiguranje radništva, povećanje plaća javnih namještenika, ne smiju drugi zastupnici, sugestionirani strahom od izbornika otkloniti takav predlog, kao da podcjenjuju interese spomenutih ljudi, makar da dobro znadu, da će se time teško opteretiti prograun i da će to dovesti do potrebe novih poreza. No nije im moguće, da se sustežu od votiranja. Posljedice povećanja izdataka daleke su i po njihovoj same bez nepovoljnih rezultata, dok posljedice negativnog glasanja mogle bi im jasno predotiti onaj blizid dan, kad im valja stupiti pred izbornike.

Uz ovaj prvi uzrok prevelikih izdataka, ima još i jedan drugi, ne manje imperativan: obveza pristajanja na sve izdatke sasvim lokalnih interesa. Zastupnik ne može, da im se opre, jer i ovi predotuju zahtjeve izbornika i jer ni jedan zastupnik ne bi mogao dobiti ono, što treba za svoj kotar, već pod uvjetom, da postupi analognim zahtjevima svojih drugova.¹⁾

1) asopis »L'Economiste« donio je u broju od 6. travnja 1895. zanimljiv pregled, koliko mogu stajati na godinu izdatci sasvim izbornikih interesa, naročito izdatci za željeznice. Da se spoji Langayes (gradi s 3000 stanovnika), koji leži na jednom brdu, sa Puy, votirana je željeznica, koja će stajati 15 milijuna. Da se spoji Beaumont (3500 stanovnika) sa Castel-Sarrazinom, sedam milijuna. Da se spoji selo Oust (523 žitelja) sa selom Seix (1200 žitelja) sedam milijuna. Da se spoji Prades s mjestancem Olette (747 žitelja) šest milijuna itd. Samo za godinu 1895: votirano je 90 milijuna za željeznice, koje su bez ikakvog općenitog interesa. Drugi izdatci, koji su potrebni za izbornike, nisu manje znatni. Zakon o radnim mirovinama doskora će stajati najmanje 165 milijuna na godinu po radu ministara financija, a 800 milijuna prema radu akademika Leroy-Beaulieu-a. Nema sumnje, da neprestano dizanje takvih izdataka vodi bankrotu. Mnoge zemlje u Evropi: Portugal, Grčka, Španjolska, Turska već su i dotjerale dotle, a druge će do i u istu nepriliku, no ne treba se zato previše

Druga, od gore spomenutih pogibli: nužno sužavanje sloboda po parlamentarnim skupštinama prividno je manje očit, ali vrlo stvarna. Ona je posljedica bezbrojnih zakona, koji uvijek nose u sebi neka ograničenja, kojih loše posljedice parlamenti u svom jednostranom duhu ne vide, a misle, da su obvezani, da ih votiraju.

Ta je pogibao zacijelo jako neizbježiva, kad i sama Engleska, koja zacijelo pruža najsavršeniji tip parlamentarnog režima, gdje je zastupnik najneovisniji o svom izborniku, nije mogla, da joj se otme. Herbert Spencer pokazao je u jednom starom svom djelu, da bi proširenje prividne slobode moralo slijediti umanjjenje stvarne slobode. Vraća ju i se na istu tezu u svojoj najnovijoj knjizi »Pojedinaac prema državi«, izražava se on ovako o engleskom parlamentu:

»Od ovog razdoblja slijedilo je zakonodavstvo ton, koji sam označim. Diktatorske mjere, koje su se rapidno umnožile, stalno su težile, da suze individualne slobode, i to na dva načina: svake godine stvaralo se sve više propisa, koji su građanima nametali obveze u svemu, u čemu su prije bili sasvim slobodni, te ih prinudjivali, da izvršuju djela, koja su dotle mogli vršiti ili ne vršiti, kako im je bila volja. U isto su vrijeme javni tereti, sve teži i teži, naročito nameti, još više sužavali građaninu slobodu, smanjuju i onaj dio dobiti, koji su mogli po volji potrošiti, a uvećavaju i dio, koji im se uzima, da ga po volji mogu potrošiti javni agenti.«

Ovo postepeno sužavanje sloboda očituje se u svim zemljama pod specijalnim oblikom, koji Herbert Spencer nije označio, a koji se sastoji u tome: stvaranje nebrojenih nizova zakonodavnih mjera, koje u glavnom idu za restrikcijom, bezuvjetno vodi proširenju broja, moći i upliva činovnika, potrebnih za njihovu primjenu. Ovi postepeno teže, da postanu pravim gospodarima civiliziranih zemalja. Njihova je moć s tim veća, što u neprestanom mijenjanju vlasti, jedina upravna kasta ostaje poštedjena od promjena, kao

brinuti, pošto je publika bez velikih prosvjeda postepeno primila redukciju od četiri petine u plaćanju kupona raznih zemalja. Ova oštroumna bankrotstva omogućuju, da se poremećeni prorauni opet dovedu u ravnotežu. Ratovi, socijalizam, ekonomske borbe pripravljaју nas i na druge katastrofe, te u vrijeme općenitoga rastroyenja, u koje smo ušli, valja se odlučiti, da se živi od dana u dan, bez prevelikih briga za sutrašnji, o kojem i ne znamo, kakav će biti.

jedina, koja ima neodgovornost, bezli nost i stalnost. A od svih despotizama nema težih od onih, koji se javljaju u ova tri oblika.

Ovo neprestano stvaranje restriktivnih zakona i propisa, koji s najsmješnijim formalnostima sputavaju svaki in u životu, ima fatalni rezultat, da sve više i više suzuje sferu, u kojoj se građani mogu slobodno kretati. Narodi, koji su žrtva iluzije, da se urmnažanjem zakona obezbjedjuju jednakost i sloboda, prihvaaju danomice sve teže okove.

No oni ih ne prihvaaju nekažnjeno. Vikli, da nose svaki jaram, oni napokon pokušaju, da mu se prilagode i gube svaku spontanost i energiju. Oni tada nisu drugo, nego puke sjene, pasivni automati, bez otpora i snage.

No tada je ovjek prinudjen, da one pokreta e, koje ne nalazi u samomu sebi, potraži izvan sebe. Prema tomu, što više raste indiferentnost i nemo građana, raste i uloga vlada. One moraju imati duha, inicijative, pothvatnosti i na ina, kakvog pojedinci više nemaju. Vlade moraju sve poduzimati, sve dirigirati, sve zašti ivati. Država postaje svemo ni bog. Ali iskustvo u i, da mo takvih bogova nije bila ni vrlo trajna, ni vrlo jaka.

Ovo postepeno sužavanje svih sloboda kod izvjesnih naroda, izgleda unato svoj spoljašnjoj prividnosti, koja im daje iluziju, da ih posjeduju, kao da je posljedica njihove starosti, jednako, kao i starosti nekoga režima. Ono je jedan od simptoma, koji se javljaju kao prete e one faze dekadanse ,kojoj dosad nije mogla izbj e i ni jedna civilizacija.

Ako se o tomu sudi prema poukama iz prošlosti i po simptomima, koji izbijaju sa svih strana, došlo je više naših modernih civilizacija u fazu krajnje starosti, koja prethodi dekadansi. ini se, da su identi ne faze sudbonosne za sve narode, jer se vrlo esto vidi, da historija ponavlja svoj tok.

Ove faze glavnih evolucija pojedinih civilizacija lako je u glavnom obilježiti i njihovim resume-om zaklju it emo ovo djelo. Ova kratka slika možda e donekle osvjetliti uzroke sadašnje mo i gomila.

* *
*

Ako uo imo u krupnim crtama genuzu veli ine i dekadanse civilizacija, koje su prethodile našoj, što emo vidjeti?

U praskozorje ovih civilizacija vidimo bujicu ljudi raznog porekla, slu ajno ujedinjenih seobama, provalama i osvajanjima.

Razne krvi, kao i raznog jezika i jednako raznih vjera, ovi ljudi nemaju zajedni kih veza, osim polupriznate vlasti jednog poglavice. U ovim nesredjenim aglomeracijama nalaze se u visokom stepenu psihološki karakteri gomila. One imadu asovitu medjusobnu vezu, junaštvo, slabo e, impulzivnosti i žestine. U njima nema ništa stalno. To su barbari.

Zatim vrijeme upotpunjuje svoje djelo. Sli nost sredine, ponovna ukrštanja, potrebe zajedni kog života pomalo djeluju. Aglomerat razrožnih jedinica po inje se stapati i sastavljati pleme, to jest agregat, koji posjeduje zajedni ke karaktere i osje aje, koje e nasljednost sve više u vrstiti. Gomila se pretvorila u narod i taj e narod mo i iza i iz barbarstva.

On e sasvim iz njega iza i, kad nakon dugih upinjanja, neprestano ponavljanih i nebrojenih borbi ste e svoj ideal. Narav toga ideala ne dolazi u obzir, može to biti kult Rima, mo Atene ili pobjeda Alohova, a da e ipak dostajati, da svim pojedincima plemena, koje se stvara, dade potpuno jedinstvo osje aji i misli.

Sad se tek može roditi nova civilizacija sa svojim uredbama, vjerovanjima i umjetnostima. Prožeto svojom sanjom, pleme e postepeno ste i sve, što daje sjaj, snagu i veli inu. Ono e bez sumnje u izvjesne asove biti još uvijek gomila, ali tada e se iza pokretnih i promjenljivih karaktera gomila na i onaj solidni supstrat, duša plemena, koja ograni ava talasanje naroda i otklanja pogibli.

No pošto je izvršilo akciju stvaranja, vrijeme otpo inje akciju razaranja, kojoj ne mogu izmaknuti ni bogovi ni ljudi. Priku ivši se izvjesnom niveau-u mo i i savršenosti, civilizacija prestaje rasti, a kad više ne raste, osudjena je, da pada. Odbio je as starosti.

Taj je as neizbježiv i uvijek je ozna en slabljenjem ideala, koji je podržavao dušu plemena. U razmjeru, kako taj ideal blijedi, po inju se drmati sva religiozna, politika i socijalna zdanja, koja je on nadahnuo.

S postepenim nestajanjem svoga ideala, pleme sve više gubi uzajamnu vezu, jedinstvo i snagu. Pojedinaac može rasti li noš u i inteligencijom, ali istodobno je i zajedni ki egoizam plemena zamijenjen pretjeranim razvijanjem individualne sebi nosti, udružene sa slabljenjem karaktera i malaksanjem sposobnosti za akciju. Ono, što je sa injavalo narod, jedinstvo, cjelinu, postaje najposlije aglomerat pojedinaca bez unutrašnjeg spoja, koji još neko vrijeme

umjetno uzdržavaju tradicije i uredbe. Tada ljudi, razdvojeni svojim interesima i težnjama, ne mogu više sobom upravljati i traže, da u svojim najmanjim inima budu upravljani, a država onda vrši svoj apsorbiraju i utjecaj.

Definitivnim gubitkom staroga ideala, izgubi pleme najposlije sasvim svoju dušu; ono nije više drugo, nego bujica izoliranih pojedinaca i postaje ono, što je bilo u svom početku: gomila. Kao takva ima sve prolazne karaktere bez stalnosti i bez trajnosti. Civilizacija nema više nikakve vrste i pada na milost i nemilost svakomu sluzaju. Plebs je zavladao i barbari napreduju. Civilizacija se još doduše može činiti sjajna, jer posjeduje spoljašnje proslje, koje je stvorila duga prošlost, no to je zapravo trulo zdanje, koje ništa više ne drži i koje je prva oluja razoriti.

Iza i iz barbarstva u civilizaciju, slijede i neku sanju, a zatim ginuti i izginuti, čim je ta sanja izgubila svoju moć — to je eto krug života svakoga naroda.

SADRŽAJ

	Strana
Predgovor	3
Uvod. — Era gomila	6

PRVA KNJIGA.

Duša gomila.

Prvo poglavlje. — Općenite karakteristike gomila. — Psihološki zakon njihovog duševnog jedinstva	12
Drugo poglavlje. — Osjećaji i moralnost gomila	19
Treće poglavlje. — Ideje, razmišljanje i uobražavanje gomila	33
četvrto poglavlje. — Religiozni oblici, koji zaodijevaju uvjerenja gomila	40

DRUGA KNJIGA.

Mišljenja i vjerovanja gomila.

Prvo poglavlje. — Udaljeni faktori vjerovanja i mišljenja gomila	44
Drugo poglavlje. — Neposredni faktori mišljenja gomila	57
Treće poglavlje. — Vodje gomila i njihova sredstva za uvjeravanje	66
četvrto poglavlje. — Granice promjenljivosti vjerovanja i mišljenja gomila	80

TREĆA KNJIGA.

Klasifikacija i opis raznih kategorija gomila.

Prvo poglavlje. — Klasifikacija gomila	88
Drugo poglavlje. — Tako zvane kriminalne gomile	91
Treće poglavlje. — Porotnici	94
četvrto poglavlje. — Izborne gomile	99
Peto poglavlje. — Parlamentarne skupine	105